

mehmet emin bozarlan

İÇERDEKİLER ve

DIŞARDAKİLER

korai

Institut kurde de Paris

Liv. 614
12/10/9014

440 202 ICE

FONDS
M. HEMZI BUCAR

İÇERDEKILER ve DIŞARDAKILER

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N° 2267

Koral Yayınları : 4

Institut Kurde de Paris

Dizgi - Baskı : Yelken Matbaası
Kapak Baskı : Tekin Ofset
Film : Ebru Grafik
Cilt : Numune Mücellithanesi
Baskı Tarihi : Aralık 1974

Yönetim Yeri :
Babıâli Cad. Tasvire Han
54/36 Cağaloğlu/İST.

Yazıma Adresi
P.K. 907 Sirkeci/İST.

MEHMET EMİN BOZARSLAN

İÇERDEKİLER ve DIŞARDAKİLER

I. Baskı

korall yayınları

Institut kurde de Paris

SUNUŞ

Bugüne kadar 12 Mart ve sonrası üzerine çok şey yazıldı, çizildi. Genel doğru çizgi açısından değerlendirecek olursak, bunların bir kısmı demokratik hareketin bir parçasını oluşturuyor. Elinizdeki kitap da bunun, «geçmiş sünger çekme» aldatıcı politikasına karşı demokratik zincirin bir halkasıdır. Geçmiş özümlemeden, birtakım dersler çıkarılmadan içinde bulunulan ortamın koşulları ve gelecek somut bir şekilde saptanamaz. Bunun için, geçmişi sürekli öğrenmek, anlamak, anlatmak yararlıdır. 12 Mart sonrası «ara rejimi»nin iflasla sonuçlanan politikaları gözler önüne serilmelidir: Kısmi özgürlüklerin sözümona karanlıktaki kişiler tarafından yokedilişi, yeni apaçık faşizme dönüş; devrimcilerden demokratlara kadar tüm yurt severlere, çıkarlarına dokunan kim varsa, herkese saldırma politikası; Doğu Batı farkı gözetilmeksizin bütün ilerici-leri mahpus-hanelere tıkma politikası; işkence ve kan dökme politikası, kitap toplatma politikası... Bütün bunlar ya-kın geçmişimizin bilinen olgularıdır. Devrimciler, herkes, her yurtsever bunları tekrar tekrar incelemeli, anılarını taze tutmalı. Böylece «karanlıkçılara» karşı mücadele etmede başarılı adımlar atılabilir...

12 Mart ve sonrası «ara rejim»in özellikle basına yansımayan, ya da yansıtılmayan bir yanı daha var: Doğu böl-
gemizde 12 Mart ve uygulamaları nasıl oldu? Bu, devrim-
ciler açısından önemli bir konu. Orneğin, 2 Mart 1973 Ola-
yı nedir, nasıl oldu? Aralarında ünlü bilim adamlarının,
yazarların, şairlerin, öğretmenlerin, ilerici din adamlarının,
işçilerin, köylülerin, öğrencilerin bulunduğu bu olayı gün
ışığına çıkarıyor yazar. Elinizdeki kitabın ilk bölümü bu
anıları kapsıyor. İkinci bölümündeyse, o dönemde halkın
duyduğu tedirginlik, acı vb... olaylar hikâye ediliyor. Bu
hikâyelerin tümü yaşanmış ve tanıklarla doludur. Bu kü-
çük, özünde önemli hikâyeler, edebî olmaktan çok, gerçek-
leri verme amacındadır. Zaten Mehmet Emin Bozarslan bir
romancı, hikâyeci değildir. Ama gerçeği yazmak yüküm-
lülüğünü yerine getirmesini bilen değerli bir yazardır. Bu-
nu ayrıca belirtiriz.

Koral Yayınları, bu kitabın belgesel, tarihsel önemini
göz önünde bulundurarak demokratik bir sorumluluğu ye-
rine getirdiği inancındadır.

Koral Yayınları

Institut kurde de Paris

İÇERDEKİLER

Institut kurde de Paris

SAAT BEŞE BEŞ KALA

TANK GÜRÜLTÜLERİNİN DESTEKLEDİĞİ SES

«Dikkat dikkat!.. Ben yeni tutukevi müdürü.. İhtar ediyorum: Beş dakika içinde hepiniz dışarı çıkacaksınız.. Beş dakika içinde.. Aksî takdirde, can güvenliğinizden tutukevi idaresi sorumlu olmayacaktır!..»

.....

«Dikkat dikkat!.. Dört dakikanız kaldı.. Çabuk fırlayın dışarı!.. Dört dakikanız kaldı!..»

.....

«Dikkat dikkat!.. Üç dakika vaktiniz var.. Üç dakika içinde hepiniz dışarı çıkacaksınız!.. Çabuk fırlayın!.. Yoksa can güvenliğinizden sorumlu olmayacağız!..»

.....

Böyle bağırıyordu yarbay, 2 mart 1973 sabahı..
Diyarbakır-Siirt illeri Sıkıyönetim Komutanlığı aske-

rî tutukevi müdürü olan yarbaydı bağırın.. Vakit sabahın alaca karanlığıydı.. Saat: 04,55..

Sesi çın çın çınıyordu tutukevi içinde.. Pencere camlarını dışardan kırmışlardı. Oradan sesleniyordu yarbay içeriye..

Tutukevinin çevresini sarmış olan tankların, öteki motorlu araçların çıkardığı, ve sabahın sessizliğinde, tüm evrenin, sesini soluğunu kesip güneşin doğmasını beklediği o sabah vaktinde, perde perde dağılan, dalga dalga yayılan korkunç gürültü, yarbayın sesine daha bir gürlük, daha bir hışım ve de daha bir güç katıyordu.

Yalnız sesine mi? Kendisine de güç veriyordu, tankların ve öteki araçların motorlarından çıkan gürültü.. Homurdanıyordu hepsi onunla birlikte, ranzalarında yatan, aysız, yıldızsız, mehtapsız, havasız, karanlık, sıkıcı bir geceyi daha geride bırakmış olan içerdekilere karşı.. Herkes, her şey hışma gelmişti içerdekilere karşı nedense.. Yarbay, Sıkıyönetim Komutanı, tanklar, motorlu araçlar..

Sabahın o alaca karanlığında, 2 mart sabahının o sert, bıçak gibi keskin, iğne gibi acıtıcı ve de baticı soğuşunda, tanklardan ve diğer motorlu araçlardan çıkan tekdüzen, korkunç ve de sıkıcı gürültüydü aslında Tutukevi Müdürüne güç veren, güven veren. Sırtını onlara dayamıştı çünkü. Arkası sağlam, arkası güçlüydü.

Ya karşısında?

Karşısında neler, daha doğrusu kimler vardı yarbayın?

Kimlerin üzerine yürüyordu, sırtını tanklara, motorlu araçlara, süngülü ve tüfekli askerlere dayayarak?

Kimlere sesleniyordu? Kimlere, beş dakika içinde dışarı fırlamalarını ihtar ediyordu acep?

DÖVÜLMÜŞLER

Her şey 1 mart 1973 perşembe günü, akşama doğru başladı. Tabii bu bizlere, tutuklulara göre böyle. Olayı düzenleyenler, planlayanlar, tezgâhlayıp uygulayanlar için ise, başlangıç tarihi değildi bu tarih.

Onlar ne zaman düşündüler, ne zaman planladılar, ne zaman hazırladılar ve ne zaman uygulamaya karar verdiler; bilinmez.. Bilinmesine olanak da yok zaten. Birçok benzeri gibi bu da bilinmezler zincirinin bir halkasını oluşturdu.

Bilinen tek şey, hazırlanıp tezgâhlanan oyunun, trajik-komedinin, 1 mart 1973 perşembe günü, akşama doğru sahneye konmaya başlandığıdır. Hepsi o kadar.

O gün, 1 mart 1973 perşembe günü, öğle yemeğinden hemen sonra, yeni bir grup tutuklu getirildi tutukevine.

Sık sık yeni tutukluların getirilmesi olağan durumlardan olduğu için, bunların getirilmesi de olağan karşılandı ve olağanın dışında bir ilgi çekmedi. Suçları neydi, daha doğrusu neyle suçlanıyorlardı, ne zaman tutuklanmışlardı; bilmiyorduk.. Onları tanıyan da yoktu zaten, birkaç hemşehrilerinin dışında..

Ama bildiğimiz, gördüğümüz bir şey, olağanın dışında bir şey vardı onlarda: Pestile dönmüştü hepsi. Yüzleri mora kesilmişti tümünün. Ve de şişmişti mos-

mor yüzleri, gözleri, dudakları hepsinin. Çoğu yürüyemiyordu. Ayakları da şişmişti. Yuvarlak yuvarlak olmuştu ayakları.

Yürüyemeyenler, yürüyebilen arkadaşlarının desteğiyle getirilmişlerdi içeriye. Arkadaşları ikişer ikişer koltuklarına girip, omuzlarında taşımışlardı onları, tutukevinin içine kadar. Ve de yığılıvermişlerdi yürüyemeyenler, karşılaştıkları ilk ranzaların alt katlarına, içeri girer girmez.

Yürek acısıydı durumları.

Ne var ki acımaya yer yoktu içerde. Acıma duygusu tiksintiye, öfkeye bırakmıştı yerini. İnsanları bu hale sokanlardan duyulan tiksinti, insanlara işkence edecek kadar ruhsuzlaşan, yüreksizleşen insansılara karşı duyulan öfke. Çağ dışı bir anlayışla uygulanan çağdaş işkence yöntemleri, insan duygularında devrim yaratmıştı âdeta. Acıma duygusunu silmiş yok etmiş, bu yöntemleri uygulayanlara karşı tikslenme ve öfke duygularını bilemiş, kabartmış, doruğuna erdirmişti. Yeni tutukluların içeri girmeleriyle bu duygular dalgası kabardı, yayıldı, tüm koğuşları, tüm tutuklularını sardı bir anda.

Tüm tutuklular toplandılar yeni getirilenlerin çevresinde. Herkes aynı şeyi söylüyordu yeni tutuklulara. Kalıplaşmış lâflardı bunlar:

«Geçmiş olsun».

Gerekli miydi bu iki sözcüklü lâfi söylemek?

Gerekliydi evet. Gerekliydi geçmiş olsun demek.

Çünkü bir kazaya, belâya uğrayanlara denir bu söz.

12 Marttan sonra kurulan «ara rejim»de, kazaya uğrayanların haddi hesabı mı vardı Türkiye'de!.. İşkenceden geçirilenlerden tutun da yakılan kitaplara, perişan edilen ailelere kadar, herkes ve her şey kaza geçirdi Türkiye'de ara rejim döneminde. Hatta tümüyle

Türkiye kazaya uğradı bu dönemde. Söz gelisi, demokratik hukuk devleti ilkesini getirmiş olan 27 Mayıs Anayasasının başına getirilenler, kaza değil de neydi?.

İşte bu nedenle, geçmiş olsun demek yerinde ve gerekli bir sözdü. İşkenceden geçirilenlere, yıllarca telörgülerin, demir parmaklıkların, kalın yüksek duvarların ardında tutuklu bırakılanlara geçmiş olsun.

Baba özlemiyle sayıklanan mini mini yavrulara, evlat hasretiyle yürekleri sızlayan ana-babalara, eşlerinin sağlığından hatta hayatından kaygılanan ve gece gündüz bu kayguyla yürekleri çırpınan kadınlara geçmiş olsun.

Türkiye'ye geçmiş olsun, yıkılıp yok edilmek istenen demokrasiye geçmiş olsun ve de «lüks» ilân edilip balyoz darbeleriyle ağır şekilde yaralanan 27 Mayıs Anayasasına geçmiş olsun.

Yeni getirilen işkencezede tutuklular da, yine kalıplaşmış bir karşılık veriyorlardı, geçmiş olsun diyenlere:

«Sağolun.»

Ne zaman tutuklandıklarını sorduk. Uzun süreden beri tutuklu olduklarını söylediler. Tutuklu oldukları halde, o güne kadar, nedense 2 numaralı gözetimevinde tutulmuşlardı. Bu gözetimevi, son zamanlarda kurulmuştu. Ayrı bir binada olduğu için, tutukevindekiler bunun sadece varlığını haber almışlardı. Ama gören olmamıştı. İki bölümden oluşuyormuş: Bir koğuş, bir de hücreler bölümü.

Yeni getirilen tutuklular, başlarından geçeneri anlatmaya başladılar:

Geceleri gözetim evinden sık sık alınıp «bilmedikleri bir yer»e götürülmüşler, orada sorguya çekilip dövülmüşler, işkenceye uğramışlardı. Öyle dediler. Durumlarından, morarıp şişmiş yüzlerinden, yusuvarlak ayaklarından belliydi zaten, başlarına gelenler, daha doğrusu getirilenler.

Sevinçliydi ler tutukevine getirildikleri için. İşkenceden, dövülmekten kurtulmuşlardı hiç değilse. Şöyle diyordu biri, inilti ler arasında, kendini konuşmaya zorlayarak:

«Hapis hapıs, ağabey.. Ceza ceza.. Versinler istedikleri kadar.. Yatırınsınlar içerde istedikleri süre.. Yiğit yeridir hapishane, ne olacak.. Hele siyasi ler için hapıs yatmak hiç bir şey.. Ama bu dayaktan geçirmek, ama bu falakaya yatırıp eşek nallar gibi sopa atmak ne oluyor.. Canım acıdığı için söylemiyorum ağabey.. Canımız acısın varsın; erkek değil miyiz.. Ama gururumuz kırıldı ağabey.. Onurumuz çaput gibi ayaklar altına alınıp çiğnendi.. Erkekliğe, yiğitliğe sığar mı dövmek, dövülmek.. Nasıl erkek bunlar, aklim almıyor bir türlü.. Versinler cezayı ama dövme sinler».

Bir başkası sürdürdü arkadaşının sözlerini:

«Yalnız dövmek mi!. Şu küfürler yıkıyor adamı.. En iğrenç. en pis küfürleri işittik ağabey.. Bu öldürüyor işte adamı. Erkeklik gururu diye bir şey bırakmıyor.. Ne demek küfretmek, erkeğın erkeğe küfretmesi!. Yakışır mı bu erkeklik, yiğitlik, mertlik şanına!.. Ama erkek mi ki onlar.. Eli kolu bağılı adama sopa atmak, bir de küfretmek erkeklik olur mu!. Sonra hangi kanuna sığar bu ağabey!.. Benim bildiğim, devlet, kanunlara göre iş yapar.. Bizi dövenler, bize en iğrenç biçimde küfredenler devlet memurları.. Nasıl yaparlar bunu devlet adına!. Devlete sırtını dayayıp kanun-

suz iş yapmak olur mu. Nerden, kimlerden alıyorlar bu yetkiyi!.. Akıl erdiremiyorum vallahi».

Oysa akıl erdirilemeyecek, anlaşılamayacak bir durum yoktu. Her şey ortada ve apaçık: Türkiye'deki siyasî tutuklular için tutukevlerinde kanun işle-miyordu o dönemde.. Zor egemen olmuştu o günler.. Eğemenlik güçlüler, balyozcuların elindeydi. Bunu açıkça söylemekten de çekinmiyorlardı.

Nitekim daha önce, aramızdan temsilci seçtiği-miz bir arkadaşımız, bazı istemlerimizi iletmek üzere tutukevi yönetimine gitmişti. Orada kanunlardan, anayasadan söz etmiş bir ara. Tutukevi müdürü he-men kesmiş sözünü:

«Anayasa manayasadan söz etme.. Onu bırak şimdi bir kenara.. Biz onu şimdilik rafa kaldırdık.. Ka-nunlara gelince; o konuyu da mahkemedeki duruşma-larında hakimlere anlatırsın.. Bizi o da bağlamaz.. Biz emirle iş yaparız».

Durum bu denli açıktı işte.. Anayasayı rafa kal-dırdığını, kanunlardan da ancak mahkemelerde söz edebileceğini söylemekten çekinmeyen bir yönetim ne yapmazdı ki.

Ama genç tutuklunun akli ermiyordu henüz bu-na. Ermesi için de biraz çekmesi gerekiyordu anlaş-ılan.

Yeni tutuklular ranzalara yerleştirildiler. Ayağa kalkıp yürüyemeyenler uzandılar hemen. Yüzlerinde bir sevinç belirtisi vardı. İşkence, falaka, sopa, küfür hep geride kalmıştı çünkü. Ayrıca, aileleriyle haftada bir de olsa görüşebileceklerdi bundan böyle. O güne dek görüştürülmemişlerdi çünkü. Sonra hücrelerden kurtulmuşlardı. O karanlık, dar, loş hücrelerden. Ora-

daki yalnızlıktan da kurtulmuşlardı. İnsanların arası-
na karışmışlar, tutukevinin geniş koğuşlarına kavuş-
muşlardı. Bahçede volta atabileceklerdi artık. Tabii
yürüyemeyenler, ayakları iyileştikten sonra. Bütün
bunlar da az sevindirici, az ferahlatıcı, az rahatlatıcı
değildi hani.

«YAZ-BOZ TAHTASI»

Yoklama saatları sabah 08,00 ile akşam 16,00
idi. O gün, yani 1 mart 1973 perşembe günü, yine ak-
şam yoklaması yapılacaktı saat 16,00'da, her günkü
gibi. Yoklama saati yaklaşınca düdüklere, gardiyan
çavuş ve onbaşlıların düdüklere ötmeye başladı yine
koğuşların içinde. Arkasından bağırtıları duyuldu:

«Hadin, ictima var, herkes dışarı.

Bahçeye çıkıp dizildik hepimiz, beşer kişilik sı-
ralar halinde. Yeni tutuklular da çıktılar. Yürüyeme-
cek olanlar arkadaşların yardımıyla çıkabildiler an-
cak. Arkadaşların omuzlarına dayanarak durdular sı-
ralarında.

Gardiyan çavuşlar saydılar bizleri yine. Nöbetçi
subayın gelip sayım yapmasını beklemeye koyulduk.
Her şey normal gibi görünüyordu. Arkadaşlar, yavaş
sesle konuşup şakalaşıyorlardı kendi aralarında, her
zamanki gibi.

Birden yarbay göründü. Tutukevi müdürü olan
yarbay. Yanında bir subay daha vardı.

Bu olağan değildi işte. Çünkü yarbayın yoklama-
ya geldiği, sayım yaptığı görülmemişti o güne dek.
Yalnız yoklama saatlarının dışında, arada bir gelip ko-
ğuşları, yemekhaneyi dolaşıyordu. Sayım ise nöbet-

çi subayı tarafından yapılıyordu hep. Yarbay, şimdi neden geliyordu acaba?

Durum biraz sonra anlaşıldı. Tutukevi yönetimi değişiyordu o gün. Demek iki ay geçmişti bu yönetim göreve başlayalı. İki ayda bir değişiyordu çünkü yönetim. Yarbay, tutukluları sayıp yeni tutukevi müdürüne teslim edecekti. Her yönetim değişikliği sırasında böyle oluyordu çünkü. Ama yeni müdür nerdeydi? Onun bizzat hazır bulunup tutukluları devralması gerekiyordu. O güne kadar hep öyle yapılıyordu devir-teslim işlemi. İki müdür birlikte gelip sayım yapıyorlardı; sonra eski müdür yeni müdüre teslim ediyordu içerdekileri. Şimdi yeni müdür yoktu görünürlerde. Kim bilir belki sonra gelir, diye düşündük.

Derken, yarbay tutukevinin demir kapısından girip bize yaklaştı. Gardiyan çavuşlardan biri teknil verdi. Tamammışız. Yarbay, çavuşu geçip bizlere doğru geldi hızlı adımlarla. Saydı, beşer beşer sıraya dizilmiş tutukluları. Sonra elindeki ufak kâğıda baktı. Tamam olduğumuzu anladı o da. Tutukevinin mevcudu 180-190 arasındaydı.

Yarbay daha sonra bizlere, sıraya dizilmiş tutuklulara döndü:

«Devir-teslim var bugün. Sizleri yeni idareye teslim edeceğiz. Yalnız bugün öğleden sonra getirilenleri ayırıp yine eski yerlerine götüreceğiz. Devir-teslim işlemi ondan sonra yapılacak. Onlar sıradan çıkıp şöyle dizilsinler şuraya bakıyorum».

Bu sözler, daha doğrusu bu sözlerin son cümleleri, bir hoşnutsuzluk dalgasının oluşmasına, sonra kabarıp kabarıp tüm tutukluların üzerine yayılmasına yol açtı hemen. Özellikle yeni getirilmiş, bitkin, yorgun, yüzleri gözleri mosmor, ayakları yusuvarlak tutuklular için bir balyozdan, bir balyoz darbesinden

farksız oldu bu sözler. Yeniden hücrelere kapatılmak vardı çünkü; dövülmek, falakaya yatırılmak, işkenceden geçirilmek, hakarete ve sövğüye uğramak vardı işin ucunda. Bu korkunç olasılık, bir kâbus gibi çöktü yeniden, yeni tutukluların göğüslerine. Yüz hatları kaşları çatıldı, gözleri yuvalarından fırlarcasına irileşti alabildiğine. Kızgınlıktan, öfkedendi bütün bunlar.

Yürüeyebilecek durumda olan yeni tutuklulardan biri, sıradan iki adım atıp öne çıktı. Yarbayın karşısında durdu. Morarmış, şişmiş yüzünü göstererek sert, kızgın öfkeli bir sesle haykırdı:

«Bize yapılanları az mı görüyorsunuz ki yeniden alıp oraya götürmek istiyorsunuz!.. Yetmez mi şu başımıza getirdikleriniz».

Yarbay sakindi. Soğukkanlıydı. Sinirlenip öfkeye kapılmıyordu hemen. Karşılığı da sakin oldu nitekim:

«Size yapılan bir şey yok. Oraya götürüleceksiniz. Komutanlığın emri bu».

«Bize yapılan bir şey yok mu!».

Bunu diyen yeni tutuklulardan biri, iki kişinin omuzuna dayanarak güç-belâ ayakta durabilen arkadaşlarından birinin yakasından tutup kızgınlıkla öne çıktı. Çekilen tutuklu desteksiz kalınca, ayakları üzerinde durmasına da olanak olmadığı için küt diye yere düştü, sıranın önüne ve de yarbayın ayakları dibine yığıldı. Onu çekip sıradan çıkaran arkadaşı yarbaya döndü:

«Bize yapılan bir şey yoksa bu ne peki!».

Sonra arkadaşının, tokyo terliklerin üzerine konup bez parçalarıyla bağlanmış olan şiş ayaklarını gösterdi:

«Kendi kendine mi şişti bunlar! Akrep mi, yılan mı soktu yoksa!».

Yarbay soğukkanlıydı hâlâ. Sinirlenmiyordu, ya da göstermiyordu. Anlaşılan, kendisi müdür olduğu için tutuklulara muhatap olmak istemiyordu. Bu, teğmenlerin, asteğmenlerin, gardiyan çavuş ve onbaşılının işiydi çünkü. Uygulama öyleydi: Yerdeki tutukluya döndü yarbay:

«Kalk bakalım ayağa da, yerine geç.»

Fakat kalkmak ne mümkün.. Kimin ayağıyla kalacaktı zavallı. Arkadaşı kolundan tutup bağırdı:

«Kalkamıyorsun, biliyorum. Uç bari. Uç da yarbayım görsün, sana bir şey yapılmadığını anlasın. Uç hadi, uç diyorum, uçsana be!».

Ama uçamıyordu adam.. Ne ayağa kalkabiliyor, ne de uçabiliyordu.

Yarbay, artık «bir şey yapılmadığı»nı söylemenin işe yaramayacağını anlamıştı. Demek ki «bir şeyler yapılmış»tı. Zaten o zamanki başbakan da dememiş miydi «polis her yerde bir şeyler yapar» diye!.. Gizli saklı bir şey yoktu ki ortada. Kabul etmek en iyisiydi. Yarbay da öyle yaptı:

«Bizim bilgimizin dışında bir şey yapılmışsa bu bizi ilgilendirmez. Yalnız Komutanlığın emriyle eski yerinize götüreceğiz sizleri. Sıradan çıkıp şurada dizilin şimdi.»

Yerdeki tutuklu karşılık verdi bu kez:

«Biz tutukluyuz tutuklu. Tutukluların yeri burası, tutukevidir. Gözetimevi değildir tutukluların yeri. Oraya götüremezsiniz bizi. Kanunsuz olarak tutuyordunuz zaten şimdiye kadar orada bizi».

Yarbay kesin konuştu yine:

«Komutanlığın emriyle oraya götürüleceksiniz diyorum size. Anlamıyor musunuz?»

Yerdeki tutuklu kızgın kızgın karşılık verdi:

«Bizi oradan çıkarıp buraya gönderen de Komu-

tanlık değil mi. Yaz-boz tahtası mı olduk biz!.. Madem götürcektiniz, neden buraya aldınız!.. Kanunî yerimiz burası bizim».

Yarbay sinirlenmişti biraz:

«Uzatma fazla. Oraya gideceksiniz. İşte o kadar».

Yarbayın karşısında ayakta duran, sıradan ilk çıkan yeni tutuklu:

«Zorla götürürseniz götürün. Döve döve, sürükleye sürükleye götürün isterseniz. Ama kendi arzumuzla gitmeyeceğiz oraya».

Yarbay sıraya dönüp bütün tutuklulara seslendi:

«Serbestsiniz».

Çıkıp gitti. Yeni tutukluları götürmekten şimdilik vazgeçmişti anlaşılın. Dağıldık biz de. Gardiyan çavuş ve onbaşlıların düdükları yeniden ötmeye başladı. Sonra da kendi sesleri çarptı kulaklarımıza:

«Hadin, herkes içeri!»

İçeri girdik birer birer. Demir kapı kapatıldı aramızdan. Bir gün daha geçirmiştik böylece. Ve kasvetli, sıkıcı, karanlık bir gece daha başlıyordu. Dört duvar arasında geçirmek zorunda kalacaktık bu geceyi de, öbür gecelerimiz gibi. Havasız koşuhalde, kömür kokusunun ve dumanının dolacağı koşuhalde geçirecektik gecemizi.

Akşam yemeğinden sonra yeniden başladı dramatik tartışmalar. Yarbay gelip yeni tutukluları istedi yine. Onlar da gitmek istemediklerini söylediler. Bizler, yani eski tutuklular katılmıyorduk tartışmalara. Aslında tutukevi yönetiminin amacı, bizleri eski tutukluları da tartışma alanına çekmek, böylece olayı büyütüp geniş kapsamlı bir direniş hareketi olarak

göstermek ve bizlere karşı sindirme planını uygulamak için bir koz olarak kullanmaktı. Biz de bunu sezmiş, hatta anlamıştık.

Yeni tutuklular gitmediler. Yarbayın onları bulup götürmesi de olanaksızdı. Çoğu karyolalarına uzanmış, öbür tutukluların arasına karışmışlardı. Onları tek tek bulmaya, çıkarıp götürmeye olanak yoktu. Sonunda yine bırakıp gitti yarbay.

Yatma saati gelince yattık hepimiz. Ne tutukevi yönetimi değişmiş, ne de yeni tutuklular götürülmüşlerdi. Anlaşılan, ertesi sabaha bırakılmıştı iş. Bu kaniyla yatağa girdi herkes.

GECE GELEN SİLÂHLİLER

Bir ara yarbayın sesine uyandık. Saatler gece yarısından sonra 01,05'i gösteriyordu. Çoğumuz uyku sersemiydik. Gecenin bu saatinde neden uyandırılmıştık acaba? Tabii aynı nedenden ötürü. Yeni tutukluları alıp götürmek hücrelere koymak için.

Yarbayın yanında birkaç subay, arkasında da birçok silâhlı asker vardı. Birinci koğuşun ortasında duruyorlardı uyandıığımız zaman. Yarbayın ilk sözü şu oldu:

«Adını okuyacağımız kişiler derhal kalkıp bahçeye çıkacaklar».

Sonra yanındaki subaylardan birine «oku» diye emir verdi. Subay elinde tuttuğu kâğıda bakarak yeni tutukluların adlarını okumaya başladı. Ne var ki çıkan olmadığı gibi karşılık veren de yoktu. Yarbay üledi yeniden:

«Bu kişiler çıksınlar. Yoksa zor kullanıp götüreceğiz onları. Bizi zor kullanmaya zorlamasınlar.»

Yine ses çıkmadı kimseden.

Koğuş temsilcileri konuyu yarbayla konuşmaya başladılar. Silâhlı kişilerin, bir de tutukevi görevlileri dışındaki kişilerin tutukevine giremeyeceklerini hatırlattılar yarbaya. Tutukevi yönetmeliğinin gereğiymiş bu. Bu nedenle, tutukevi personelinde olmayan subaylarla silâhlı askerlerin dışarı çıkarılmalarını istediler. Ne var ki yarbay aldırış etmedi. Kanunmuş, yönetmenlikmiş.. Bunlar o kadar ilgilendirmiyordu onu. Koğuş temsilcilerinin istemine verdiği karşılık, bunu açıkça ortaya koydu çünkü:

«Tutukevine kimlerin girebileceğini tutukevi idaresi tayin eder.»

Sonra yeni tutukuların çıkmasını istedi yeniden. Ama çıkan olmadı. Temsilcilerden biri şu öneride bulundu:

«Sabaha bir şey kalmadı. Bu işi sabaha bıraksanız olmaz mı?»

«Olmaz» diye kesip attı yarbay. «Komutanlığın emriyle bu gece onları eski yerlerine götürmek zorundayız.»

«Peki, götürün öyleyse.»

Yarbay, koğuş temsilcisinin önerisini bahane ederek bütün tutukuları karşısına alma fırsatını yakalamıştı. Asıl amaçları da buydu zaten. Temsilciye şunu söyledi hemen:

«Ne demek götürün. Ben onları sizden istiyorum. Temsilci olarak bana teslim etmek zorundasınız onları».

Ağındaki baklayı çıkarmıştı artık. Mesele anlaşılmıştı. Tam tahmin ettiğimiz gibi geliyordu durum. Bütün tutukuları temsil eden arkadaşlarımızı sorumlu tutacaklar, sonra da buna bir direniş süsü verip, bizlere karşı bir sindirme hareketine girişeceklerdi. Asıl amaç buydu. Ve bu amaçla adamları getirip ko-

ğuşlara bırakmış. iki saat sonra da geri istemişlerdi.
Koğuş temsilcisi arkadaşımız bu karşılığı verdi:

«Bizden istemeye hakkınız yok onları. Bizler de onlar gibi tutukluyuz».

«Temsilci olarak sizden istiyorum» dedi yarbay tekrar. «Teslim etmek zorundasınız onları.»

«Temsilci dediğiniz ne!. Bir yetkimiz olmadığını siz de iyi bilirsiniz. İşte her iki koğuş da önünüzde. Alın götürün onları.»

Yarbay ses tonunu yükselterek, biraz daha alımlı bir tavır takınarak seslendi:

«Hepinizi sorumlu tutarım onları alıkoymaktan.»

«Alıkoymak mı! Böyle bir şey söz konusu değil. Alın götürün onları diyoruz. Daha ne yapabiliriz! Bizi sorumlu tutmaya hakkınız yok.»

Bütün tutuklular uyanmıştı. Kimisi yatağında oturup seyrediyordu manzarayı, kimisi pijamayla kalkıp koğuşun ortasına gelmişti. Yarbay yine döndü koğuş temsilcisine:

«Teslim ediyor musunuz, etmiyor musunuz?»

Koğuş temsilcisinin karşılığı biraz sert oldu:

«Onları bizim teslim etmemizi istemeniz anlamlıdır yarbayım. Maksadınızı anlamıyor değiliz. Fakat bizi sorumlu tutamazsınız. Alın götürün diyoruz size. Başka ne yapabiliriz!».

Yarbay daha fazla uzatmadı işi. Yanındaki subayları ve silâhlı askerleri alıp çıktı. Gardiyan çavuşlara, onbaşılara ve polislere (*) de çıkmaları için işaret verdi. Onlar da ardından çıktılar. Ve koğuş kapısı dışardan kilitlendi.

Kaldık biz bize. Gardiyansız bir tutuklular toplulu-

(*) Diyarbakır - Siirt illeri Sıkıyönetim Komutanlığı askerî tutukevinde çavuş ve onbaşılardan başka toplum polisleri de gardiyanlık yapıyorlardı.

đu. Neden çıkarmıştı yarbay gardiyanları? Neden zor kullanarak alıp götürmemişti yeni tutukluları, bu tehdidi savurduğu halde? Yukarıda da belirttiğimiz gibi bir direniş için girdiğimiz havasını yaratmak, bunun şartlarını olgunlaştırmak istiyordu. Olgunlaştırdı da şartları.

Sözde bütün olanakları kullandığı halde, yeni tutukluları bulup çıkaramamış. Bizler, bütün tutuklular onları vermemek için direnmişiz. Birkaç kez gelip istemiş onları. Fakat bizler vermemişiz, teslim etmemekte diretmişiz. Yani gûya tutukevinde ayaklanmışız.

Tutukevi yönetiminin yaratmak istediğı hava buydu. Ve artık böyle diyebilirdi yarbay, üstlerine de astlarına da.. Ve de tutukevinde başgösteren sözümona direnişi bastırmak, tutukluları sindirmek için zor kullanabilirdi artık.

Hava gerginleşmişti tutukevinde. Havayla birlikte tüm sınırlar de gerilimin üst noktasına ulaşmıştı. Gece karanlıktı. Gece sessizdi. Ama ne var ki bu karanlık, bu sessizlik, bağrında bir şeyler gizliyordu bizlere karşı, tutuklulara, eli ayağı bağı insanlara karşı. Gece gebeydi. Bir şey doğuracaktı. Ama ne? Bunu kimse kestiremiyordu. Gecenin doğuracağı belki dipçik, belki balyoz, belki başka bir şey olacaktı. Ama herhalde sevimsiz, iğrenç bir şey olacaktı. Bu kanıyı hepimiz, tüm tutuklular paylaşıyorduk.

ÜLTİMATOM

O gergin hava içinde ve o gergin, yay gibi sınırlarla yattık yeniden. Saat 01,30'u geçiyordu o sırada.

Yatmaktan başka yapacak bir şey yoktu. İş oluruna varacaktı nasıl olsa. Önden kilitlenmiş demir kapının, demir çubuklu yüksek pencerelerin ve kalın beton duvarların ardında ne yapabiliydik ki! Yorgunluktan, sınırlılıktan hemen uyudu herkes. Derin uykuda unutuldu her şey.

Ne kadar uyumuşuz, bilmiyorduk. Birden sert, gür, hışımlı dolu bir sesle uyandık. Megafonla büyütüldüğü anlaşılan ses kulaklarımızı yırtarcasına çınlatıyordu koğuşları:

«Dikkat dikkat!.. Ben yeni tutukevi müdürü... İhtar ediyorum: Beş dakika içinde hepiniz dışarı çıkacaksınız... Aksî takdirde can güvenliğinizden tutukevi idaresi sorumlu olmayacaktır!»

Pencere camları kırılmıştı. Yeni tutukevi müdürü pencerelerin birinden bağıırıyordu içeriye. Yineledi sözlerini, daha doğrusu ultiatom niteliğindeki ihtarını.

Vay be.. Demek can güvenliğimiz artık kalmamıştı.. Beş dakika içinde dışarı çıkmamız gerekirmiş.. Yoksa... Yoksa ne olabilirdi? Can güvenliğimizden tutukevi yönetimi sorumlu olmayacağına göre her şey olabilirdi.

Tutukevinin çevresinden müthiş, korkunç bir gürültü geliyordu. Motor gürültüsü... Tutukevi binasının arkasındaki arazide, telörgülerin hemen ötesinde tanklar vardı gerçi eskiden beri. Ama motorları çalıştırılmıyordu. Güvenlik tedbiri için getirilmişlerdi anlaşılan oraya... Namluları tutukevine çevrilmiş, öyle duruyorlardı sürekli, ama sessiz ve suskun... O sabah, 2 mart 1973 cuma günü sabahı ise, çalışıyordu tankla-

rın motorları. Korkunç, kulakları sağır edercesine bir gürültü çıkararak hem de.

Tanklardan başka araçlar da vardı tutukevinin çevresinde. Hepsinin motorları homurdanıp duruyordu bizlere, eli kolu bağlı tutuklulara karşı... Dört bir yandan gürültü geliyordu. Sürekli, tekdüzen, sıkıcı, korkunç bir gürültü.. Belki de tanklar yerleştirilmişti her yana. Eskiden duran tanklardan ayrı olarak öbür yanlara da tanklar getirilip yerleştirilmiş olabilirdi. İster tank, ister başka araçlar olsun, büyük bir gürültü çıkarıyordu hepsi. Sabahın, 2 mart 1973 cuma günü sabahının sessizliğinde perde perde dağılıyor, dalga dalga yayılıyordu bu gürültü.

Ve bu gürültü yarbayın sesine daha bir gürlük, daha bir hışım, daha bir güç katıyordu. Yalnız sesine değil, kendisine de güç veriyordu o korkunç motor gürültüsü, tank homurtusu.

Sabahın o alaca karanlığında, 2 mart 1973 cuma günü sabahının o sert, bıçak gibi keskin, iğne gibi acıtıcı ve de batıcı soğuşunda tanklardan ve öteki motorlu araçlardan çıkıp, çevreye yayılan tekdüzen, korkunç ve de sıkıcı gürültüydü aslında, tutukevi müdürüne güç veren, güven veren, hışımına hışım katan. Sırtını onlara dayamıştı çünkü tutukevi müdürü. Arkası sağlam, arkası güçlüydü yarbayın.

Ya karşısında?

Karşısında kimler vardı? Savunmasız, elleri kolları bağlı, yataklarda uyuyan bir avuç siyasal tutuklu vardı yarbayın. Onların üzerine yürüyordu yarbay, silahlı, süngülu askerlerin, tankların ve motorlu araçların desteğinde.

Bu savunmasız, yataklarında uyumakta olan bir avuç pijamalı insanlarla çarpışmaya mı girecekti yeni

tutukevi müdürü bu şartlarla? Can güvenliğimizden tutukevi yönetiminin sorumlu olmayacağını bildirdiğine göre niyeti oydu demek.

PİJAMALILAR

Yarbayın ilk bağırtısıyla uyanıp saata baktık. 04,55'i gösteriyordu. Yataklardan fırladık hepimiz hemen. Benim ranzadan bahçe görünüyordu. Bir göz attım. Alaca karanlıkta askerler görünüyordu. Silâhlı, süngülü, tam teçhizatlı askerler. Bahçeyi doldurmuşlardı.

Beş dakika içinde çıkmamız gerekiyordu. 180-190 kişi beş dakika içinde nasıl çıkabilirdi. Sadece kapıdan dışarı çıkmaları bile beş dakikadan fazla bir zaman alacaktı. Kaldı ki yataktan çıkmaları, giyinip hazırlanmaları gerekirdi bu insanların. Oysa, giyinmemize fırsat kalmadan, yarbayın motor gürültüsüyle birlikte yükselen hışımlı sesi, yeniden cınladı koğuşun içinde:

«Dikkat dikkat!.. Dört dakikanız kaldı.. Çabuk fırlayın dışarı.. Dört dakikanız kaldı!».

Giyinmeye fırsat yoktu. Arkadaşların çoğu pijamayla fırladılar yataklarından. Ben de ancak ceket ve pardesümü geçirebildim sırtıma. Öyle yapan tek tük arkadaşlar da vardı. Yataktan çıkan kapıya yöneliyordu. Koğuşun ortasına gelmiştik ki, yarbay yine bağırdı:

«Dikkat dikkat.. Üç dakika vaktiniz var.. Üç dakika içinde hepiniz dışarı çıkacaksınız!.. Çabuk fırlayın.. Yoksa can güvenliğinizden sorumlu olmayacağız!».

Kapıya doğru yürüdük. İkinci koğuşta yatan arkadaşların çoğu da birinci koğuşa geçmişlerdi. Dış kapının, yani bahçeye çıkan kapının bulunduğu korido-

ra, koğuşlarla yemekhane arasındaki koridora çıkmak üzereydik. Yarbayın son bağırmasının üzerinden daha bir dakika ya geçmiş ya geçmemişti. Yani en azından iki dakikamız daha vardı. Herhalde «iki dakikanız kaldı» diye bağıracaktı yarbay bir daha.

Ne var ki koridora çıkmamıza zaman kalmadı. Yarbay da bağırmadı. Bize verdiği öne sürdüğü beş dakikalık süre de dolmamıştı. Başka bir şey oluverdi.

BOMBARDIMAN

İçerde korkunç bir patlama oldu. Bomba atılmıştı. İkinci koğuşun tam ortasına düşmüştü ilk bomba. Sonra peş peşe atıldı bombalar: Bom, bom, bom, bom, bom, bom... Her iki koğuşa da atılıyorlardı. Alev çıkarıyorlardı patladıkları anda. Sonra korkunç bir dumandan yükseliyordu her atılan bombadan. Koğuşlarda, göz gözü göremeyecek yoğunlukta bir sis meydana geldi bir anda. Ve de pis, boğucu, iğrenç bir hava. Soluk almamız güçleşmeye başladı bu dumandan ve pis havadan.

Dışarıya, bahçeye çıkmak üzere koridora geçtik. Ne var ki bahçeye açılan dış kapı kapalıydı, dışardan da kilitliydi ve kilit gardiyanlardaydı. Açmışlardı kapıyı, ve de açmıyorlardı. Hem dışarı çıkmamızı istiyorlardı, hem de açmıyorlardı kapıyı. Bu ne biçim oyundu yani.

Fazla düşünmemize fırsat kalmadı. Koğuşlara atılan bombaların çıkardığı sis koridora da geçti. Sisten ve boğucu havadan korunmak için yemekhaneye koştuk. Koridorun koğuşlardan ayrıldığı yemekhane de bir koğuş kadar genişti. Orada bir süre korunabilirdik sisten ve boğulmaktan. Ama buna olanak verilmedi.

Pencerelerden yemekhaneye de bombalar yağmaya başladı. Aynı sis ve aynı boğucu hava orada da yükselip yayıldı. Duvar diplerine çekilmek zorunda kaldık bu yüzden. Fakat sis ve zehirli hava peşimizi bırakmıyordu. Çabucak kapladı her tarafı.

Yine koridora koşuştuk. Gidecek başka yer yoktu zaten. Hepimiz oraya doluştuk. Bombalar hâlâ atılıyor. Her taraf sis içindeydi. Sis koridoru da kaplamıştı. Kimse kimseyi göremiyordu artık. Herkes omuz omuza, sırt sırta, göğüs göğüseydi. O anda en büyük tehlike ezilmektir. Bazılarımız ezilebilirdik. Büyük bir izdiham vardı çünkü koridorda.

Hatta itişme başlamıştı bile istemisiz olarak. Sis-ten kaçmak zorundaydık hepimiz. Ölüm vardı işin ucunda çünkü. Kimse ölmek istemiyordu tabii. Mukadderse eğer ölüm, bunu birkaç dakika, hatta birkaç saniye olsun geciktirmek istiyordu herkes. Yaşamak güzel şeydi çünkü. O ağır koşullar altında, o boğucu sisler içinde bile ölmekten iyiydi yaşamak. Kimse ölüme boyun eğmek istemiyordu kolay kolay. Yaşam doluydu herkes. Özlem doluydu, inanç doluydu tüm tutuklular. Yaşamlarını uzatmak, birkaç dakika ya da birkaç saniye olsun uzatmak istiyordu her tutuklu.

Bu nedenle kapıya doğru ilerlemeye çalışıyordu her biri. Ama beyhudeydi bütün çabalar. Kapı açılmıyordu çünkü. Kilitlenmişti önden kapı. Bizlere, «beş dakika içinde dışarı fırlayın» diyen yarbay, dışarı çıkmamızı engellemek için açtırmıyordu kapıyı.

KURŞUN YAĞMURU

Bombalar daha kesilmeden tüfekler ötmeye başladı bu kez. Kaç tüfekti ötmeye başlayan, bilmiyor-

duk. Bildiğimiz tek şey, birçok tüfeğin, içeriye kurşun yağdırdığıydı: Tak tak tak tak tak... Sürekli ve kesintisiz olarak geliyordu bu sesler. Koğuş ve yemek hane pencerelerinden sıkılıyordu kurşunlar içeriye.

Tüfek sesleri, bomba sesleri, tanklarla öteki motorlu araçların motor gürültüleri hep birbirine karışmıştı. Garip, garip olduğu kadar da korkunç bir karışım oluşmuştu bu değişik seslerden.

Koridorun penceresi olmadığı için oraya ne kurşun sıkılıyordu, ne de bomba atılıyordu dışardan. Yalnız sis doluyordu koridora, boğucu bir sis. Ve iğrenç bir koku kaplamıştı tüm koridoru, sisle birlikte. Soluk almamız gittikçe güçleşiyordu. Her soluk alışımızda da bu sisleri çekmek zorunda kalıyorduk ciğerlerimizle. Koridordan bahçeye açılan kapının hemen arkasındaki arkadaşlarımız bağırmaya başladılar:

«Açsanıza kapıyı.»

«Kapıyı açın be.»

«Nasıl çıkacağız kapalı kapıdan! Açın, açın kapıyı be.»

ÖLÜMLE BURUN BURUNA

Büyük bir gerilim vardı sinirlerde.

O anda en çok görülen şey, ölüm tehlikesiydi. Çok yakındı ölüm bizlere. Sislerin arasından adım adım yaklaşıyordu sanki, gırtlığımızı yapışıp boğmak için bizleri. Sırıtıp duruyordu âdeta, sislerin arasından. «İşte geliyorum» diyordu sanki. Öyle yakında hissediliyordu ölüm.

Sinirlerdeki gerilim doruğuna ulaşmıştı.

Ama korku denen şey yoktu tutuklularda. Çoğu yerlerde ölümle birlikte gelen korku, yol bulamamış-

tı içeriye, tutukluların arasına, yüreklerine girmeye. İlk bombaların atıldığı anlardaki şaşkınlık çabucak kaybolmuş, yerini gerilime bırakmıştı. Herkes bu gerilim içinde bekliyordu ölümü. Tıpkı savaşlarda atış hattındaki savaşçılar gibiydi tüm tutuklular. Sinirlerdeki gerilim yüzünden korku giremiyordu yüreklere. Korkuya yer kalmamıştı artık.

Ölüm gelse, korkudan ayrı, yalnız başına gelecek, hiç bir korkuya kapılmayan insanları alıp götürebilecekti. Ve rezil olacaktı böylece ölüm. Yenilgiye uğrayacaktı. Onunla birlikte onu gönderenler de yenilgiye uğrayacaklardı. Çünkü korkutamamışlardı karşılarına aldıkları savunmasız, eli kolu bağlı bir avuç pijamalı siyasal tutukluyu. Oysa amaçları buydu onların.

MEYDAN DAYAĞI

Bombardıman ve kurşun yağmuru ne kadar sürdü, bilmiyorduk. Birden tüfek ve bomba sesleri kesildi. Ve kapı açıldı, bahçeye açılan kapı. Dışarı çıkmaya başladık. Gördüğümüz ilk manzara şu oldu: Bahçeye açılan kapının önünden, bahçenin dışarıya açılan dış kapısına kadar, iki sıra asker dizilmişti. Dar ve uzun bir koridor meydana getirmişlerdi böylece. Askerlerin ellerinde tüfekler, coplar, palaskalar vardı.

Kapıdan bahçeye adımını atan her tutuklu, ister istemez kendini askerlerin meydana getirdikleri koridorun içinde buluyordu. Ve kapıdan çıkan herkese vuruyordu askerler. Evet vuruyorlardı. Savunmasız, çoğu pijamalı olan tutuklulara vuruyorlardı, alabildiğine hem de. Dipçiklerle, coplarla, palaska tokalarıyla vuruyorlardı.

Rastgele vuruyorlardı üstelik. Kafa, göz, yüz, bel,

sırt, kol, kalça, göğüs, yanlar... ayırt etmeden sallıyorlardı coplarını ve palaska tokalarını ve de tüfek dipçiklerini.

Yere düşen tutuklular vardı, darbelerin etkisiyle. Askerler yerde vuruyorlardı bu kez onlara. Tekmeler, postallarla vurulan tekmeler de ekleniyordu bu kez, yere düşenlere vurulan dipçik, palaska ve cop darbelerine. Ağır postallar da yokluyordu böylece yere düşen insanların kafalarını, göğüslerini, yüzlerini, sırtlarını ve kaburgalarını.

Tutukevinden bahçeye çıkan her tutuklu, askerlerin meydana getirmiş oldukları koridordan geçip, bahçe kapısından iki demir kapı arasındaki telörgülerle çevrili askerî yola çıkmak zorundaydı.

Bu nedenle, dayak yememek, dayak yemeden bu koridoru geçip dış kapıdan askerî yola çıkmak olanaksızdı. Her tutuklu nasibini alacaktı dayaktan. Ama bahçe kapısından geçip askerî yola çıkıncaya kadar kaç darbe yiyecekti, kaç kez yere yuvarlanacaktı, yerde kafasına ya da orasına burasına kaç postal inecekti; orası bilinmezdi. Koridoru meydana getirmiş olan bütün askerler dayak atıyorlardı çünkü.

Kapıya çıktığım zaman korkunç manzarayı gördüm. Dayak yemeden askerlerin oluşturmuş olduğu koridoru geçip kurtulmanın olanak dışı olduğunu hemen anladım. Bu durumda hiç değilse az dayak yemeye bakmalıydık. Bu düşünceyle tabana kuvvet deyip, gücüm yettiğince koşmaya başladım. Bahçe kapısına varıncaya dek birkaç cop, palaska ve dipçik darbeleri indi sırtıma. Neyse ki düşmedim, yere yuvarlanmadım.

Bahçe kapısının önündeki yola çıkanları oradaki

subaylar sıraya diziyorlardı. Sıraya girdiğimde içerde henüz çok adam kalmıştı. Çıkıyordu onlar da peş peşe. Ve dayak yiyorlardı tabii. Bizler, sıraya dizilenler de görüyorduk feci manzarayı. Yüzümüz tutukevi bahçesine dönüktü çünkü. Oyle dizmişlerdi bizi sıraya. Kim bilir belki de o korkunç meydan dayağını bir de gözlerimizle görmemiz için yüzümüzü oraya döndürmüşlerdi. Bize atılan dayağın yanında bu da ruhsal bir işkence oluyordu çünkü.

Sıraya dizildiğimiz askerî yol silâhlı, süngülü askerlerle çevrilmişti. Önümüzde ve arkamızda duruyorlardı hepsi. Silâhlarını, tüfeklerinin uçlarına taktıkları süngülerini üzerimize, göğüs ve sırtlarımıza çevirmişlerdi. Onlar da yan yana ve sık bir biçimde dizilmişlerdi. Subaylar gelip gidiyorlardı önümüzde. Dolaşıyorlardı, yeni çıkanları sıraya diziyorlardı ve ikide bir sayıyorlardı.

İçerdekilerin hepsi çıktı. En son çıkanlar arasında da 73 yaşındaki, tutukevinin en yaşlı adamı da vardı. Dayak darbelerinin etkisiyle yuvarlanıverdi yaşlı adam. Birkaç tekme indi orasına burasına yerdeyken. Kalkmaya çalıştı. Kalkamadı bir türlü. Doğruldukça düşüyordu darbelerin etkisiyle. Bir çavuş farkına vardı nihayet yaşlı olduğunun. Kurtardı kendisini. Acımişti zahir. Elinden tutup ayağa kaldırdı. Kasketini ayakların altından alıp başına geçirdi yaşlı adam. Sonra yürüdü çavuşun desteğinde. Başını dik tutuyordu, her zaman ki gibi.

KANLI KAFALAR

Ortalık aydınlanmıştı artık.

Birden korkunç bir manzaraya takıldı gözlerim:

Kafası kırılanlar, yarılanlar vardı aramızda. Başları, yüzleri, omuzları, göğüsleri kan içinde kalmıştı bunların. Kafalarından hâlâ kan akıyordu aşağıya doğru. Sağıma soluma baktım bakabildiğim kadar, Çoktu böyeleri. Kızıl kanlar içinde dik duran başlar görünüyordu.

Subaylar, kafası kırılmış olan tutukluları sıradan çıkarıp ayırdılar sonra. Karşıda bir yere götürüp ayrı bir sıraya dizdiler. Sonra oturttular onları. Bizler ise ayakta duruyorduk. Kafası kırılan arkadaşlarımıza acımışlardı anlaşılın. Onun için onları oturtmuşlardı. Tabii o kadarlık kolaylık da haklarıydı hani. Yaralıydılar ne de olsa. Ama sadece oturtuldular. Hepsisi o kadar. Kanlarının temizlenmesi, yaralarının sarılması gibi sağlık işlemlerine gerek görülüyordu nedense.

2 mart 1973 sabahının o keskin soğuşunda öyle bekletiliyorlardı yaralılar. Soğuk rüzgâr, Dicle ırmağından geçip daha da soğuyan rüzgâr, yarılmış, kanlar içinde kalmış kafaları, yüzleri yalayıp yalayıp geçiyordu. Öyle soğuktu ki esen rüzgâr, yüzlerimize çarptığında, bir avuç iğne çarpmış gibi irkiltiyordu bizleri.

MUZAFFER KOMUTAN

Bekletiliyorduk ayakta, 2 mart 1973 cuma sabahının soğuk rüzgârı, keskin soğuşu karşısında. Çoğu pijamalıydı arkadaşların. Yalnız birkaç kişi pardesüsünü giymişti. Bunlar şanslı sayılırdı. Pardesü biraz olsun koruyordu soğuktan vücutları. Uykudan yeni kalkmış, yataktan yeni çıkmış, dayaktan geçirilmiş vücutları. Ben de bu şanslılardan biriydim.

Palto ve pardesüsünü giymeye fırsat bulamamış arkadaşlar ise tirtir titriyorlardı soğuktan. Ellerini so-

kacak cepleri bile yoktu o arkadaşların. En yaşlı adam ise uzun don ve gömlekle çıkmıştı. O da titriyordu. Genç arkadaşlardan biri pardesüsünü çıkarıp ona giydirdi. Sevindik bu davranışa. Yoksa bu soğukta zatürreeye yakalanabilirdi yaşlı adam. Sonra onu da alıp kafası kırılmış olanların arasına götürdüler.

Sayıldık yeniden. Beşer kişilik sıralar halinde dizilmiş olarak sayıldık. Önce çavuşlar sayıyor bizleri. Sonra başçavuşlar. Derken subaylara geldi sıra. Onlar da saydılar. Asteğmenler, teğmenler, üsteğmenler, yüzbaşılar.. Oradaki her rütbeden subaylar sayıyorlar bizleri. Niçin bu kadar çok sayılıyorz diye düşünüyorduk.

Aynı işlem, bizlerden ayrılıp oturtulan kafası kırılmış tutuklu arkadaşlarımıza da uygulandı. Ayağa kaldırıldılar yeniden. Beşer kişilik sıralar halinde dizildiler yine. Ve sayıldılar. Kafalarını şimdi daha iyi görüyorduk. Kanlar içindeydi hepsinin kafaları. Omuzlarına, göğüslerine kadar kana bulanmışlardı. Ama ak-mıyordu artık kan. Kesilmişti. Kurumuştı başlarında, omuzlarında ve de göğüslerinde. Kimisinin tüm yüzü kanlar içinde kaldığı için, bunları yüzlerinden tanımanın olanağı kalmamıştı. Pijamalarından, boylarından tanıdım birkaçını. Kaygulanıyorduk onlar için. Soğukta yaraları ağırlaşabilirdi. Ama elden ne gelirdi ki...

Karşıdan uzun boylu bir subay göründü birden. Bizleri saymış olan subaylar, assubaylar, çavuşlar hazırola geçtiler hemen. Yaklaşıyordu uzun boylu subay. Yarbay olduğunu farkediyoruz apoletlerinden. Yeni tu-tukevi müdürü olmalıydı. Uzun boylu, uzun boyunlu, kır saçlı, asık yüzlü bir kişiydi. İyice yaklaşmıştı bizlere. Subaylar selâma durdular. Biri tekmil verdi.

Yarbay tekmili aldıktan sonra bizleri teftiş etmeye başladı. Pijamalı insanları, yataktan kaldırıp da-

yaktan geçirilmiş tutukluları değil de, üniformalı, silâhli, teçhizatlı askerleri teftiş ediyormuş gibi bir hali vardı yarbayın. Önümüzden geçiyor, hepimizi gözden geçiriyordu dikkatle. Öbür subaylar da peşinden yürüyorlardı. Bizleri teftiş ettikten sonra yarbay, kafası kırılmış olan arkadaşlarımızı da yanımıza getirmeleri için subaylara emir verdi. Emir hemen uygulandı. Yaralı tutuklular da getirilip bizim sıranın ucuna eklendiler. beşer kişilik sıralar halinde.

Yarbay yine geçti önümüzden. Elleri arkasındaydı. Gururlu gururlu yürüyordu. Adım atışından ellerini arkasında bağlayışına, başını dik tutuşundan bizlere fırlattığı sert, öfke, kin dolu bakışlarına kadar her şeyinde büyük bir gurur vardı. Bir muzaffer komutan tavrıyla dolaşıyordu.

Haksız da değildi hani. Zafer kazanmıştı. Bombaların çıkardığı sisle sersemleşmiş, savunmasız, pijamalı insanlara karşı zafer kazanmış bir komutandı tutukevi müdürü yarbay. Bundan gurur duyacaktı elbet. Bu gururla yürüyecekti. Başını dik tutacaktı bu gururla. Bu hakkıydı tutukevi müdürü yarbayın.

Kafası kırılmış olan tutuklu arkadaşlarımızın önünden de geçti yarbay. Onlara da baktı aynı tavrıyla. Onların karşısında daha çok gururlanmıştı. Kafalarındaki, yüzlerindeki, omuzlarındaki, göğüslerindeki kanlar onun zaferini simgeliyordu çünkü.

Sonra döndü yarbay. Sıradaki tüm tutukluların karşısında durdu. Elleri arkasındaydı hâlâ. Bir uçtan bir uca süzdü yine hepimizi. Sonra bir nutuk attı, sesini alabildiğine yükselterek:

«Sizin yaptığınız bu hareket bir isyandı. İsyan etmeniz yani tutukevi idaresine ve komutanlığa karşı. Askerlikte isyanın ne demek olduğunu askerlik yapanlarınız bilirler. İsyanın, emre itaatsizliğin cezası çok ağır-

dır askerlikte. Sizler de asker sayılırsınız. Asker statüsündesiniz tutuklu olduğunuz sürece. Askerlikte verilen emir mutlaka yerine getirilir. Size çok göz yumuldu, müsamaha edildi. Ama sabrın bir kertesidir. Sabrımızı taşırdınız. Sonuç da böyle oldu işte. Siz zararlı çıktınız. Bizim her isyanı bastırmaya gücümüz vardır».

Arka sırada duran R.B. adlı tutuklu bağırdı bu sırada birden:

«Ne isyanı yarbayım, hangi isyandan söz ediyorsunuz! Bizleri dövme, meydan dayağından geçirmek için bir tertip hazırladığınızı çok iyi biliyoruz. Ama nedir amacınız, açıkça söyleyin. Öldürecekseniz bizleri, öldürün bir an önce de bitsin bu trajik-komedi.

Bir subay saldırdı R.B.'ya. Dövmeye başladı tek-melerle, tokatlarla. F.U. adlı arkadaşımız bağırdı:

«Ayıptır yarbayım, hâlâ adam dövürüyorsunuz. Yeter artık».

Yarbay subaya emir verdi R.B.'yı dövmemesi için. Bıraktı.

Bir subay geldi bu sırada yarbayın yanına. Selâm verip şöyle dedi:

«Tamam komutanım, götürebiliriz.»

«Götürebiliriz» mi? Nereye götüreceklerdi bizleri? Bilmiyorduk. Ama herhalde iyi bir yere götürecek değillerdi.

O sırada bir askerî birlik gelip, tutukevi binası ile hücrelerin ve 2 numaralı gözetimevinin bulunduğu bina arasındaki yolu tuttu. Askerler hemen yolun iki yanında iki sıra halinde dizildiler. Hepsi silâhlı ve tam teçhizatlıydı.

Durum anlaşılıymıştı böylece: Hücrelere götürceklerdi bizleri. Hepimizi mi? Bu kadar tutuklunun, 180-190 kişinin sığabileceği hücreler var mıydı? Bir kısmımızı herhalde götürceklerdi. Ama kaç kişiyi? Kimleri? Belli değildi tabii.

Biz böyle düşünürken yarbay cebinden bir kâğıt çıkarıp subaylardan birine uzattı ve «oku» diye emir verdi. Sonra bizlere döndü:

«Adı okunan suçlular şuraya geçip sıraya girecekler».

İşte böyle. «Suçlu» diyordu yarbay bize. Kimimizin davası henüz mankemedede, kimimizin yargıtaydaydı. Hiç birimizin daha kesinleşmemiştir davası. Ama yarbay için bu önemli değildi. Onun ve onun gibi düşünenlerin gözünde «suçlu»yduk biz.

34'LER

Subay, yarbayın kendisine verdiği kâğıda bakarak adları okumaya başladı. 34 kişilik bir listeydi bu. Ad okuma işi bitince ve 34 kişi ayrılıp sıraya girince subay yarbaya sordu:

«Kaçar kaçar götürelim komutanım?».

Yarbayın karşılığı kısa ve kesin oldu:

«Hepsini».

«Başüstüne».

Sonradan bizlere, 34'lere döndü subay. Sert bir emir verdi:

«Yürüyün bakalım».

Yürüdük. Beşer kişilik sıralar halindeydik. Birkaç adım atmıştık ki subay seslendi yeniden:

«Durun bakalım. Ne biçim sıra böyle bu. Öyle be-

şer kişilik sıralar olmaz. Asker gibi yürüyeceksiniz, üçer üçer. Anladınız mı?».

Anlamıştık. Üçer üçer dizildik bu kez, askerler gibi, sıra biraz daha uzadı. 11 sıra meydana geldi böylece. Üçerden 33 kişi. Bir kişi de tek yürüyordu en arkadan.

En dış kapıdan, yani demin sıraya dizilmiş olduğumuz askerî yolla tutukevi yönetimi binasının bulunduğu alan arasındaki demir kapıdan çıktık. Bu kapıyla hücrelerin bulunduğu bina arasındaki yolun iki yanını tutarak bir koridor meydana getirmiş olan tüfekli, süngülü askerlerin arasından yürümeye başladık. Uçlarına süngülerin takılı olduğu tüfekler üzerimize çevrilmişti. Göğüslerimizin hizasına tutulmuştu tüfekler. Tüfekler ve süngülerle birlikte gözler de üzerimizdeydi. Bir grup asker önümüzde yürüyordu. Bir o kadarı da ardımızdan geliyorlardı. Bunların da hepsi silâhlıydı, hepsi süngülüydü. Kalan tutuklu arkadaşlarımız bakıyorlardı ardımızdan. Onlardan koparılmıştık. Vedalaşmamıza bile izin verilmemişti.

Çepeçevre bizi saran askerlerin arasından, bizi neyin beklediğini bilmeden yürüyorduk. Köşeyi dönünce bir kapının önünde durdurdular bizi. Demir bir kapıydı bu. Tıpkı tutukevinin, günde kim bilir kaç kez gördüğümüz, görmeye alışık olduğumuz demir kapısına benziyordu. Aynı biçimde soğuk, aynı ölçüde sevimsizdi.

HÜCRELERİMİZ

Kapı açıldıktan sonra sırayla girdik içeri. Uzun, dar bir koridor yer alıyordu kapının hemen ardında. Oradan da içeriye açılan bir kapıdan girmemizi söyle-

diler. Girdik. Birer birer giriyorduk. En arkadan A.G. geliyordu. Dış kapının ağzındaydı henüz. Birden bir «ah» sesi kulaklarımıza çarptı, döndük baktık. A.G. yerde kıvranıyordu. Bir çavuş da dipçikle vuruyor ve küfrediyordu ona. Subaylardan biri çavuşa «vurma» diye emir verdi. Çavuş bıraktı A.G.'yi. Sonra iki arkadaş kendisini yerden kaldırdılar.

Girdiğimiz yer yattığımız koğuşa benziyordu. Yalnız iki yanına hücreler yapılmıştı. Yan yan dizilmişti hücreler. Her yanda beşerden olmak üzere 10 hücre. Kapılarına, gri boyalı demir kapılarına numaraları yazılmıştı. Kocaman birer de kilit asılıydı kapılara.

Hücre kapılarının açıldığı koğuşun ortası genişçe bir salon biçimindeydi. Hepimizi oraya topladılar. İyi-ce bir aradılar üstümüzü. Ne arıyorlardı? Tutuklunun üstünde ne bulunabilirdi ki zaten! Çok geçmeden anlaşıldı niyetleri: Sigara arıyorlardı. Herkesin sigarasını aldılar. Benim ceket cebimde, her zaman içtiğim sigaram olan birinci paketi vardı. Pardesümün iç cebinde de arada bir içtiğim samsun sigarasından yarılanmış bir paket duruyordu. Ceket cebindeki birinciyi bulup alınca öbür ceplerimi sıkı aramadılar. Böylece yarım paket samsun sigarası kaldı cebimde. Ve sonsuz sevindim tabii buna.

Arama bittikten, sigaralar toplandıktan sonra subaylardan biri elindeki listeyi okudu yine. Adı okunan tutuklu arkadaşla bir hücrenin kapısı gösteriliyor ve «gir» diye de sert bir emir veriliyordu. Kimi hücrelere üç, kimi hücrelere de dört tutuklu konuluyordu. Bana da üç arkadaşla birlikte 7 No.'lu hücre düştü. Dört kişi girdik 7 No.'lu hücreye. Hücrenin demir kapısı kapandı üzerimize. Kilit şingirtıyla takılıp anahtar çevrildi.

Karanlık, daracık bir yerdeydik artık. Demir kapı

nın üç parmaklıklılı deliğinden başka içeriye ışık veren bir yer yoktu. Bu parmaklıklılı delikten içeriye sızan ışık da, iki hücre dizisini ayıran geniş bölmenin, eskiden koğuş olarak kullanıldığı belli olan yerin iki tarafındaki iki-üç ampuldan sızan zayıf, ölgün bir ışığı.

Ve de, o demir parmaklıklılı delikten ancak o geniş salonumsu yeri, bölmeyi görebiliyorduk. Onu da tek kişi görebiliyordu ancak. Çünkü delik, ancak bir kişinin bakabileceği kadar genişti.

Hücrelerimiz tek kişilikti aslında. Ama dört kişi konulmuştuk. Bir kişilik yere dört kişi. Hücresinin iki duvarının yanına iki katlı birer demir ranza konmuştu. Her iki ranzanın arasında kalan boşluğun genişliği, yan yürüyebileceğimiz ya da yan durabileceğimiz kadardı. Demir ranzaların bir uçları hücrenin arka duvarına dayanmıştı. Öbür uçları ile ön duvar, yani hücre kapısının bulunduğu duvar arasındaki genişliği ayağımla ölçtüm. İki buçuk ayaktı.

İşte dört kişi tıkmıştık o daracık yere. Daracık olduğu kadar da karanlık, kasvetli, sıkıcı yere.

Hücresinin demir kapısı üstümüze kapanıp kilitlendikten sonra birbirimize baktık. Gözlerimiz karanlığa alışmadığı için göremedik birbirimizi. Ama elimizde olmayarak güldük hep birden. Niçin gülmüştük öyle hep birlikte? Hazırlanıp uygulanan, sahneye konan mizansenin komikliği miydi bizleri güldüren? Ama olup, bitenler, dramatik, hatta trajik olaylardı aslında. Ne var ki, bu dramatik, hatta trajik oyunun sahneye konuş biçimindeki komiklik o kadar açıktı ve o kadar sırtıyordu ki bunun karşısında gülmemek olanaksızdı.

Hücresinin demir kapısının hemen arkasındaydık

güleştüğümüz zaman. Gözlerimiz yavaş yavaş alıştı yordu karanlığa, demir kapıdaki üç parmaklı deliğin içeriye sızdırabildiği, yüzlerimize çarpan ölgün ışığın da yardımıyla. Ve birbirimizin yüzünü şöyle böyle görebiliyorduk artık.

Ne yapacaktık şimdi? Vaktimiz nasıl geçecekti burada, bu daracık, karanlık sıkıcı hücrede? Kitap yok, gazete yok, radyo yok, ışık yok ve de volta atacak yer yok. Volta.. Tutuklu için yemek kadar, su kadar, hava kadar gerekli olan bir şey.. Tutuklunun onsuz yapamayacağı bir ihtiyaç.. Volta.. Tutuklunun belki de en candan dostu, en avutucu dostu.. Her şeyden olduğu gibi ondan da yoksun bırakılmıştık işte.

Hapishane içinde hapishaneydi bu. Hapishanede özgürlükleri elinden alınıyor insanın.. Ama bazı özgürlükleri kalıyor yine elinde.. Örneğin gazete okumak, sigara içmek, belirli saatlarda da olsa bahçeye çıkıp hava almak ve de volta atmak.. Bunlar hapishanede bile alınmayan özgürlükler.. Bunlara «hapishane özgürlükleri» de diyebiliriz.. Ama hücrede bu özgürlüklerimiz de alınmıştı elimizden. Yani hapishane özgürlüklerimizi bütünüyle yitirmiştik.

Gözlerimiz yavaş yavaş karanlığa alışınca ranzalara çıktık. Ranzaların üst katlarına ben ve H.B. çıktık. Alt katlara da M.F. ile Y.K. oturdular. Yapacak bir şey yoktu. Uzandık yataklarımıza karanlıkta. Uykusuz kalmıştık gece. Yorulmuştuk ayrıca. Meydan dayağından geçmiştik çünkü. Kolay değildi bu. Az yorucu, az hırpalayıcı da değildi. Uykusuzluktan ve yorgunluktan uyuyuverdik hemen.

Ne kadar uyumuştuk, bilmiyorum. Birden hücrenin demir kapısı çalındı sertçe, birkaç kez üst üste. Daha doğrusu tekmelendi. Fırladık hemen ve kapıdaki parmaklı deliğe baktık. Zaten nereye bakabilirdik

ki başka! Bir çift gözün parmaklıklılı deliğe dayanıp içeriyi gözlediğini gördük. Başka bir şey göremezdik zaten. Ve bir ses çarptı kulaklarımıza. Sert, emredici, ihtar edici bir ses:

«Ne uyuyorsunuz be! Otel mi burası!».

Gel de patlama şimdi.. Hücreye tıkmışlar seni. Tüm hapishane özgürlüklerini elinden almışlar. Kitap ve gazete okuma, radyo dinleme, ışık görme, bahçeye çıkıp havalanma, güneşlenme, volta atma... Bütün bu hapishane hak ve özgürlüklerini almışlar, elinden, gözünün içine baka baka.. Ve atmışlar seni, dar, karanlık, kasvetli, loş, sıkıcı bir hücreye.. Şimdi burada istersen uyursun, istersen yatağına oturursun, istersen uzanıp yitirdiğin hapishane özgürlüklerini hayal edip avunursun.. Bu senin hakkın değil mi?.. Ama değilmiş işte.. Bu hakkı da almışlar elinden meğer.. İstedığın zaman uyuma hakkın da yok artık..

Müthiş bir sıkıntı bastı. Elim ister istemez perde-sömün iç cebine gitti. Çıkardım yarılanmış samsun paketini. Yaktık birer sigara. Arkadaşlarımızdan biri sigara kullanmıyordu. Bu da, her içişte bir sigara kazandırıyor bize. Sigaralarımızı avuçlarımızın içinde gizleyerek içiyorduk. Demir kapının parmaklıklılı deliğinden görebilirlerdi çünkü. O zaman yine üstümüzü arayıp kalan sigaralarımızı da alacaklardı elimizden.

«SES YOK»

Meğer bütün arkadaşlarımız yataklarına uzanıp uykuya dalmışlardı. Bunu, bize seslenen görevlinin öbür hücre kapılarını da tekmeleyip aynı şekilde seslenişinden anladık. Her hücre kapısında aynı ihtar:

«Ne uyuyorsunuz be! Otel mi burası!».

Sigaralarımızı içip bitirdikten sonra sessiz oturduk bir süre. Hücre hayatı yavaş yavaş etkisini gösteriyordu. Vakit geçmiyordu bir türlü. Ne yapacaktık? İnsanoğlunun yaradılışında bulunan çalışma, uğraş özelliğine ters düşüyordu hücre hayatı.

Sonra burada ne kadar kalacaktık? Bu konuyu konuşup tartışmaya başladık kendi aramızda. Uzun süre hücrede tutulacağımız anlaşılıyordu. Arkadaşlardan biri, bizi «bir yerler»e götürüp dövebileceklerini söyledi. Olabilirdi tabii. Gerçi dövmüşlerdi bizleri doyasıya. 180-190 kişiyi toplu meydan dayacağından geçirmişlerdi; kıyasıya döverek hem de, en azından 40 kişinin kafasını yararak.. Yetmiyor muydu bu? Yetmeyebilirdi tabii. Zorun, zor kullanmanın bir ölçüsü yoktu çünkü. Dövebilirlerdi evet. Burada da dövebilirlerdi, başka yere de götürüp dövebilirlerdi. Ama dövmekle, basıyla, işkenceyle ne elde edebilirlerdi? Dünyanın neresinde kim ne elde etmişti şimdiye kadar bu yöntemlerle ki!

Bu konuları konuşuyorduk kendi aramızda. Meğer sesimizi yükseltiyormuşuz. Sesimiz tutukevi koşuundaykenki gibi çıkıyormuş, o tondaymış. Hücrenin dışından duyulmuş meğer sesimiz. Öbür hücrelerdeki arkadaşlarımız da herhalde kendi aralarında ve aynı tonda konuşuyorlarmış ki, birden keskin bir düdük sesiyle irkildik. Arkasından da sert bir ihtar geldi:

«Ses yok».

Sustuk. Bir özgürlüğümüzün daha alındığını anlamıştık. Hücre hayatı, demek tutukevindekine benzemiyormuş. Bir başkaymış bu. Kim bilir daha nelerle karşılaşacaktık.

ÇIĞLIK

Sıkıcı bir sessizlik çöktü üzerimize. Tüm hücreler suskunluğa gömüldü birden. Canlı yokmuş gibi bir suskunluktan bu. Birden müthiş bir şey oldu. Bir çığlık, korkunç tüyler ürpertici bir çığlık darmadağın etti o sıkıcı suskunluğu. Kulak zarlarımızı yırtarcasına yükseliyordu çığlık. Peş peşe geliyordu çığlık sesi. Bir daha, bir daha, bir daha...

Bitişikteki bölümden, hücrenin arka duvarının hemen ardından geliyordu çığlık sesi. Sürekli geliyordu artık ses. Başka çığlıklar da karıştı. Birçok çığlık sesinden acayip, korkunç bir karışım meydana gelip kulaklarımıza çarpıyordu sürekli. Dayak sesi de geliyordu arada bir, çığlık sesleri arasında. Cop filandı herhalde öyle ses çıkaran. Belki de birilerini falakaya yatırıp dövüyorlardı.

Çığlık ve dayak seslerinin geldiği bölüm 2 No.'lu gözetimeviydi. Orada hücre yoktu. Demek ki koğuşun ortasında dövüyorlardı adamları. Gizlemeye bile gerek görmüyorlardı artık. Gerçi sabahki meydan dayağından da tüm tutuklular geçirilmişlerdi, işin kimseden gizli saklı tarafı kalmamıştı. Ama gözetimevindekiler bunun dışındaydılar, görmemişlerdi meydan dayağını. Demek oraya da uyguluyorlardı aynı şeyi. Ama kimlerdi orada dövülenler? Daha sonra öğrenecektik ki, bir gün önce hücrelerden alınıp tutukevine getirilen yeni tutuklular, hücrelere bu kez bizler tıklandığımız için, 2 No.'lu gözetimevine götürülmüşler ve orada koğuşun ortasında, gözaltındaki sanıkların arasında ve gözleri önünde dövülmüşler.

Kulaklarımıza gelen çığlık seslerinin hikâyesi buydu işte.

Çığlık seslerini, dayaktan ötürü koparılan çığlık seslerini duymak ne kadar da sinir bozucu oluyordu!.. Bunları dinlemek, dinlemek zorunda bırakılmak daha da sinir bozucu oluyordu. Sinirlerimiz en gergin noktadaydı bu çığlıkları duyarken. Susuyorduk. Sinirli, öfkeli bir susuştu bu. Bakışuyorduk. Çığlık ve dayak sesleri duydukça göz göze geliyorduk. Gözlerimiz şöyle böyle görebiliyordu ancak birbirlerini. Gözlerimizle birbirimize soruyorduk «nedir bu, kimlerdir dövülenler?» diye.

«HAZIROLA GEÇ KARŞIMDA»

Bitişikteki 2 No.'lu gözetimevinden gelen çığlık ve dayak sesleri daha kesilmeden, sinirleri koparır-casına geren bir olay daha oldu: Bir yerden, karşı sıradaki hücrelerden tokat, tekme, galiz küfür sesleri gelmeye başladı. Ama hangi hücreden geliyordu bu sesler? Ranzalarımızın alt katlarından birinde yatan arkadaşlarımızdan biri fırlayıp hücrenin demir kapısındaki delikten baktı.

«Bir No.'lu hücredekileri dövüyorlar» dedi. «Pat küt, pat küt» sesleri geliyordu hâlâ. Galiz küfürler de işitiliyordu sürekli. Demek dayak atmaya doyamamışlardı henüz. Ne doymak bilmeyen dövmek iştahı varmış adamlarda be, aşkolsun doğrusu, diye düşünüyordum..

Biraz sonra ses kesildi. Hücre kapısının kapanış sesi geldi sonra. Demek sona ermişti oradaki dayak faslı. Öbür hücrelere de sıra gelecek miydi? Sırayla mı dayaktan geçirmek istiyorlardı hücredekileri yoksa? Böyle düşünüyor ve soruyorduk kendi kendimize içimizden. Delikten bakan arkadaşımız yatağına dön-

dü. Ben indim ranzadan bu kez. Gözlerimi parmaklıklılı deliğe ayarlayarak dışarıya, hücre kapılarının açıldığı salonumsu geniş yere baktım. Bir teğmen, karşı sıradaki hücrelerden birinin kapısında duruyordu. Gardiyan olduğu anlaşılan bir çavuş da kapıyı açmaya uğraşıyordu. Açtı. Teğmen içerdekilerden birinin adını söyleyerek sertçe bağırdı:

«Çık ulan dışarı, eşşoğlı eşek!».

Çıktı çağrılan arkadaş. Hücre kapısından adımını atmasıyla teğmenin kendisine saldırması bir oldu. Yumruk ve tekmelerle dövüyordu. Nasıl bir eğitimden geçmiş ki tekme ve yumruklarını birlikte aynı anda çalıştırabiliyor, hareket ettirebiliyor, diye düşündüm. Sonra içi rahat etmemiş olacak ki kafasını da dövüşe soktu. Şimdi yumruk, tekme, kafa birlikte çalışıyor ve aynı anda tutuklu arkadaşımızın vücudunun değişik yerlerine çarpıyordu, pat küt güm, pat küt güm... diye. Bunlar sinir sistemiyle tek merkeze bağlı olduğuna göre bunların üçünü birden hareket ettirebilen merkez motor muydu, elektronik beyin miydi, neydi, bu denli düzgün çalıştırabiliyordu bu üç organı birden!..

Teğmen, tutuklu arkadaşı böyle döve döve orta yere kadar itip getirdi. Sonra bir an dövmeyi bırakarak bağırdı tutukluya:

«Hazırooolll!».

Hazırola geçmedi tutuklu arkadaşımız. Teğmen ikinci kez hazırol emri verdi. Yine geçmedi tutuklu hazırola. Teğmen başladı dövmeye yeniden. Küfürler de yağıyordu bu kez ağızından. Kafa, yumruk, tekme ve de dil, yani dört organ birlikte çalışıyordu şimdi. Ve de bağıırıyordu ikide bir, küfürler arasında:

«Hazırola geç karşımda diyorum sana lan!.. Ha-

zirol diyorum sana lan, anlamıyor musun eşşoğlu eşek!».

Tutuklu arkadaşımız anlıyordu herhalde, teğmenin kendisine hazırola geç dediğini. Ama ne var ki hazırola geçmiyordu. Onun da inadı tutmuştu zahir... Hazırola geçmiyordu bir türlü. Teğmenin, yüzünü yumruklamasına, bacaklarını postal uçlarıyla dövmesine aldırış etmiyordu ve geçmiyordu hazırola. Onun bu davranışı teğmenin öfke duygularını daha da kabartıyor ve daha çok dövmesine yol açıyordu. Ama neden dövüyordu ne yapmıştı o arkadaş? Bilinmiyordu tabii.

Hayli uzun sürdü bu dövme faslı. Sonra teğmen yorulmuş olacak ki, bırakıp gitti. Arkadaşın yüzü yüz olmaktan çıkmış, şişkin bir kabağa dönmüştü. O kadar şişmişti. Çavuş kendisini yine hücrelerine soktu ve kapıyı kapayıp kilitledi.

O insanlık dışı manzarayı görmek, seyretmek zorunda kaldığım için sinir diye bir şey kalmamıştı bende. Yatağıma döndüm ve uzandım.

«TEK ADAM DA YASAK»

Yeniden suskunluk egemen oldu hücrelere. Arada bir gardiyan çavuşun gelip demir kapıları tekmelemesi ve,

«uyanın bakalım, otel mi oldu burası», ya da, «uyumayın demedik mi, ne laf anlamaz şeylermişiniz be» diye çıkışlar yapması da sayılmazsa, bu seferki suskunluk hayli uzun sürdü. Ne kadar geçmişti öyle, bilmiyorduk. Birden dışardan ayak sesleri geldi. Birtakım gürültü patırtılar izledi bunu. Neydi, ne oluyordu? Alt ranzalardaki arkadaşlarımızdan biri he-

men hücre kapısındaki parmaklıklı deliğe koştu. Sonra bize dönerek:

«Bavulları getiriyorlar» dedi.

Anlaşılan, tutukevi koğuşlarında kalan arkadaşlarımız kendi bavullarını ayırmışlar. Ortada kalanların da biz hücrelilere ait olduğu anlaşılmış böylece. Ve alıp getirmişler bizlere. Delikten bakan arkadaşımız biraz sonra içeriye, yani salonumsu yere birkaç subay ve assubayın girdiğini söyledi. Ne oluyor, diye düşünmemize vakit kalmadan bir ses geldi dışardan:

«1 No.'lu hücreden başlayarak tek tek çıkar onları. Herkes gelip bavulunu alsın. Hadi çabuk ol».

Gardiyana çavuşa verilmişti bu emir. Gerisini delikten bakan arkadaşımız aktarıyordu bize. Her hücreden çıkan arkadaş kendi bavulunu bulup çıkarıyormuş bavulların arasından. Sonra subayların önünde açıyormuş bavulunu. Arandıktan sonra alıp hücrelerine dönüyormuş.

Derken bizim hücreye ve bana sıra geldi. Çıktım geniş, salonumsu yere. Bavulumu bulup açtım. Başlarında bir yüzbaşının bulunduğu subayların gözetiminde bir assubay aradı bavulu. Bavulda çamaşırlarımdan başka birkaç kitap da vardı. Hepsini içeri sokulduğunda tutukevi yönetimindeki görevlilerin, hatta bizzat müdürün kontrolünden geçirilmişti bu kitapların. Yani yasak kitap değildi hiç biri de. Kitaplar arasında Mustafa Kemal'in hayatını konu alan üç ciltlik **Tek Adam** ile Enver Paşa'yı anlatan yine üç ciltlik **Enver Paşa** adlı kitaplar da vardı. Assubay, yüzbaşının emriyle kitapların hepsini alıp masanın üzerine koydu. Arama bittikten, bavuldaki sigaralar alındıktan sonra bavulumu alıp hücreme dönmemi söyledi yüzbaşı. Kitaplarımın ne olacağını sordum. Karşılığı şu oldu:

«Kitapları alıyoruz. Bundan sonra içerde kitap bulundurulmayacak. Kitap yok artık. Yasak. Hadi bakalım, hücrene».

«Bunlar yasak kitap değil. Kontrolden geçti hepsi».

Ben, bazı kitaplar hakkında bazı mahkemelerin verdiği yasak kararını kastediyordum «yasak değil» derken. Çünkü Türkiye'de kitap ancak mahkeme kararıyla yasaklanabiliyordu. Anayasa, 27 Mayıs Anayasası öyle emrediyordu. Ama ne var ki yüzbaşının «yasak» sözcüğünden anladığı başkaydı. Aynı kavramı aynı biçimde anlamıyorduk yani, değişik biçimlerde anlıyorduk «yasak» sözcüğünün anlamını ve de kavramını. Bana şu karşılığı verdi yüzbaşı:

«Yasak işte diyorum. Tutukevi idaresince yasaklandı içeriye kitap sokulması».

Ne diyebilirdim ki artık!. Tutukevi yönetiminin böyle bir yasak koymaya yetkili olmadığını, olmayacağını anlatamazdım ki yüzbaşıya. Çünkü Tutukevi yönetimi kendini yetkili görmüştü bir kez. Nasıl bizleri, 180-190 tutukluyu meydan dayağından geçirmeye kendini yetkili gördüyse tutukevi yönetimi, kitap yasaklamaya da kendini öyle yetkili görüyordu, görebiliyordu. Bir süre önce temsilci arkadaşımıza nasıl, «biz anayasayı şimdilik rafa kaldırdık. kanunlardan da mahkemede söz edersin. o da bizi ilgilendirmez» diyebiliyorduyse tutukevi yöneticileri, bugün de kitapları öyle yasaklayabiliyorlardı işte.

Ama ne vardı ki **Tek Adam** da vardı kitaplarımın arasında. Onu da yasaklayacak değillerdi ya. Herhalde onu farketmemişler diye düşünerek yüzbaşıya dedim ki:

«**Tek Adam** da var kitaplarımın arasında».

Aldığım karşılık aynen şu oldu:

«Tek Adam da yasak».

«Mustafa Kemal'in hayatını anlatıyor ama o».

«Olsun. Yasak dedik ya. Tamam.»

Böylece **Tek Adam** ve **Enver Paşa** adlı kitaplar da dahil olmak üzere, bütün kitaplarımızı aldılar. Ben de bavulumu alıp hücreme döndüm. Tutukevi koğuşuna döndükten sonra kitaplarımızı istedikse de alamadık. Daha sonraları içeriye kitap sokulmasına izin verildiyse de, 2 mart günü alınan kitaplarımızı vermediler. O zaman imha edildiklerini anladık.

Dört arkadaşlık bir hücrede. Birerden dört tane de bavulumuz oldu. Onları da, ranzalarla kapı duvarı arasındaki iki buçuk ayaklık boşluğa bıraktık. Orası da doldu. Oysa orada üç adımlık volta atabileceğimizi düşünüyorduk bavullar gelmeden önce. Ona da olanak kalmadı.

OYUN İCAT EDİYORUZ

Hücrede zaman geçmiyordu. Dardı hücre. Loş ve karanlıktı. Sıkıcı, kasvetli bir havası vardı. Hareket yapmanın, volta atmanın da olanağı yoktu, kitap ve gazete okuyamamanın yanı sıra.

Yine de orada vakit geçirmek zorundaydık. Ama nasıl? Geçmiyordu ki vakit. Dünya dönmüyordu sanki. Gün ortadan kalkmış, gece olmuş ve gece ortasında dünya, yerküresi, birden duruvermiş gibi geliyordu bize. Saatlarımızı sık sık hücrenin demir kapısındaki parmaklıklı deliğin karşısına tutup bakıyorduk, bakmak zorunda kalıyorduk. Ama ilerlemiyordu saatler bir türlü. Bir bakıyorduk. Aradan hayli uzun zaman geçiyordu. En azından iki saat geçti diyorduk. Ve sevinçle, saatlarımızı kapı deliğine tutup bir daha bakıyor-

duk. Eyvaaah!. Bir de görüyorduk ki 10 dakika geçmiş demin baktığımızdan bu yana. Allah allah diyorduk. Nasıl oluyor bu? Bir sürü lâf ettik geçen süre içinde. 10 dakikaya sığmasının olanağı yok bu lâfların diyorduk. Yoksa bakılan saat durmuş muydu? Öbür arkadaşlardan biri bakıyordu bu kez saatına. Hayır durmamıştı demin bakılan saat. Demek gerçekten 10 dakika geçmişti. Saatte değilmiş meğer kabahat. Zavallı saat, ne yapabilirdi ki. Sadece geçen zamanı gösteriyordu o. Zaman geçmeyince ne yapabilirdi saat!.

Bir de baktık dışarda kap kacak sesleri geldi. O zaman karnımızın iyice acıkmış olduğunu farkettilik. Sonra gardiyan çavuş hücre kapılarını açmaya başladı tek tek. Karavanacı asker, her hücredeki arkadaşlara birer tabak ve kaşık verdikten, tabaklara da yemeklerini doldurduktan sonra öbür hücreye geçiyordu. Gardiyan çavuş, yemeğini alan hücrenin kapısını kilitleyip yanındaki hücreyi açıyordu. Herkes yemeğini içerde yiyecekti. O daracık, karanlık hücrede yani. Bizim hücreye sıra gelince çavuşa rica ettik, yemeğimizi dışarda, hücre kapısının hemen önünde yememize izin vermesini istedik. Ters ters baktı bize.

«Hiç değilse kapıyı açık bıraksanız da aydınlıkta yesek yemeğimizi» dedik. Karşılığı kısa ve kesin oldu gardiyanımızın:

«Ses yok».

Aldık yemeğimizi. Kapı kapandı. Karanlıkta yemek zorunda kaldık yemeği. Daha sonra karavanacı asker gelip boş tabak kaşıkları topladı çavuşun gözetimi altında.

Vaktimizi iyi geçirmek için bir çare arayıp bulmamız gerekiyordu. Ne yapabilirdik? Konuşuyorduk ama hep konuşmak da olmuyordu ki. Konuşulan konu da bitiyordu. Ne konuşacaktık bütün gün, daha doğrusu

gün olduğunu saatlarımızdan anladığımız uzun süre? Bir şey yapmalı, vakit geçirmek için bir çare arayıp bulmalıydık.

Uzun uzun düşündükten sonra aklıma bir oyun geldi. Daha doğrusu hatırıma geldi bu oyun. Çocukken oynardık bunu. Ama o zaman bildiğimiz köylerin adlarını söyledik, Şehir, hele ülke adlarını hiç bilmiyorduk çocukluğumuzda. İşte hücrede bunu kafamda biraz daha geliştirerek köy adları yerine şehir adlarını koyarak ortaya attım. Arkadaşlar da pek beğendiler.

Şöyle oynanıyordu oyun:

Katılanlardan her biri iki şehir, bir madde, bir de kişi adı söyleyecekti sırayla. Ve bu adlar alfabetik sıraya göre a'dan başlayarak söylenecekti. Bir kez söylenecekti. Bir kez söylenen ad da bir daha söylenemeyecekti. Örneğin oyuna katılan ilk arkadaş şöyle diyecekti: «Adıyaman'dan geliyorum, Ağrı'ya gidiyorum, yüküm armuttur, Ahmed'e götürüyorum». Öbür arkadaşlar da sırayla a'yla başlayan başka adlar söyleyeceklerdi. A bitince b, c ve sırayla alfabenin öbür harfleriyle başlayan adlar söylenecekti.

Bu oyun hayli yaradı işimize. Epey vakit geçirdik bununla. Önce bizim hücredeki dört arkadaş uyguladık. Galiba ilginç görülmüştü ki komşumuz 6 No.'lu hücredeki arkadaşlarımız da katılmak istediklerini, gardiyan çavuşun duymayacağı şekilde söylediler bize. Tabii sevinçle kabul ettik. Çünkü sekiz kişi katılacaktık böylece oyuna. Ve uzun süre vakit geçirebilecektik. Katılanlar çoğalınca yabancı şehir adlarını da oyunun kapsamına aldık.

Komşu hücredeki arkadaşlarımızın da katılmalarıyla bu seferki oyunumuz daha uzun sürdü. Seviniyorduk. Seviniyorduk buna tabii. Ama bir yandan da üzülüyorduk. Üzülüyorduk, çünkü vaktimizi böyle boş şey-

lerle geçirmek zorunda kalmıştık. Vaktimizi öldürüyorduk böylece. Vaktimizi öldürmek zorunda bırakılmıştık. İşte bu nedenle üzülyorduk. Bir de çocuklaşmıştık adeta. Çocukken oynadığımız oyunu oynamak zorunda bırakılmakla çocuklaşmıştık.

Oysa tutukevindeyken ne güzel değerlendiriyorduk vaktimizi. Hep okuyorduk, yazıyorduk orada. Ve bu nedenle vaktin geçmesini istemiyorduk. Az geliyordu çünkü zaman, yetmiyordu okumamıza, yazmamıza.

Hücrede ise vaktimizi geçirmek için, daha doğrusu öldürmek için çareler aramak, oyun icat etmek zorunda bırakılıyorduk. Vaktimizi öldürecek bir çare bulunca da seviniyorduk. Ve buna sevinmek zorunda bırakıldığımız için de üzülyorduk.

HÜCREDE DAMA TAKIMI NASIL YAPILIR?

Bulduğumuz oyun iki gün içinde bayatlayıp orijinalitesini kaybetti. Dolayısıyla çekiciliği, oyalayıcı niteliği de kalmadı. Yenilik yapmamız, vakit geçirmek için başka çareler arayıp bulmamız gerekirdi. Ne yapabilirdik daha? Düşündük düşündük, sonunda H.B. ile ikimiz dama oynamaya karar verdik. Karanlık maranlık ama oynayacaktık çaresiz. Ranzanın üst katının kapı tarafındaki ucuna, kapıdaki parmaklıklı delikten içeriye sızabilen ışığın bir kısmı rastlıyordu. Orada oynayabilirdik işte.

İyi ama taş nereden bulabilecektik, dama tahtası nereden getirecektik? Dışarda, salonumsu yerdeki sobanın başında oturan gardiyan çavuşa seslendik. Sessin hangi hücreden geldiğini sordu.

«7 numaradan» diye karşılık verdik. Kapı deliği-

nin önüne geldi çavuş. Ne istediğimizi sordu. Anlattık derdimizi. Bahçeden 16'şar tane siyah ve beyaz taş toplayıp getirmesini rica ettik. Tek kelimeyle çıktı işin içinden gardiyan çavuş:

«Yasak».

Hücreye dama taşı sokmanın da yasak olduğunu anladık böylece. Peki ne yapacaktık şimdi? Düşündük ve bulduk çaresini: H.B. ile bende birer tükenmez kalem vardı. Biri sarı, öbürü mavi renkliydi. Kalemleri yere koyup ayakkabılarımızın topuklarıyla kırdık. Her birinden 16'şar ufak parça alıp dama taşı yaptık. Kaldı tahta sorunu. Onu nasıl çözecektik? Çavuşa söylesek cevabı hazırды: «Yasak». Neyse onun da çaresini bulduk. Yatak çarşaflarından birinin bir tarafına kurşun kalemle 64 kare çizerek tahta yerine kullanabilir-dik. Öyle de yaptık. Ve oldu. Ne kadar sevinmiştik buna, ne kadar sevinmiştik.. Artık vakit geçirme sorununu kökünden çözmüştük. O konuda bir derdimiz kalmamıştı.

Ve oturup dama oynamaya başladık. Artık günde 10-15 kez dama oynuyorduk. Oyunumuzu bitirince de, kalem kırıntılarımızdan ibaret dama taşlarımızı, tahta niyetine kullandığımız kareli çarşafa sarıp bağlıyor ve çarşafı kaldırıyorduk.

«İDARE EDERSİNİZ»

Akşam yemeğinden sonra gardiyan çavuş bir dü-dük çaldı salonumsu yerde. Hepimiz dikkat kesildik. Çavuş bağırdı sertçe:

«Dinle burayı!».

Dinliyorduk zaten.

Tutukevi müdürlüğünün bir talimatını okuyacağını söyledi çavuş. Ve okudu:

Bundan böyle sabahları saat 06'00'da kalkacağız. Hemen giyinecekmiz. Saat 07'00'de kahvaltı yapacağız. Saat 08'00'de yoklamaya hazır olacağız. Yoklama hücrenin içinde olacağız. Nöbetçi subayı her hücrenin kapısını açıp içindekileri sayacakmış. Yoklama sırasında herkes elbise ve ayakkabısını giymiş olarak hücrede ayakta duracakmış. Hücredekiler, öbür hücredekilerin duyabilecekleri yüksek sesle konuşmayacaklarmış. Ayrıca bir hücredekilerin öbür hücrelerdekiyle konuşmaları da yasakmış. Akşamları saat 21.00'de herkes yatacakmış. Bir de gardiyanın gözetiminde, giyinik olarak ve tek tek tuvalete çıkabilecekmişiz. Tuvaletten çıkan, dönüp hücreesine girdikten sonra bir başkası tuvalete götürülecekmiş.

Gardiyan çavuş talimatı okuduktan sonra şöyle dedi:

«Bir şey de ben ekleyeyim: Günde yalnız üç defa tuvalete çıkabilirsiniz. Sabah kahvaltıdan önce, öğlen yemeğinden, bir de akşam yemeğinden sonra. Öyle ikide bir kapıları şangır şungur açıp tuvalete götürmem sizi. Anlaşıldı mı».

Anlaşılamamıştı. Çünkü günde üç defa tuvalete çıkmak yetmiyordu. Nitekim bir arkadaşımız itiraz etti hemen:

«Olur mu çavuş günde üç kez!. Fazla çıkmaya ihtiyacımız olsa ne yapacağız?»

Çavuşumuz pratik adamdı. Her şeyin çaresini hemen buluverir ve bize de bir-iki kelimeyle anlatırdı. Yine öyle yaptı:

«İdare edersiniz».

Ne var ki bizim gibi, itiraz eden arkadaşımızın da akli ermemişti bu pratik çareye:

«İdare olur mu canım!. İnsanlık hali bu. Midesi ağrıyanlar, ishal olanlar da olabilir. Ne olacak o zaman?»

Çavuş kızdı bu kez:

«Kes.. İdare edersiniz dedik ya!».

«İyi ama nasıl idare ederiz?».

Bir düdük sesi karşılık verdi arkadaşımızın sorusuna. Hemen ardından da gardiyan çavuşun hışımlı bağırtısı duyuldu:

«Ses yok».

Ses kesildi. Sesimizi kesti gardiyan ama, günde üç kez tuvalete çıkmakla nasıl idare edeceğimizi, özellikle midesi ağrıyan ya da ishal olanların ne yapacaklarını, nasıl idare edeceklerini anlatmadı. Bizler de bilmiyorduk bunun yolunu yöntemini. En çok canımızı sıkan da bu oldu.

Bir olayı anımsadık o sırada:

1959 yılında, DP iktidarı döneminde, Kürtçülük iddiasıyla tutuklanıp İstanbul'daki Harbiye hücrelerine atılan «49'lar» diye bir grup vardı. Bunlardan Örfi Akkoyunlu, bir gün tuvalete gitmek istediğini nöbetçiye bildirmiş. Fakat nöbetçi hücre kapısını açmamış Örfi, isteğini birkaç kez tekrarlamışsa da nöbetçi oralı olmamış. Bunun üzerine kapıyı tekmelemeye başlamış Örfi. Nöbetçi gelip sormuş:

«Ne istiyorsun?»

Orfi bağırmış:

«Sıçma özgürlüğü istiyoruz sıçma özgürlüğü!».

Bizden de esirgeniyordu işte o özgürlük. Hem de 14 yıl sonra.

NASIL DELİRMEDİKİ

«Akşam erken gelir mahpushaneye» denmiş. Doğru. Hücrede ise akşam hiç gelmez. Hep gecedir çünkü. Gündüzü, akşamı yoktur hücrenin. Saat olmasa gecenin, akşamın, günün, ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini bilemez insan. Ne zaman uyku gelirse uyunur. Ama ne var ki gardiyan çavuş ikide bir demir kapıyı tekmeleyip bağıırıyordu delikten:

«Ne uyuyorsunuz be!. Otel mi burası?».

Akşam saat 21'00'de yatmamız gerekirmiş. 12 Mart'ın getirdiği ara rejim döneminde çıkarılan bir kanunla, askerî tutukevindeki tutuklular sivil de olsalar asker sayılmışlardı. Asker 21'00'de yattığına göre biz de o saatta yatacaktık. Ve o saatta yattık. Daha doğrusu yatmak üzere yataklarımıza uzandık.

Ne var ki uyumak mümkün olamadı. Çünkü iki hücre dizisi arasındaki salonumsu geniş yerde kurulu bulunan kömür sobasının demir kapısı, bizim uyku saatımızda uyanıverdi ve sürekli olarak açılıp kapanmaya başladı. Hem de çok sert bir açılıp kapanıştı bu; Tak tuk, tak tuk, tak tuk, tak tuk... Bu ses tekdüzen bir biçimde ve sürekli olarak geliyor, tüm binada yankı yapıyordu. Ve tabii çok sinir bozucu oluyordu. Bu patırtı takırtı arasında uyumak mümkün olamıyordu. Uykusuzluktan, yorgunluktan, sinirlilikten bir dalıyor bir uyanıyorduk, bir dalıyor bir uyanıyorduk...

Sinirler ne kadar sağlam ve güçlü olursa olsun, bu işkenceye dayanamazdı. Çelikten filân yapılmış olması gerekirdi sinirlerin, buna dayanmaları için. Ama dayanıyorduk işte. Sinirlerimizin sağlamlığından mıydı bu, dayanmaktan başka çare bulamayışımızdan mıydı?

Onu bilemiyorduk. Zaten bilgi alanımızın dışında olan bir konuydu bu. Sinir uzmanı doktorların incelemesi gerekirdi bu konuyu. O da bizde yoktu. Ama pratik olarak anladık ki sinirlerimiz gerçekten sağlam..

Denilebilir ki, ne yapabiliydiniz, sinirleriniz sağlam olmasaydı? Demir kapının ardında, daracık karanlık bir yerde ve dört duvar arasında elinizden ne gelebilirdi ki? Hayır ,öyle değil. Elimizden bir şey gelirdi. Ne mi gelirdi elimizden? Delirmek.. Delirebilmek bayağı.. Bütün özgürlüklerimiz alınmıştı gerçi elimizden ama, delirme özgürlüğümüz vardı ve onu kimse alamazdı elimizden. Sobanın akşam saat 21'00'den sabah «kalkış saatımız» olan 06'00'ya kadar aralıksız süren tak-tuk'larından delirebilirdik pekâlâ.

Fakat delirmedik işte. Hiç birimiz delirmedik. Hâlâ şaşıyorum nasıl delirmediğimize. Sonra, bu tak-tuk'lar bir gece, iki gece, üç gece değil, tam 15 gece sürdü. Hem de her gece akşam 21-00'dan sabah 06'00'ya kadar aralıksız olarak. 15 gece sonra kesildi ve ancak ondan sonra rahat uyuyabildik. Neden 15 gün sonra? Onu ilerde anlatırız.

Yalnız şunu belirtelim ki, bu tak-tuk'ların kesintisiz olarak geldiği 15 gecenin gündüzlerinde de, gardiyanımız sık sık kapıyı tekmeleyip:

«Ne uyuyorsunuz be!. otel mi burası!» diye bağıyordu.

«ASPIRİN»

Hücrelerimizde en büyük sıkıntılarımızdan biri de sigarasızlıktı. İlk girdiğimiz 2 mart 1973 günü pardesünün cebinde bulunan ve arama sırasında farkedilmeyen yarım paket samsun aynı gün bitti. İlk günün sinir bozucu, sıkıntılı havası içinde içtik bitirdik yarım

paketi. Ondan sonra sigarasızlıktan canımız çıktı. Dünya başımıza yıkılıyordu sanki.

Hücredeyiz. Zindandayız daha doğrusu. Karanlık, daracak bir yer. Adım atacak yerimiz yok. Ne okuyacak bir kitap var ne de gazete. Radyo da yok. Ne yapacaktık, ne yapabilirdik? Hiç.. Sigarasızlıktan sıkıntı bastırınca deliye dönerdik. Yapabileceğimiz tek şey, kalkıp demir kapının parmaklıklı deliğinden solunumsu yere bakmaktan ibaret oluyordu. Buradan da salonumsu yerin beton tabanından ve karşıdaki hücrelerden birkaçının demir kapılarından başka bir şey görünmüyordu.

Komşu hücrelerdeki arkadaşlarımıza ikide bir, gardiyanın duymayacağı bir şekilde seslenip sigarasızlıktan dert yanıyorduk. Fakat onlarda da aynı dert vardı. Derdimize derman olamıyorlardı bu yüzden.

Bir de sık sık sigaradan, sigarasızlıktan sözetmemiz tehlikeli olabilirdi. Gardiyan çavuş ve polisler duyarlarsa sesimizi, pirenip, sigara içtiğimizi sanabilir ve gelip hücrelerimizi didik didik arayabilir, bizi daha fazla rahatsız edebilirlerdi. Buna bir çare bulmamız gerekirdi. Düşündük taşındık, bir çare bulduk sonunda: Sigaranın adını «aspirin» koyduk. Artık hücreden hücreye seslenirken hep «aspirin» diyecektik. «Bir aspirin olsa», «aspirinin yok mu hiç?». «aspirinsizlikten başım dönüyor» gibi şeyler söyleyecektik. Böylece bu parolayla rahatlıkla anlaşabilecektik sigara konusunda.

Ne var ki bu parola, tütün dumanına hasret kalmış cigerlerimizi doyuramazdı. «Aspirin» dediğimiz sigarayı bulabilmemiz için bir şeyler yapmak zorundaydık. Ama ne yapabilirdik? Karanlık hücrede, demir kapıların ardında elimizden ne gelebilirdi ki.. Sonunda buna da bir çare bulabildik:

Hücrelerimizin bulunduğu salonumsu yerin kapısı bir koridora açılıyordu. Bu, dar ve uzun bir koridordu. Tuvaletimiz de o ince uzun koridorun sonundaydı.. Bu tuvaleti, bitişikte olan 2 No.'lu gözetimevindikilerle ortaklaşa kullanıyorduk Onlarda sigara vardı, serbest içiyorlardı. Ayrıca koridorun kendi koşullarının önündeki bölümüne de serbestçe çıkabiliyorlardı. Tuvalete çıkmaları da bizimki gibi sınırlı ve izne bağlı değildi. Örfi Akkoyunlu'nun deyimiyle «sıçma özgürlüğü»ne sahipti onlar. Ve bizler tek tek tuvalete çıktığımız zaman, genellikle, koridorun kendi koşullarının önündeki bölümünden bize bakıyorlardı.

İşte bir arkadaşımız, tuvalete çıkıp döndüğünde, gardiyan çavuşun bir anlık dikkatsizliğinden yararlanarak, iki parmağını dudağına götürmüş, bir de elini tuvalete doğru uzatarak, gözetimevindikilere işaret vermişti. Onlar da böylece anlamışlardı içinde bulunduğumuz sıkıntıyı.

Bundan sonra, tuvalete gittiklerinde bize sigara bırakmaya başladılar. Bizler de gittiğimiz zaman oradaki ufak bir taşın üstünde bir ya da iki sigara paketi bulup alır getirirdik.

Bu kez de başka bir problem çıktı karşımıza: Hangi hücreye sigara gelirse öbür hücrelere de verilmesi gerekiyordu. Ama nasıl? Hücrelerin üstü, ızgara biçimdeki tellerle kaplıydı. İşte o tellerin deliklerinden, bitişikteki hücreye atabilirdik. Ranzanın üst katına çıkıp sigarayı iki parmağımızın uçları arasında sıkıştırdık. Sonra parmaklarımızı sigarayla birlikte, telin, komşu hücreyle aramızdaki duvara en yakın deliklerinden birinden geçirip, iki parmağımızın gücüyle sigarayı komşu hücrenin tavanındaki telin üstüne atardık. Sigara aşağı düşmese bile oradaki arkadaşlar

parmaklarıyla çekip alırlardı. Bazen de attığımız sigara, iki hücreyi ayıran duvarın üstünde kalırdı. İşte o zaman içimiz sızlardı. O sigara ziyan olup giderdi çünkü. Bunca sigarasızlık içinde bir de böyle sigara ziyan etmek de kolay değildi hani.

Tabii bütün bu işlemler sırasında kullandığımız parola hep aynıydı: «Aspirin». Yalnız aynı sıradaki hücrelerde yatan arkadaşlar birbirlerine «aspirin» atabiliyorlardı telin deliklerinden. Karşı sıradaki hücrelerde yatan arkadaşlarımıza atamıyorduk. Onlar da bize atamıyorlardı. Tabii onların da eline geçiyordu «aspirin». Çünkü, gözetimevindekilerin bıraktıkları «aspirin»leri bazen bizim sıradaki arkadaşlar getiriyor, bazen de karşı sıradaki arkadaşlar götürüyorlardı. Bu nedenle, bir sıradaki hücrelerden öbür sıradakilere «aspirin» atmanın zorunluluğu yoktu.

Elimize geçen sigaralar pek öyle bol miktarda değildi. Onun için idareli içmek zorundaydık. Şöyle bir usul uygulamak zorunda kaldık: Belirli saatlerde birer sigara içebiliyorduk ancak. Ve sırayla, aynı sigaradan birer soluk alabiliyorduk. Bizim hücrede üç kişi sigara içiyorduk. Bir arkadaşımız kullanmıyordu. O nedenle bazı hücrelerdeki arkadaşlarımızdan şanslı sayılırdık. Örneğin bitiştiğimizdeki hücrede yatan arkadaşlarımızın dördü de sigara tiryakisiydi. Onların dördü bir sigarayı aralarında paylaşmak, her biri bir soluk alacak biçimde içmek zorundaydılar. Biz ise üç kişi paylaşıyorduk bir sigarayı. Bir arkadaşımız üst üste iki soluk çekmeye alışmıştı. Tabii buna göz yumamazdık. İtiraz ettik hemen, onu da bir soluk çekmeye alıştırdık.

Sigaralarımızı güvenlik altına almak zorundaydık. Birden bir arama olsa ele geçebilirdi. Bunun için de bir çare bulduk. Yataklardan birinin bir ucunu söktük

ve elimizdeki sigaraları yataktaki paçavraların arasına soktuk. İçme saatımız gelince oradan çıkarıp yakıyorduk bir tane. Bir de içerken dikkatli olmak zorundaydık. Gardiyan çavuş ya da polisler birden gelip hücre kapısındaki delikten içeriye bakıyorlardı sık sık, kapıyı tekmeleyip «uyumayın» demek için. İşte böyle bir gelişte elimizde sigara görürlerse işimiz duman olurdu. Bu korkuyla, ranzalardan birinin alt katına çekilip içiyorduk sigaramızı. Sigara kullanmayan arkadaşımız da o sırada kapının arkasında durup delikten bakıyordu. Yani nöbetimizi tutuyordu.

Sigara sorunumuzu çözdüğümüzü sanıyorduk. Ne var ki iki gün sonra, aldandığımızı anladık: Gardiyan çavuş tualete gitmiş, gözetimevindikilerin bıraktıkları sigara paketini görmüş ve durumun farkına varmıştı. Hışımla salonumsu yere dalıp keskin bir düdükle çaldı. Arkasından da bağırdı:

«Dinle burayı!. Size sigara bırakılıyor. Siz de alıp gizli gizli içiyorsunuz değil mi!. Beni de güç durumda bırakıyorsunuz. Bir subay görse ne halt ederim ben!. Artık buna izin vermeyeceğim. Önce tualeti kontrol edeceğim, sonra götürüleceğim sizi».

Sigara derdi yeniden baş gösterdi böylece. Elimizde yarım paket kadar birinci sigarası vardı o zaman. Günde her yemekten sonra birer tane içtik. Üç gün öyle idare ettik. Sonra sigarasız kaldık hepten. Ve bu durum 15 gün sürdü böyle. Deli olacaktık, çıldıracaktık nerdeyse. Kıvranıp duruyorduk sigarasızlıktan.

«SİYASETLE UĞRAŞMAM BEN»

Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılıyordu o günler. 13 martta olacaktı seçim. Bunu önceden biliyorduk. Ga-

zeteler, radyo vermişti bu tarihi. Ama kimler adaydı? Partiler hangi adayı tutuyordu? Bu seçimin Türkiye'de yeni bir bunalıma yol açması olasılığı var mıydı?

Hep bunları düşünüyorduk. Fakat hiç bir haber alamıyorduk. Gazete ve radyo yoktu, yasaktı. Soracağımız kimse de yoktu. Çaresiz kalınca gardiyan çavuşa kapı deliğinden sormak zorunda kaldık:

«Cumhurbaşkanlığı seçimi ne oldu acaba?».

Karşılığı şu oldu gardiyanımızın:

«Cumhurbaşkanlığı seçimi mi var? İlk defa sizden duyuyorum.»

Aradan biraz zaman geçtikten sonra gardiyan polise sorduk bu kez. Adam dudak büküp geçti. Geçerken de şu karşılığını güç belâ duyabildik:

«Hiç bilmiyorum. Ben memurum, siyasetle uğraşmam.».

Bir başka zaman bir başka polise sorduk. Onun karşılığı daha ilginç oldu:

«Ne Cumhurbaşkanlığı seçimi? Cumhurbaşkanı var ya.».

Gardiyanlardan umudumuzu kestik böylece. Bir gün nöbetçi subayına sorduk:

«Cumhurbaşkanlığı seçimi ne oldu acaba?».

Sorumuza şu karşılığı aldık:

«Ne yapacaksınız Cumhurbaşkanlığı seçimini! Siz Cumhurbaşkanı olacak değilsiniz ya.».

Ertesi gün, sabah yoklaması sırasında bizi hücrede sayan bir başka nöbetçi subayına sorduk. Onun da sorumuza karşılığı şu oldu:

«Siyaset yok. Burada siyaset konuşmak yasak.».

Aynı gün, nöbeti devralan başka bir gardiyan polise sorduk. Ne dese beğenirsiniz:

«Kim olursa olsun, size ne! Yeni Cumhurbaşkanı sizi buradan çıkaracak mı sanıyorsunuz?».

Meraktan çatlayacaktık. Kimse bir şey söylemiyordu bize. Çeşitli tahminlerde ve yorumlarda bulunuyorduk kendi aramızda. Fakat sadece tahmin. Hiç bir yerden bir şey öğrenemiyorduk. Ne var ki bir gün akşama doğru bir umut belirdi:

Bir gardiyan polisin elinde ufak bir radyo vardı. Cumartesi ya da pazardı günlerden. Futbol maçının naklen yayını vardı. Maçı dinliyordu polis, salonum-su yerde. Radyonun sesini de sonuna kadar açmıştı. Sınırları bozmaya birebirdi bu. Kapalı, dar, karanlık bir yerde, futbol maçındaki bütün gürültü zırlıtıyı zoraki biçimde dinlemek zorunda bırakılmıştık. Hem de en yüksek tondan. Ve ses yankılanıp duruyordu sürekli olarak.

Ama bir yandan da seviniyorduk. Haberleri dinleyebilecek, Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlarını ya da durumunu öğrenebilecektik böylece. Öyle ya, radyo açık olduğuna göre saat 19,00 haberlerini dinleyip Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin gelişmeleri öğrenebilecektik ve kaç gündür içinde bulunduğumuz şu sıkıcı merakımızı gidermiş olacaktık. Bunun için de maçın bütün gürültülerini sineye çekiyorduk.

Maçtan sonra reklamlara geçildi. Onu da bütün gürültüleriyle dinledik. Saat 19,00'a yaklaştıkça heyecanlanıyorduk. Heyecanımız dakikadan dakikaya artıyor, kabarıyordu. Durmadan saatlarımıza bakıyorduk kapıdaki deliğin hizasına getirerek. Derken reklamlar bitti. Saat tam 19,00 oldu. Radyodan saat ayarı verildi. Heyecandan soluğumuz kesilecekti nerdeyse. Tamam, artık dinleyecektik haberleri. Spiker «burası Türkiye radyoları» dedi. Tamamdı artık. Dinliyorduk haberleri, dinlemeye başlamıştık bile. Anonstan sonra özetler verilecek ve tabii ilk haber Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olacaktı.

Ama ne var ki yine dinleyemedik haberleri. Spiker «burası Türkiye radyoları» dedikten hemen sonra gardiyan polis, radyonun düğmesini «çat» diye kapattı. Maç nakli ile reklam programlarının hücrelerimizi ve tüm binayı doldurup yankılanan o sinir bozucu görüntüsünden sonra bir sessizlik, ölü bir sessizlik çöktü birden ortalığa.

Uğradığımız hayal kırıklığı tanımlanacak gibi değildi. Bazı şeyler ve durumlar var ki sözcüklerle tanımlanamaz. Anlaşılamaz da zaten bu durumlar sözcüklerle. Yaşamak, duymak gerekir onları anlamak için. O an uğradığımız kırıklık da öyleydi işte. Bunu, türlü çiçeklerle bezenmiş, aydınlık bol temiz havalı bir bahçenin içinde gezinirken, birdenbire kendini dipsiz bir kuyunun karanlığı içinde buluveren bir adamın durumuna benzetirsek, belki yaklaşık bir tanımlama yapmış olabiliriz.

Bu da bizlere yapılan bir başka işkenceydi. Sinirsel işkence. Zaten hücrelerde uygulanan her işlem bu amaca yönelikti. Tek kişilik hücrelere dörder kişinin atılması, sigara ve çayın, kitap ve gazetenin, radyo dinlemenin ve yüksek sesle konuşmanın yasaklanması, gündüzleri gardiyanların ikide bir kapıyı tekmeleyip «burası otel mi, uyumayın» diyerek, geceleri de sabaha kadar sobanın kapısını takırdatarak bizleri uyutmamaları... hep, hep sinirlerimizi bozmak içindi. Radyonun, maç ve reklam programlarında açılıp sesinin en yüksek tonuyla bize zorla dinletilmesinden sonra, haberlere gelince «çat» diye kapatılması da, bu sinirsel işkencenin bir bölümüydü, belki de en kötü bölümüydü.

Bir gün sabahleyin arkadaşlarımızdan biri gardiyanlara şöyle dedi:

«Sobayı sabaha kadar takırdatmakla sinirlerimizi bozacağınızı sanıyorsunuz ama, boşuna zahmet ediyorsunuz. Sinirlerimiz çok sağlamdır, ne yapsanız bozamazsınız».

Gardiyanın karşılığı hazırды:

«Ne münasebet.. Isınmanız için, soba iyi yansın diye yapıyoruz. İyilik de yaramazmış size».

«İyiliğimiz içinse istemiyoruz. Eksik olsun».

«Sizin istemenizle istememenizle olmaz. Sağlığınızdan biz sorumluyuz. Soba iyi yanmaz da hasta olursanız ben sorumlu olurum. Emir emirdir. Bana böyle emir verdiler, böyle yapmak zorundayım».

Tabii gardiyanın kendi başına böyle yapmadığını, kendisine böyle yapması için emir verildiğini biz de biliyorduk. Ama arkadaşımız yine de üsteledi:

«O emri kim vermişse sen de ona söyle. Sağlığımız içinse istemediğimizi bildir».

Gardiyan çavuşun arkadaşımızla o kadar uzun boylu tartışmaya vakti yoktu zahir. Kestirmeden kapatmak istedi konuyu. Önce bir keskin düdük çaldı. Arkasından da gürlledi:

«Ses yok».

«BÜYÜK MÜJDE»

Hücrelere atıldığımızın 16. günü, yani 17 mart 1973 günüydü. Monoton yaşantımız aynı sıkıcı hava içinde sürüp gidiyordu. Öğle yemeğimizi yine her günkü gibi yataklarımızda yedik. Sigarasızlıktan ciğerlerimiz kavruluyordu. Yemekten sonra H.B. ile damaya oturduk. Günün kim bilir kaçınıcı dama oyunumuzdu bu. Bir el oynadık. İkinci elde de bütün dikkatimizi toplayıp oyuna dalmıştık. Tam bu sırada salonumsu

geniş yerin ince uzun koridora açılan kapısının hızla açılıp duvara çarptığını duyduk. Arkasından da tiz bir düdük sesi çınlattı binayı, ve tüm hücrelere yayıldı. Düdük sesinden sonra gardiyan çavuşun sesi, eskisinden biraz değişik, nisbeten munis ve yumuşak şekilde duyuldu:

«Dinleyin arkadaşlar, size büyük müjdem var: Sigara serbest».

Gardiyan çavuşun fazla bir şey söylemesine gerek kalmadı. Bütün hücre sakinleri büyük bir coşkuyla bağırıldılar:

«Yaşasın sigaraaaa, yaşasın sigaraaaa. İsterlerse üç ay tutsunlar hücrede artık. Sigara serbest olduktan sonra vız gelir. Yaşasın sigaraaaa, yaşasın sigaraaaa..»

Hemen damayı topladık. Bu sevinç içinde, bu «büyük müjde»yi aldıktan sonra dama oynayabilir miydik artık!

Yalnız sigaramız yoktu. İçecek sigaramız olmadıktan sonra serbest olmanın ne yararı olabilirdi. Bir endişe tuttu bizi. Sigara bulamama endişesi. Bu da bir oyun olabilir diye düşündük. Sevindirip sıkıntıya sokmak için bizleri, böyle bir «müjde» vermiş olabilirdi tutukevi yönetimi. Serbest diyecek, fakat sigara bulmamıza olanak vermeyecek diye endişe ettik bir an. Fakat bu endişemiz gardiyan çavuşun ikinci bir bağırtısıyla dağıldı hemen:

«İsteyen para versin, kantinden sigara alayım».

Kantinden almamıza gerek yoktu. Ayrıca o anda öyle heyecanlanmış, öyle sabırsızlanmıştık ki, para marayla uğraşacak halde değildik. Gardiyan çavuştan, tutukevindeki arkadaşlarımızdan alıp getirmesini rica ettik. Çavuş ricamızı hemen kabul etti ve seğirtti.

Bizim için en uzun dakikalar başlamıştı. Çavuş gelinceye kadar nasıl sabredecektik, neyle oyalanacaktık? Yaşantımızın en sabırsız anlarını yaşıyorduk denilebilir. Bir şeye, uzun süre yoksun bırakılıp özlemini çektiği bir şeye kavuşma umudu belirince, böyle sabırsızlanıyor işte insanoğlu. Dakikalar şöyle dursun, saniyeler bile geçmez oluyor. Bir gün kadar uzun gelir insana bir saniye.

Sonunda geldi çavuş, kucağına doldurmuş olduğu birinci ve bafra paketleriyle. 1 No.'lu hücreden başlayarak kapıları tek tek açtı ve her hücreye birkaç paket attı. Paketler geçince elimize, duyduğumuz sevinç, diyebilirim ki, birbirinden ayrı kalmış, birbirinin özlemiyle yanıp tutaşan iki sevgilinin kavuştukları anda duydukları sevinç ve heyecandan az değildi.

Hırsla açıp yaktık sigaralarımızı. Doyamıyorduk bir türlü. Üst üste çektik dumanı, uzun süre duman hasretiyle kavrulan ciğerlerimize. Üst üste yaktık sigaralarımızı. Ben beş tane içtim üst üste, birbirinden yakarak. Bu yüzden de başım döndü. Yatağıma uzanıp öyle kaldım bir süre. Sigaraya hâlâ doymamıştım. Canım sigara istiyordu yine. Ama içemiyordum. Başım daha çok dönebilir diye içmeye cesaret edemiyordum.

İKİ SAAT AZ MI?

Aynı gün hücre kapıları da açıldı. Ama sadece iki saat için. Günde iki saat süreyle iki hücre dizisi kapılarının açıldığı geniş, salonumsu yere çıkabilirdik artık. Dolaşabilirdik böylece. Volta atabilirdik, doya doya. Öbür hücrelerdeki arkadaşlarımızı görebilirdik. İki saat az değildi hani. Saatların değil, dakikaların, hatta saniyelerin geçmek bilmediği bir ortamda, gün-

de iki saat geniş bir salona çıkmak ve dolaşip konuşa-
bilmek büyük bir nimet olurdu.

O sevinçle fırladık dışarı. İlk kez hücrelerdeki büt-
tün arkadaşlar bir araya gelebildik. Bizim için bir bay-
ramdı bu. İki saat için de olsa konuşabilirdik, karşılıklı
hal hatır sorup sohbet edebilirdik. Öyle de yaptık.
Ufaktan bir volta başladı hemen. Yalnız ayaklarımız
şişmiş olduğu için hızlı yürüyemiyorduk. Uzun süre
hareketsiz kalmaktan şişmişti ayaklarımız. Sadece
ayaklarımız mı! Ellerimiz, yüzümüz de şişmişti. O da
havasızlıktan, loşluktan, hücrelerin nemliliğinden ol-
malıydı. Şimdi bol bol dolaşip indirtebilirdik bu şişle-
ri.

Hem konuşa konuşa volta atıyorduk üçer-dörder
kişilik gruplar halinde. Hem de sigaralarımızı tütü-
rüyorduk keyifli keyifli. Gerçekten keyifliydik. Keyfi-
mize diyecek yoktu. Gardiyan çavuş ve polisler, bir
kenarda durmuş, ilgiyle seyrediyorlardı bizleri.

Bir de çay ve gazete serbest olsa, dünyalar bizim
olurdu. Çok geçmeden o da oldu. Bizler voltadayken
gardiyan çavuşu çağırdılar tutukevi yönetiminden. Bi-
raz sonra dönüp müjdeyi verdi:

«Çay, gazete serbest».

Hemen tutukevi koşullarındaki arkadaşlarımıza
haber yolladık. Bir gün önceki gazeteleri gönderdiler
bize. Voltayı, sohbeti bırakıp kapıştık gazeteleri. İlk
okumak istediğimiz, Cumhurbaşkanlığı seçimiyle il-
gili haberlerdi. Biz Cumhurbaşkanının çoktan seçilmiş
olduğunu sanıyorduk. Bir de baktık ki neler... Aday-
lardan hiç biri çoğunluğu sağlayamamış, turlar sürüp
gidiyormuş... Başladı bu kez yorumlar, tartışmalar..

Derken çay geldi.. Bir de «yaşasın çay» diye ba-
ğırдық. Tutukevi koşullarındaki arkadaşlarımız gön-
dermişlerdi, tutukevi çayhanesinden. Çaylarımızı iç-

meye başladık hemen. Bir yandan da tartışmalar sürüyordu Cumhurbaşkanlığı seçimi üstüne. Kendimizi çay, sigara ve tartışma havasına öylesine kaptırmıştık ki, zamandan, saattan habersiz kalmıştık. Birden gardiyanın düdüğü sesiyle irkildik. Arkasından da kendi sesi geldi:

«Herkes içeri!!!».

İki saatımız dolmuştu meğer. Ama doymamıştık dışarıya, yani hücrelere göre dışarı sayılan salonumsu kapalı yere. Ya bir de sahici dışarıya çıksak ne olur. Bu kapalı yere iki saatta doyamadığımızı göre, bahçeye çıksak günlerce doyamayacaktık.

Çekildik hücrelerimize. Ama rahattık. Biraz deşarj olmuştuk ne de olsa. Sigaralarımız da vardı bol bol. İsteddiğimiz zaman istediğimiz kadar içebilirdik artık. Hücre kapıları kapanmıştı gerçi ama, tuvalete çıkmamıza konulmuş olan kısıtlılık kaldırılmıştı. İhtiyaç oldukça çıkabilirdik artık tuvalete. Bunun için hücre kapısını tıkırdatıyorduk. Gardiyan çavuş ya da polis gelip açıyordu kapıyı.

15 günümüz de böyle geçti. Günde iki saat o geniş salonumsu yere çıkabiliyorduk. Volta atabiliyorduk bu süre içinde. 24 saattan iki saatımızı orada, kalan 22 saatimizi da hücrelerimizde geçiriyorduk.

Bu 15 gün içinde bir değişiklik daha oldu: Hücrelerimizin, dibinde dizildiği iki duvara ikişer ampul taktırdık. Bu yoldaki isteğimiz kabul edildi yani. Kendi paramızla aldırıp yaktırdık ampulleri. Bu ampullerin ışığı hücrelerimizin üstündeki ızgara telin deliklerinden içeriye sızıyordu. Ve gazete okuyabiliyorduk böylece içerde.

Tabii elimize geçen, daha doğrusu sıkıyönetim tutukevine girmesine izin verilen bütün gazeteleri,

ilânlarına varıncaya kadar okuyorduk. Vaktimizi iyi geçiriyorduk böylece.

Kitap yasağı ise sürüp gidiyordu. 2 mart tarihinden, yani meydana dayağından geçirilip hücrelere atıldığımız günden başlayarak üç ay kadar, yani tutukevi koşuşlarına döndükten sonra da sürecekti bu yasak. Ondan sonra, sıkıyönetim kalkıncaya kadar yalnız mahkeme kararıyla yasaklanmamış, Türkiye ile ilgili olan kitapların içeri, girmesine izin verilecekti.

ZİNDAN İÇİNDE BAYRAM

Hücreye girdiğimizden tam bir ay sonra, 2 Nisan 1973 günü durumumuzda bir değışiklik daha oldu. Ama bu değışiklik bizim için gerçek bir bayramdı. Zindan içinde bayram olmuştu bizim için.

Bahçeye çıkmamıza izin verildi o gün. İlk kez çıkıyorduk bahçeye bir aydan beri. O da iki saat için. Öğlen yemeğinden önce bir, sonra da bir saat. Bundan başka, sabah 06'dan akşam 20.00'ye kadar da içerdeki salonumsu yerde kalabilecektik. Bu süre içinde hücrelerimizin kapıları tamamen açık kalacaktı.

Bahçeye ilk çıkışımız çok ilginç oldu. Bir aydan beri güneş görmemiştik, açık havaya hasret kalmıştık, temiz havayı ciğerlerimize çekmemiştik, gökyüzünü seyretmemiştik. Beton duvar ve zeminden, soğuk gri boyalı demir kapılardan başka hiç bir şey görmemişti gözlerimiz. Birden bahçeye çıkınca kendimizi ayrı, apayrı bir dünyada hissettik. Güneşli bir ilkbahar günüydü. Nisan güneşinin parlak ışığıyla aydınlanan masmavi gökyüzü gülümsüyordu sanki. Çevre, 2 Mart sabahından beri görmediğimiz çevre bütünüyle yeşile bürünmüştü. Hava ılıktı.

Gözlerimiz kamaştı önce güneşte. Sonra sonra alıştı. Yavaş yavaş volta atmaya başladık. Ne güzeldi ılık havada, güneşte volta atmak. Bambaşka bir tadı, apayrı bir zevki vardı. Bir de çay getirttik. Sıcak çaylarımızı içe içe, sigaralarımızı tüttüre tüttüre dolaşıyorduk bahçede, güneşin altında. Bir saat zamanımız vardı ve bu kısa zamanımızı en iyi biçimde değerlendirmek zorundaydık.

Birden tutukevi koğuşlarındaki arkadaşlarımız bizi gördüler. Tutukevi tuvaletlerinin girişinde ufak, bir kişinin başını sokabileceği kadar ufak üç tane pencere vardı. Önden demir parmaklıklıydı pencereler. Bu pencereler, hücreler bölümünün ve 2 No.'lu gözetim evinin bahçesine bakıyordu. İşte o pencerelerden gördüler bizi, koğuştaki arkadaşlarımız. Ve birden pencerelere koşuştular. Birer birer kafalarını pencerelere sokup bize sesleniyorlardı, hal hatırımızı ve durumumuzu soruyorlardı. Biz de onları soruyorduk. Başımıza nelerin geldiğini bilmedikleri için merak etmişler. Bizleri sağ salim gördükleri için de sevinmişlerdi. Bir iki dakika böyle konuştuk. Birden düdükler çalındı. Arkasından gardiyanların sesi geldi:

«Konuşmak yasak».

Her iki tarafa da seslenmişlerdi gardiyanlar. Engellediler konuşmamızı. Ne ettikse kâr etmedi. Cevap tek kelimeden ibaretti:

«Yasak».

Konuşmamızı kestik tabii. Kesmek zorunda kaldık daha doğrusu. Arkadaşlarımız da kestiler. Ve pencerelerden çekildiler. Öğleden sonraki bahçeye çıkışımızda konuşamadık. Yalnız pencerelerden el salladılar bize. Biz de el sallayarak karşılık verdik. El sallamak yasak değildi!

Bundan sonraki günlerimiz oldukça neşeli geçi-

yordu. Bahçede dolaştığımız iki saatlik süre dışında hep içerdeydik. Ama saat 20'ye kadar salonumsu geniş yerde hep bir arada oluyorduk. Bu süre içinde hayli eğlenceli geçiyordu zamanımız. Bu eğlenceleri düzenleyen ise F.Y. adlı arkadaşımızdı.

HÜCREDE YAYINLANAN GAZETE

F.Y., bizleri eğlendirmek için çeşitli yollara baş vuruyordu. Beceriyordu da. Kendisi hoşsohbet, zeki, soğukkanlı, şakacı, canayakın bir arkadaşı. Gazeteciliğe de çok meraklıydı. Bütün ideali bir gazete çıkarmaktı. Bu amaçla kafasında çeşitli planlar kuruyor, projeler hazırlıyor, biçimler tasarlıyordu. Gazeteciliğin de röportajcılık bölümüne meraklıydı özellikle. Bir gazeteci olsa köylülerin yaşantılarını röportajlarıyla nasıl dile getireceğini anlata anlata bitiremiyordu. Zaten köylüdü kendisi. Ve köylü sorunlarıyla çok uğraşılmasını istiyordu. Aydınların bunu ihmal ettiklerinden de sık sık yakınıyordu.

İşte bu meraklı arkadaşımız, hücrede bir gazete yayınlamaya başladı. Okullarda öğrencilerin çıkardıkları duvar gazetesi filân sanılmasın. Canlı bir gazeteydi bu! Ve canlı yayın yapıyordu! Tüm haberlerini, yazılarını, yorumlarını, röportajlarını F.Y. arkadaşımız kendisi hazırlıyor ve sonra kalkıp bizlere okuyordu. Canlı yayın yapmasının nedenini de şöyle açıklıyordu:

«Gazetemiz, kafakırası çarkında meydana gelen bir poli-teknik arıza yüzünden yayınlarını canlı olarak yapmak zorunda kalmıştır. Okuyucularımızdan, pardon dinleyicilerimizden özür dileriz.»

Sonra başlıyordu haberlerini, yazılarını, röportaj-

larını okumaya. Arkadaşlar bazen takılmak için soruyorlardı:

«Bu haberleriniz doğru mu, gerçek mi?»

F.Y. arkadaşımız gayet ciddi şekilde karşılık veriyordu:

«Yüzdeyüz doğrudur efendim».

«Nasıl inandıracaksın bizi».

«İnanmıyorsanız bütün haber ajanslarına telefon edip sorabilirsiniz efendim».

F.Y. arkadaşımızın yayınladığı gazetenin adı ise «hamiyet» anlamına gelen «Xîret»ti.

«BÜYÜK BİLGİ YARIŞMASI»

F.Y. arkadaşımızın düzenlediği en ilginç eğlence kendi deyimiyle «büyük bilgi yarışması»ydı. Bu adı kendisi bulduğu gibi, yarışmanın kuralları da yine kendisi tarafından saptanıp konuldu. Yarışma 10 soru ve 10 cevap şeklinde yapılacaktı. İki hücre dizisi karşılıklı olarak katılacaktı yarışmaya. Her hücreden bir kişi olmak üzere beşer kişi katılacaktı. Her gruba 10 soru sorulacaktı. Jüride F.Y., bir başka arkadaş, bir de çavuş vardı. F.Y. Xîret gazetesinin temsilcisi ve organizatör olarak, öbür arkadaş da hücre sakinlerinin temsilcisi olarak katılıyorlardı jüriye. Çavuşun jüriye girmesinin nedenini ise önce anlayamadık. F. Y. bunu da şöyle açıkladı:

«Sıkıyönetim altında olduğumuzu biliyorsunuz. Jürimizi gizli cemiyet kabul edip 141. maddeye sokmamaları için çavuşu da «contanın temsilcisi» olarak jüriye aldık.»

Gülmekten bayılacaktık. Bilmeden mi, bilerek

mi «cunta» yerine «conta» diyordu? Biz de anlayamadık.

Herkes merak ve heyecanla bekliyordu yarışmanın başlamasını. Çıkacak sorular en merak edilen konuydu. Yarışmacılar yemek masasının iki yanına dizilmişlerdi. Dinleyiciler arasında gardiyan çavuşlar ve polisler de vardı. Derken F.Y., jüri başkanı olarak, ilk soruyu, torba yerine kullandığı, bir arkadaşın kasketinden çıkarıp okudu:

«2 Mart günü burada büyük bir harekât oldu. Savunmasız, fakat pijamalı tutuklulara karşı bu harekâtı yürütüp yöneten komutan, sonunda zafere ulaştı. Sıkıyönetim tutukevi müdürü de olan bu komutanın adı nedir?».

Hayret ettik hepimiz. Gerçekten bilmiyorduk tutukevi müdürünün adını. Kim, nerden bilecekti! Herkes onu yarbay, tutukevi müdürü diye biliyordu. Dinleyiciler bilmedikleri gibi yarışmacılar da bilmiyorlardı. Ne var ki F.Y. öğrenmişti. Nereden öğrenmişse öğrenmiş ve «büyük bilgi yarışması»nın bir sorusu haline getirmişti yarbayın adını. Yarışmacılara tanınan düşünme süresi bitince ve kimse karşılık veremeyince F.Y. gururlu bir tavırla şöyle dedi:

«Bilemediniz efendim, ben söyleyeyim öyleyse: Yarbay A.B.».

İkinci soru kendisiyle ilgiliydi:

«2 Mart harekâtında birçok arkadaşın kafasının kırıldığını biliyorsunuz. Kafası kırılanlar arasında Xiret gazetesinin sahip ve başyazarı F.Y. da vardı. Acaba kafasının sol tarafı mı kırılmıştı, yoksa sağ tarafı mı?».

Sorunun yöneltildiği gruptaki yarışmacılar kendi aralarında biraz konuştuktan sonra karşılık verdiler:

«Sağ tarafı».

F.Y. yine gururla karşılık verdi:

«Bilemediniz efendim. Kafamın sol tarafı kırılmıştı».

Ve ayağa kalkıp kasketini çıkararak kafasının sol tarafındaki kırığı, kabuk tutmuş kırığı gösterdi. Bir anda kopan alkış tufanı tüm binayı çınlattı.

Her iki soru arasında da şöyle diyordu F.Y.:

«Görüyorsunuz ki hep bilimsel soru soruyoruz. Öyle basit, ticarî firmaların radyolarda yayınlanan yarışmalarındaki sorulara benzemez bizim sorularımız. Bilimsel efendim, hepsi bilimsel.»

Ve bu bilimsel sorulardan bir tanesini daha sordu:

«Hücrelerde yatan bizlerle 2 No.'lu gözetimevinde yatanların bir tek tuvaletten yararlandıklarını biliyorsunuz. Kaç kişi bir tuvaleti kullanıyor?».

Bunu da kimse bilmedi. Bunun nedeni 2 No.'lu gözetimevindekilerin sayısının bilinmemesiydi. Ama F.Y. öğrenmişti bunu da. Toplam 67 kişi kullanıyormuş bir tek tuvaleti.

«Büyük bilgi yarışması» sona erince kazanan tarafa F.Y. bir paket samsun sigarası verdi. Onlar da bunu arkadaşlara dağıttılar. Tabii yetmedi bu. F.Y. bir paket de arkadaşlar, yani dinleyiciler için almıştı. O da dağıttı paketini. Böylece herkes bir samsun sigarası içmek olanağını buldu. Bir saat kadar zamanımızı güle güle geçirmiştik bu yarışmayla. F.Y. arkadaşlarımızı bol bol alkışladık, esprilerinden dolayı. Bu yarışma, bahçeye çıkmamıza izin verildikten sonra, içerdeki salonumsu yerde düzenlenmişti.

«RADYO İLE CASUSLUK»

2 Marttan önce Diyarbakır sıkıyönetim tutukevinde birkaç tane radyo vardı. 2 Mart günü kitaplar gibi radyolar da toplatıldı. Yalnız hücreye atılan arkadaşlardan C.F.'nin radyosu kurtulabilmişti. El kadar ufak, cepte rahatlıkla taşınabilen, Japon yapısı bir radyoydu bu. C.F. her zaman ceketinin ya da pardesüsünün iç cebinde taşıyordu ufacık radyosunu. Arama sırasında da farkedememişlerdi. Böylece radyosunu hücreye getirmek ve orada dinlemek olanağına ve de mutluluğuna sahip olmuştu C.F. arkadaşımız.

Ne var ki gardiyan çavuşlara ve polislere ses gitmesin diye yatağına girer, battaniyesini başına çeker, battaniyenin altında radyoyu kulağına dayayıp kendi duyabileceği kadar sesini açarak dinlerdi. Sonra da kendi hücreesindeki arkadaşlara anlatırdı dinlediği haberleri. Ama öbür hücrelere seslenip anlatamazdı. Çünkü hücrelerarası konuşmalar yasaktı. Böylece cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda, aramızda bilgi sahibi olanlar yalnız C.F. ile hücreesindeki arkadaşlarıydı.

15 gün sonra hücre kapıları günde iki saat için açılıp da salonumsu geniş yere çıkmamıza ve bir araya gelmemize izin verildikten sonra, C.F., radyo haberlerini özet olarak bizlere de aktarmaya başladı. Gerçi gazetelerden izleyebiliyorduk artık seçimleri ama, gazeteler hem Diyarbakır'a geç geliyor, hem de bizlere geç ulaşıyordu. Radyo haberleri ise daha tazeydi.

Bir gün salonumsu geniş yerde bulunduğumuz saatlarda C.F. hücreesine girdi. Her zaman yaptığı gibi yatağına uzanıp battaniyesini başına çekti ve radyodan haberleri dinlemeye başladı. Yalnız bir aksilik

oldu o gün. C.F., radyonun sesini mi fazla açmıştı, battaniyeyi mi başına iyi çekmemişti ne; bir ara ses hücrenin dışına, yani geniş yere de geldi hemen ke-sildi.

O günkü nöbetçi gardiyan bir onbaşıydı. Hemen fırladı yerinden ve avaz avaz bağırmağa başladı:

«Radyo var içerdeee, kim getirdi radyoyuuu, radyoyu kim soktu içeriii?»

Sonra da C.F.'nin hücreğine doğru seğırtti. Onun bağırmasıyla, C.F., hemen radyoyu, daha önce köşesini söküp içinde sakladığı askerî döseğın içine soktu. Onbaşı hışımla hücrenin içine dalarak bağırdı:

«Nerde radyo?».

C.F. de,

«Ne radyosu?» diye karşılık verdi. Onbaşı hızını alamamıştı:

«Buradan radyo sesi geldi».

Arkadaşlar da bağırdılar:

«Ne radyosu yahu, rüya mı görüyorsun?».

Onbaşı şaşkına dönmüştü. Ne yapacağını kesti-remiyordu. Gelişigüzel bağırip çağırıyordu:

«Yasaktır radyo. Size kim getirdi? Subaylar görse anamı ağılatırlar. Yasak yasaktır, anlamıyor musunuz?».

Polis gardiyanlar nöbeti yeni değıştirmişlerdi. Onbaşı çevresine bakındı. Polislerden biri köşede otu-ruyordu. Onbaşı hemen koşup önüne dikildi. Ve damdan düşercesine bağırdı:

«Niye radyo getirdin onlara?».

Polis deliye döndü. Fırlayıp bağırdı o da:

«Ne radyosu be!».

Onbaşı kızgınlığından titriyordu:

«Senden başka gelen oldu mu şimdi buraya! Sen verdin radyoyu onlara».

«Yalan söylüyorsun, iftira ediyorsun bana. Radyo madyodan haberim yok benim».

Onbaşı polisin yakasından tutup sarstı kendisini:

«Yalancı sensin. Senden başka kim getirmiş olabilir radyoyu! Sen de onlardansın demek».

Polis de onbaşının yakasına yapıştı:

«Ne demek istiyorsun sen lan!.. Belâ mı arıyorsun yani!».

Sille tokat birbirlerine girmek üzereydiler. Fakat arkadaşlar araya girip ayırdılar ikisini. Ama karşılıklı küfürleşmeye devam ediyorlardı. Onbaşı bir ara şöyle bağırdı:

«Ben sana gösteririm. Ya bunlar radyo ile casusluk yaparsa... Ne diyeceksin o zaman, ha!».

Bu sözler üzerine bir kahkaha fırtınası koptu ki arkadaşlar arasında, onbaşı şaşkına döndü. Sonra bizlere seslendi:

«Gülüyorsunuz değil mi! Yarbayıma gideyim de görün siz o zaman, radyoyla casusluk yapmanın ne demek olduğunu».

Sonra polise döndü:

«Sen de onlardansın. Sana da gösteririm ben».

Kahkahalar hâlâ sürüyordu.

Derken, onbaşı radyoyu haber vermek ve polisi şikâyet etmek için tutukevi yönetimine gitti. Polis de arkasından koştu. Biraz sonra bir teğmen gelip C.F.'-nin hücrelerini arayacağını söyledi. Tabii o zamana kadar radyo saklanmıştı. Teğmen hücrenin her tarafını aradı ama bir şey bulamadı.

YUVAYA DÖNÜŞ

17 Nisan 1973 günü.. 2 Mart harekâtının ve hücrelere atılışımızın üzerinden tam 45 gün geçmişti. Artık yeni hayatımızın, yani hücre hayatımızın böyle sürüp gideceğini sanıyorduk. Tutukevi koşullarına, oradaki arkadaşlarımızın arasına dönmekten umudumuzu kesmiştik. Tutukevi yetkilileri de öyle diyorlardı zaten:

«Oraya gitmeyeceksiniz artık. Burası 2 No.'lu tutukevi oldu.»

O nedenle kendimizi alıştırmıştık yeni hayatımıza. Bahçeye çıktığımız saatların dışında satranç ve dama oynayarak, gazete okuyarak vakit geçiriyorduk. Ziyaretçilerimizin de gelip bahçeyi çevreleyen telörgünün arkasından bizleri görmelerine izin verilmişti. Böylece hücre hayatının sürüp gideceği kanısındaydık.

Fakat 17 nisan 1973 günü beklemediğimiz bir anda, öğle yemeğinden sonra sevindirici haberi aldık:

«Hazırlanın, tutukevi koşullarına, eski yerinize gideceksiniz».

Duyduğumuz sevinç sonsuzdu. Oradaki arkadaşlarımıza kavuşacaktık. Bol bol hava alıp güneş görebilecektik artık.

Hemen bavullarımızı, elbiselerimizi toplayıp sıraya girdik. Yarım saat sonra da, yine silâhlı askerlerin gözetimi altında ve sıra halinde hücreler bölümünden ayrılıp tutukevi koşullarına gittik.

Koşuş kapısı öğle vaktinde üç saat kadar kapatılıyordu ve henüz açılmamıştı. İçerdeki arkadaşlar pencerelerden gördüler bahçeye girişimizi. Kapı açılıp da içeri girdiğimiz an, bizim de onların da duydu-

ğumuz sevinç sonsuzdu. İçten kucaklaşmalar, sarılıp öpüşmeler yarım saat kadar sürdü. Bir bayram havası esti tutukevi koşu­larında. Tahliye edilmiş gibi herkes sevinçli, herkes güleryüzlü, herkes neşeliydi.

Bir toplu meydan dayağının, 45 günlük bir hücre macerasının, bu süre içinde çekilen maddi ve manevî sıkıntıların, kısacası Diyarbakır sıkıyönetim tutukevinde oynanan bir trajik-komedinin son perdesi inmişti.

«İNŞALLAH SANA YÜZ YIL CEZA VERİRLER»

73 yaşındaydı. Okuma-yazması olmadığı gibi, tek kelime Türkçe de bilmiyordu. Arkadaşlar kitap, gazete okuyarak vakitlerini değerlendirirken, kendisi bu olanaktan yoksundu ve bu nedenle sıkılıyordu. Vakit geçirmek için bol bol dolaşıp konuşuyordu. Yaşının ilerlemiş olmasına rağmen vücudu sağlamdı.

Türkçe bilmediği için bazı aktüel sözcükleri söyleyemiyordu. Kendine göre, başlarından ve sonlarından birtakım harfler kırparak, ya da kimi harflerini değiştirerek, ilginç bir kalıba sokuyordu bu tür sözcükleri. Örneğin «sıkıyönetim» sözcüğüne «sıkıntı» deyip çıkıyordu işin içinden.

«Şu sıkıntıyı bir kaldırsalar hepimiz rahat ederiz, tüm Türkiye rahat eder» deyip duruyordu. «Yarbay»a «arbay», «yüzbaşı»ya «uzbaşı», «savcı»ya da «sevci» diyordu.

Oturduğu yörede aşiret ilişkileri güçlüydü. Aşiret kavgaları eksik olmuyordu. Bu kavgalar yüzünden yıl-

larca önce dağa çıkanlardan bir kısmına kendisinin de yardım ettiği iddia edilmiş, ayrıca Irak Kürtlerine yardım gönderdiği iddiaları da eklenerek, hakkında ihbarlar yapılmış ve bu nedenle tutuklanmıştı. Kürtçülük yapmak ve bu amaçla çete kurmak iddialarıyla Diyarbakır-Siirt İleri Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanıyordu.

Tanınmış bir gazeteci de, birkaç yıl önce, kendisinin Irak Kürtlerine yardım ettiğini yazmıştı. Bu gazeteci de Sıkıyönetim Mahkemesine çağrılarak bu konuda ifadesine baş vurulmuştu. Ve gazeteci, yıllarca önce yazdıklarını doğrular biçimde, aleyhine ifade vermişti.

İşte bu, 73 yaşındaki adamın içine dert olmuştu. Oturuyor kalkıyor, hep bundan yakınıyordu. Bir gazetecinin gelip aleyhine ifade vermesi çok üzmüştü kendisini. Bunu beklemiyordu hiç.

Şöyle diyordu hep:

«Ayıp değil mi, utanç verici değil mi, bir okumuş adamın gelip benim gibi bir ihtiyarın aleyhine ifade vermesi!».

Bir yıl kadar süren yargılama sonunda, Türk Ceza Kanununun 168. maddesine göre 8 yıl 4 ay ağır hapis, ve 4 yıl mı, 5 yıl mı Afyon'da genel güvenlik gözetiminde tutulma cezasına mahkûm edildi.

Mahkeme kararında Afyon adının geçmiş olması çok ilginç olmuştu:

Hakkında ileri sürülen iddialardan birine göre, Kürtçülük propagandası yaparak «Sivas'a kadar bizimdir» demiş. Kendisi ise böyle bir şey söylemediğini, bunun hasımları tarafından uydurulmuş olduğunu belirtiyordu. Bütün yargılama süresince de hep böyle söylemişti. Son duruşmada mahkeme kararı okunup da, Afyon'da genel güvenlik gözetiminde tutulması

da bildirilince, şaşmış kalmıştı. Mahkemeden döndükten sonra şöyle demişti:

«Şimdiye kadar benim, Sivas'a kadar bizim olduğumu söylediğimi iddia ediyorlardı. Bugün ise Afyon'a kadar götürdüler işi ve Afyon'a kadar bizim olduğumu söylediğimi söylediler. Bu Afyon da nerden çıktı, anlayamadım.»

Ertesi gün avukatı gelip anlattı kendisine Afyon meselesini.

Affin çıkacağına kesinlikle inanmıştı. Şöyle diyordu hep:

«Göreceksiniz, mutlaka verecekler affı. Vermezlik edemezler. Kemal Paşa bile, kendi zamanında o kadar olaylar çıktığı halde affı vermişti. Bunlar nasıl vermezler!».

İçerde birkaç da nurcu vardı. Bunlardan biri bir gün sobanın başında oturmuş, siyasî olmayan tutuklulara konuşmuş ve demiş ki:

«Hapis yatmak iyidir. Hapis yatan kişilerin günahları dökülür, sevapları artar. Burada geçen günlerimiz hep Allah yolunda geçiyor. Allah burada çektiğimiz sıkıntıları hep hayır defterimize yazacak. Ben şahsen burada hayatımın en mutlu günlerini yaşıyorum. Çünkü şimdiye kadarki ömrümü hep kendim için yaşadım. Şimdi ise Allah için yaşadığımı, buradaki günlerimi onun uğrunda geçirdiğimi biliyor ve bundan mutluluk, iç huzur duyuyorum».

73 yaşındaki adam da dinlemiş bu sözleri. Kızgınlıkla ayağa kalkarak şöyle bağırır:

«Madem öyle, inşallah sana yüz yıl hapis cezası verirler!».

«EĞER ŞERİAT VARSA»

Dağlık bir bölgenin köylerindendi. Hiç Türkçe bilmiyordu. Üzerinde, köyde giydiği uzun bir don ve uzun bir gömlek vardı. Başında da eski, yamalı bir kasket. Ayakkabılarının delik uçlarından ayak parmakları görünüyordu. Geçimini rençberlikle sağlıyormuş. Arada bir kasabaya odun götürüp satıyormuş. Birkaç kuruş biriktirip yıllarca önce bir radyo almış. Gel zaman git zaman, yıllar sonra radyosu çalmaz olmuş. Kendi köyünün bağlı bulunduğu kasabada radyo tamircisi olmadığı için, başka yere götürmesi gerekmiş. Kendisine demişler ki:

«Falan kasabaya götür. Orada tamirci var».

O da almış bozuk radyosunu, tutmuş dedikleri kasabanın yolunu. O kasabaya da ilk kez gidiyormuş. Ama «ne gam, beni kurt yiyecek değil ya» deyip gitmiş.

Temmuz ayının kavurucu sıcağında, kanter içinde kasabaya ulaştınca bir soğuk su içmek istemiş canı.

Geçtiği sokakta bir açık kapıdan bir avlu ilişmiş gözüne. Hem de ne avlu.. İçinde bir havuz.. Havuzun çevresinde Diyarbakır işi ipli iskemleler.. Yemyeşil bir asmanın bıraktığı serinletici bir gölge.. Kısacası, cennet bahçesi gibi bir avlu.. Burayı kendi kasabasındaki kahvenin avlusuna benzeterek dalmış içeri. Elini yüzünü güzelce bir yıkamış havuz suyuyla. Serinlemiş iyice. Sonra bir ipli iskemleye oturup kendi diliyle seslenmiş:

«Bana bir soğuk su getirin looo!.. Sonra da bir çay... Ama namuslu çay olsun».

Dakika geçmeden bir de bakmış ki ne görsün.. Birkaç polis sarmasınlar mı çevresini.. Şaşkına dönmüş.. Önce anlayamamış polis olduklarını. Kendi köyünün bağlı olduğu kasabada Polis teşkilâtı olmadığı için polis görmemiş hiç. O yörede sık sık rastladığı orman bekçileri sanmış onları. Ama sert davranmalarından anlamış onların polis, ve de girdiği yerin kahve değil de karakol olduğunu.. Ama girmiş bir kez, pişmanlık neye yarar!.

Derken, almışlar bunu içeriye.. Bir sorgu, bir sıyga ki, adam feleğini şaşırılmış.. Bitmez tükenmez sorular karşısında afallamış kalmış. En çok üstünde durdukları ve sordukları da, Irak Kürtlerinin lideri Barzanî ile bir ilişkisi olup olmadığıymış:

«Sen Barzanî'nin ajanı olmayasın?».

«Barzanî'yle bir ilişkin var mı?».

«Şu elindeki radyo telsiz olmasın?».

«Niçin pantolon giymemişsin de, don-gömlikle dolaşıyorsun?».

«Barzanî'yi gördün mü hiç?».

«Barzanî'yi seviyor musun?».

«Barzanî ordusuna silâh kaçıran bir kaçakçı olmayasın?».

Adam allak-bullak olmuş bu sorular karşısında:
«Benim gibi zavallı bir adam nerde, bu dediğiniz işler nerde!» demişse de, kuşkularını giderememiş.. Ve alıp Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığına getirmişler adamı.

Şaşkına dönmüştü adam.. Ne yapacağını, daha doğrusu kendisine ne yapacaklarını kestiremiyordu. Düşünüp duruyordu. Sık sık şunu söylüyordu:

«Eğer şeriat varsa bizi bırakırlar, şeriat yoksa asarlar bizi».

Arkadaşlar güle güle bayılıyorlardı bu sözlere.

«Yahu» diyorlardı, «senin dünyadan haberin yok mu? Türkiye’de şeriat kalkalı 50 yıl oldu. Sen hâlâ şeriat varsa diyorsun».

Buna akli ermiyordu bir türlü:

«Tövbe tövbe deyin. Şeriat nasıl kalkar!.. Şeriat kalksa memleket yıkılır, alt-üst olur».

Sonra serbest bırakılmakla asılmak arasında bir orta basamağın bulunabileceğine de akli ermiyordu. Arkadaşlar soruyorlardı:

«Peki asılmakla serbest bırakılmak arasında başka bir şey yok mu? Örneğin birkaç yıl hapis cezası olamaz mı?»

«Olmaz bu» diyordu, «hıkmumat adama boşuna ekmek vermez. O sizin dediğiniz hırsızlık, adam öldürmek, kaçakçılık gibi suçlarda olur. Bizim için hapis mapis olmaz. Şeriat varsa bırakırlar bizi, yoksa asarlar».

Bir ay gözaltında kaldıktan sonra mahkemeye götürdüler kendisini. Bozuk radyosunu da birlikte alıp götürdü. Döndükten sonra bize duruşmasını şöyle anlattı:

«Beni içeri aldılar. Hakimlerin huzuruna girer girmez radyomu yumruklayarak «alo alo Barzanî, alo alo Barzanî» diye bağırdım. Hâkimler susturdular beni. Ben de dedim ki; beni bunun için tutukladılar. Eğer bu telsizse siz de beni asın. Buyrun işte şurada. Hâkimler de radyoma baktılar, telsiz olmadığını gördüler. Sonra önlerindeki kâğıtlara baktılar. Bana git dediler. Tercüman, beni serbest bıraktıklarını söyledi».

Herkes kendisini kutladı tahliye edildiği için.

Aynı gün uğurladık kendisini. Bozuk radyosunu koltuğunun altında tutuyordu.

«TEK ADAM»IN BAŞINA GELENLER

Adam ranzanın üst katındaki yatağına uzanmış, kitap okuyordu. Ranzaya birinin yaklaşmakta olduğunu farkedince başını çevirip baktı. Tutukevi yazıcısıydı yaklaşan. Çavuş rütbesindeydi yazıcı. Görev gereği zaman zaman koşu­slara gelip tutuklulara bir şeyler sorar, bir şeyler imzalatırdı. Bu nedenle herkes tanırdı kendisini. Lise mezunu, iyi kibar bir gençti çavuş.

Kitap okuyan adam, gelip oturmayacağını bildiği halde:

«Buyur, çık otur» dedi.

Çavuş oturamayacağını söyleyerek teşekkür etti ve,

«Size postadan bir paket çıktı» dedi.

«Ne paketi?».

«Kitap».

Adam düşündü bir an. Tutukevine sokulmasına izin verilmeyen kitaplardan olabilir postadan çıkan ki-

taplar, diye düşündü. Böyle olmasaydı, yazıcı çavuş, gelip haber vereceği yerde, kitapları getirir bırakırdı kendisine, ya da bir gardiyanla gönderirdi.

«Ne kitabı?» diye sordu yazıcıya.

Aldığı karşılık ilginçti:

«**Tek Adam** kitabı. Üç cilt.»

Adam biliyordu zaten **Tek Adam** kitabının üç cilt olduğunu. Okumuştur da kitabı daha önce. Ama yeniden, ve daha sakin bir kafayla okumak için bir dostundan istemişti. Sordu çavuşa:

«Hani ya, niye getirmedi?».

«Getiremezdim» diye karşılık verdi çavuş.

«Neden?»

«Paketin üzerinde, gönderenin adı ve adresi yok da ondan».

«Bunun ne önemi var canım, sen paketin içindekine bak. İçinden çıkan yasak kitap değil, Mustafa Kemal'in hayatını anlatan kitap».

Çavuş da biliyordu böyle olduğunu ama, elinden ne gelirdi ki. Emir vermişlerdi kendisine, «gidip bu kitapları kimin gönderdiğini ve gönderenin niçin adını ve adresini paketin üzerinde yazmadığını öğreneceksin» diye.

Adam düşündü. Gönderenin kim olduğunu biliyordu aslında ama, yalnız adını değil, paketin üzerinde ad ve adresini neden yazmadığını da soruyorlardı. Nerden bilecekti neden yazmadığını.

Sonra adını verse bunun ardından bir alay soru sorulacağını da biliyordu adam. «Kimdir, nerelidir, niçin sana kitap göndermiş, kendisiyle ilişkin nedir, nerede, ne zaman, nasıl tanıştınız...» gibi can sıkıcı soruların ardı arkası kesilmeyecekti. Tabii aynı soruların, kitapları gönderen dostuna da yöneltebileceğini de biliyordu adam.

«Bilmiyorum kimin gönderdiğini» dedi.

Çavuş gitti. Biraz sonra elinde bir ambalaj kâğıdı parçasıyla döndü yine. Kâğıt parçasını adama gösterek:

«Bakın» dedi, «paketin üzerinde İstanbul - Adliye Sarayı damgası var. Oradan postalandığına göre, kimin postaladığını bilmesi gerekir diyorlar».

Adam yine bilmediğini söyledi. Sonra sordu:

«Yani kitapları vermeyecek misiniz?».

«Benim elimde bir şey yok» dedi, «gönderinin adı ve adresi tespit edilmedikçe verme diye emir aldım».

Adam gülümsedi:

«Bu kitabı alıkoymak, Mustafa Kemal'i tutuklamak demektir».

Çavuş omuz silkti, gülümseyip gitti.

Çok geçmeden adamı tutukevi yönetimine çağırdılar. Kalkıp gitti. Bir üsteğmen vardı içerde. Adam girer girmez şu soruyla karşılaştı:

«Bu kitaplarla başımız derde girdi kardeşim, nedir bu hal böyle? Kim göndermiş bu kitapları?».

«Bilmiyorum kimin gönderdiğini» dedi adam, «ama önemli olan kimin gönderdiği değil, kitabın kendisidir. Mustafa Kemal'in hayatını anlatan bir kitap üzerinde niçin bu kadar duruluyor, anlayamıyorum».

«Kitabın üzerinde değil, gönderenin adını ve adresini niçin yazmadığı üzerinde duruluyor».

«Paketin içinden başka bir şey çıksaydı gönderenin kimliği üzerinde durulabilirdi, ama içinden çıkan, Mustafa Kemal'in hayatını konu almış bir kitap. Belki sizin evinizde de vardır bu kitaptan».

«Sizin için önemli olan kitap ama, bizim için önemli olan gönderenin adını ve adresini neden yazmadığıdır. Bakın, İstanbul Adliye Sarayı postanesinden gönderilmiş. Bu, gönderenin o çevrede oturduğu».

nu gösteriyor. Şimdi söyleyin bakalım, sizin o çevrede oturan tanıdıklarınız, dostlarınız, arkadaşlarınız kimlerdir?»

«İstanbul'un ve Türkiye'nin basın-yayın merkezi olan Cağaloğlu semti Adliye Sarayı'na yakındır ve orada pek çok tanıdığım vardır. Onlardan biri göndermiş olabilir. Ama adlarını sayamayacağım».

«Peki gönderen, adını ve adresini neden gizlemiş sizce?».

«Gizlemiş değil, yazmak gereğini duymamış».

«PTT nasıl nasıl alır böyle, gönderenin adı yazılı olmayan paketleri?»

«Bilmem, onu PTT'ye sormanız gerekir».

Üsteğmen, bir sigara çıkarıp yaktı.

«Bak kardeşim, açık konuşalım. Posta geldiğinde Sıkıyönetim Kurmay Başkanı buradaydı. Bu paket onun da dikkatini çekti. Ve bana emir verdi, gönderenin adını adresini tespit etmedikçe kitapları verme diye. Bir de sonucu kendisine bildirmemi emretti. Onun için, gönderenin adını ve adresini öğrenmedikçe kitapları veremem».

Adam gülümsedi yine:

«Valla ister verin ister vermeyin, ama bu kitapları alıkoymakla siz Mustafa Kemal'i tutuklamış oluyorsunuz».

Üsteğmen de omuz silkti:

«Valla kardeşim, ben askerim, ne emredilse onu yaparım».

«Ben de size değil, bu emri verenlere söylüyorum. Bu emri veren Mustafa Kemal'in tutuklanması için emir vermiş demektir».

«Beni ilgilendirmez. Ben şimdi sizden sorduğum sorulara verdiğiniz karşılıkları Kurmay Başkanına bildireceğim. Bana verilen emir bu. Gidebilirsiniz?».

Adam çıkıp gitti koğuşa. Yatağına uzanıp kitabını okumaya koyuldu yeniden.

Aradan yarım saat kadar geçmişti ki bir gardiyan çavuş yaklaştı ranzaya:

«Sizi idareden istiyorlar».

Bir kitap yüzünden, hem de Mustafa Kemal'in hayatını anlatan **Tek Adam** adlı kitap yüzünden, bunca sıygyıya çekilmenin verdiği sıkıntıyla kalkıp gitti adam. Tutukevi yönetiminde yine aynı üsteğmen oturuyordu.

«Kurmaya Başkanına arzettim söylediklerinizi» dedi üsteğmen, «sizin bir zamanlar memurluk yapmış olduğunuzu öğrendiğini söyledi ve hangi tarihlerde nerelerde memurluk yaptığınızı sorup yazmamı, bir de kimliğinizi ve ikametgâhınızı tespit etmemi emretti. Bunları kendisine arzedeceğim. Sonra kitaplar konusundaki emrini bana bildirecek».

Adam sinirlenmişti:

«Bunları yapacağına, **Tek Adam** kitabı yüzünden mahkemeye verseydi beni daha iyi ederdi Kurmay Başkanı. Ne gereği vardı bu kadar uzatmanın bu işi!. Mahkemeye vermek en sağlam, en kestirme yoldu».

«Orasını kendisi bilir, ben bilemem» diye karşılık verdi üsteğmen.

«Ama bu istediğimi kendisine lütfen iletmenizi rica edeceğim».

Adam sonra, hangi yıllarda nerelerde memurluk yaptığını, adından doğum yerine kadar bütün kimliğini ve ikametgâh adresini söyledi. Üsteğmen yazdı hepsini.

Yine koğuşa gitti adam.

Ertesi gün öğleden sonra yazıcı çavuş, **Tek Adam** kitabının her üç cildini de getirip teslim etti adama.

«NE YAPMALI?»

İlkokul öğretmeniydi. Kısa boylu, tıknaz, orta yaşlı, tonton bir kişiydi. Konuşurken, dinlerken hep gülümsüyordu. Gülümserken altın dişi sarı sarı parlayıp duruyordu geniş ağzında. Numaralı gözlüğünün ardından bakan miyop gözleri ıslıl ıslıldı hep.

Herkes seviyordu kendisini. Gençler sık sık çevresini sarıp konuşturuyorlardı onu. Zaman zaman güzel espriler yapması, bazen de kızıp köpürmesi herkesin hoşuna gidiyordu. Çok güçlü bir genç vardı ki, tonton öğretmeni hem çok seviyor, hem de sık sık takılıp kızdırmaya çalışıyordu. Şu soruyu soruyordu kendisine:

«Hocam 'Bir Türk cihana bedeldir' sözünü kim söylemiş?».

Öğretmen bilmez mi.. Hemen yapıştırıyordu karşılığı:

«Atatürk söylemiş».

Genç, yanlarındaki arkadaşlara, öğretmene çaktırmadan göz kırıyor ve şu soruya geçiyordu:

«Peki hocam, sen de bir Türk olduğuna göre, bir cihana bedel misin?».

Öğretmen fiyakaya toz konduracak kişilerden değildi:

«Tabii ya, ne sandın?».

Lafının sonunu getirir getirmez, genç, hemen fırlayıp kendisini koltukaltlarından tuttuğu gibi havaya kaldırıyor ve şöyle diyordu:

«Sen bir dünyaya bedelsen, ben kaç dünyaya bedelim peki?».

Hocanın kızmasına yetiyordu bu davranış ve söz. Ayakları havadayken, çırpınıp duruyordu. Bir yandan da bağıriyordu:

«Bırak gevezeliği be, bırak gevezeliği diyorum. Bak fena yaparım sonra!».

Balyoz harekâtının ilk sıralarında ,19 mayıs 1971 sabahı, evine baskın yapılarak alınıp, Diyarbakır - Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığına getirilmiş ve tutuklanmıştı. Karısı, çocukları görevli olduğu köyde kalmışlardı. Hem çocukları, hem de «çocuklarım» diye sık sık sözettiği öğrencilerini çok seviyordu. Son sınıf öğrencilerini mezun edemediği, diplomalarını veremeye fırsat bulamadığı için çok üzülyordu.

Atatürk'e Dilekçe başlığı altında bir şiir yazmıştı içerdeyken. Ve şiirinin başına «Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı kanalıyla Atatürk'e» başlığını yazarak, gerçekten dilekçe olarak Sıkıyönetim Komutanlığına gönderdi. Ama aldırış eden olmadığı gibi, dilekçesinin karşılığı da verilmedi. Dilekçesinin ne olduğu, nerelere gittiği hakkında da bir bilgi sahibi olmadı.

«Atatürk'e Dilekçe» adlı şiiri şöyle başlıyordu:

- «Sen Samsun'a çıktığın gün
- «Bastılar evimi sabah vakti
- «Ve alıp getirdiler beni
- «Çocuklarımdan, okulumdan kopararak
- «O gün tören yapacaktık okulda
- «Ne yazık ki tören saatında
- «Herkes mevcut, ... namevcut». (*)

Durumu hakkında bazı bilgiler verdikten sonra şiirinin sonunu şöyle bağlıyordu:

- «Karşımda uzayıp giden bir asfalt
- «Asfaltı dövüyor payton atının nalı
- «Soruyorum sana:
- «Ne yapmalı?».

Koğuştta yapılan ilk moral gecesinde bu şiirini okudu ve dakikalarca alkışlandı. Sonraları da, gençlerin ısrarı üzerine sık sık okuyor ve alkışlanıyordu.

Yedi ay kadar tutuklu kaldıktan sonra tahliye edildi. Yargılama sonunda da beraat etti.

(*) Noktalar kendi adının yerine konulmuşlar.

60 YAŞINDAKİ GENÇ

Yaşı altmışın üstündeydi. Saçı sakalı apak olmuştu. Ama dinçti. Vücutça çok sağlam ve sağlıklıydı. Güçlü kuvvetliydi de. Ruhça ise dinç değil, gençti. Hapishanede değil de evindeymiş gibi neşeliydi. Bir kez olsun üzüntülü olduğu görülmedi. Her zaman gülüyor, şakalaşıyor, bol bol sohbet ediyordu.

Tek kelime Türkçe bilmediği gibi okuma-yazması da yoktu. Diğer tutukluların gazete, kitap okuduklarını gördükçe canı sıkılıyor, okuma-yazma bilmediğine hayıflanıyordu. Bazen arkadaşların okudukları kitaplardan birini eline alıp sayfalarını çeviriyor ve şöyle diyordu:

«Kim bilir şu kitaplarda neler var neler.. Ah benim de okumam olsaydı da okusaydım ben de bunları».

Tutuklandıktan kısa bir süre sonra okumaya karşı içinde büyük bir heves belirmeye başladı. Bu hevesi gittikçe artıyordu. Derken, bir gün okuma-yazma öğrenmeye karar verdi. Fakat mesele yalnız okuma-

yazma öğrenmesinde değildi. Türkçe de bilmiyordu. Okuma-yazma öğrense bile kitap ve gazetelerden bir şey anlayamayacaktı. Ama o böyle düşünmüyordu:

«Hele ilkin bunu öğreneyim. Öbürüne de Allah kerim», diyordu.

Gençler takılıyorlardı kendisine, kızdırmak için: «Okuma-yazma öğrenip de ne yapacaksın bu yaştan sonra. Sen artık dünyadaki günlerini doldurmaya bakmalısın. Yarın öbürgün öleceksin nasıl olsa».

Ama o kızmıyordu. Yalnız biraz sertçe karşılık veriyordu:

«Gidin ordan lo.. Ben hepinizden gencim.. Okuma-yazma öğrenip hepinizden bilgili olacağım. Göreceksiniz».

Sonunda kararını uyguladı. Bir alfabe aldırdı. Ve başladı öğrenmeye. Şaşılacak kadar kısa bir zamanda harfleri tanıdı ve hecelemeye başladı. Artık ranzasından inmiyor, sürekli heceliyordu, uğraşıyordu, resimlere bakıyordu.

Bir süre sonra gazete almaya başladı. Gazete okuyunca, duymuş olduğu bazı adlara rastladığında sevincinden uçacaktı. Tekrar tekrar okuyordu bu adları. Adların dışında da bir şey anladığı yoktu. Ama yine de okuyordu. Alfabesindeki kelimelerin altlarına Kürtçelerini yazdırıp anlamlarını çıkarmaya çalışıyordu. Böylece, gazetede bu kelimelere rastlayınca kolayca anlayabileceğini söylüyordu.

Kürtçülük amacıyla gizli örgüt kurmak ve Irak Kürtlerine yardım ederek Türkiye'nin Irak'la olan dostluk ilişkilerini bozmakla suçlanarak tutuklanmıştı. Diyarbakır - Siirt İlleri Sıkıyönetim Askerî Mahkemesinde, aynı suçlamalarla birkaç arkadaşıyla birlikte yargılanıyordu. Duruşmalar sürerken Irak Cumhurbaş-

kanı Türkiye'ye gelmişti. Bir duruşmada kalkıp tercüman aracılığıyla şöyle demişti:

«Bizim, Türkiye ile Irak'ın arasını bozduğumuz söyleniyor. Peki ya Irak Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye gelişine ne denir!».

Uzun süren bir yargılama sonucunda altı yıl dokuz ay hapis ve bir süre de genel güvenlik gözetimi altında kalma cezasına mahkûm edildi. Cezalandırıldığı duruşmadan tutukevine, döndüğünde şöyle demişti:

«Bakın arkadaşlar. Sakın geçmiş olsun demeyin bana, gücenirim sonra. Beni seviyorsanız kutlarınız deyin».

Ve herkes kutladı kendisini, altı yıl dokuz ay hapis cezasına çarptırıldığı için.

KÜRT OLMAYAN KÜRTÇÜ

Genç bir öğretmendi. Cin gibi zekiydi. Güzel esp-rileriyle çevresini güldürüyordu. Numaralı gözlüğünün camları ardından bakan gözlerinden içtenlik, dostluk anlatımı açıkça okunuyordu. Yüreği insan sevgisiyle doluydu. Ve de tertemizdi yüreği. Ne bir ard niyet, ne bir küçük hesap, ne de bir başka kötü huy yoktu kendisinde.

Halk müziğini çok seviyordu. Bazı türküleri çok güzel okuyordu. Hele Dadaloğlu'nun **Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri** türküsünü bir okuyuşu vardı ki tüm dinleyicilerini büyüleyip mest ediyordu. Bu türkünün başında söylediği «ay dost» sözcüğü nedeniyle, kendisine tutuklular arasında «Aydost Hoca» adı takılmıştı. Artık gerçek adıyla değil, Aydost Hoca adıyla tanınıyordu. Herkes o adla anıyordu kendisini.

Doğma büyüme İstanbulluydu. Eğitim Enstitüsünden mezun olduktan kısa bir süre sonra, Doğu'nun

bir ilçesinin ortaokuluna öğretmen olarak atanmış ve gidip görevine başlamıştı.

Kendini çok kısa bir süre içinde hem öğrencilerine, hem de ilçe halkına sevdirmesini, saydirmasını bilmişti. Bunun başlıca etkenleri dürüstlüğü, çalışkanlığı, onlara karşı içten bir sevgi beslemesiydi. Bu nedenle birkaç ay içinde herkes onu eller üstünde tutar olmuştu

Görevli bulunduğu ilçede sürdürdüğü ortaokul öğretmenliğinin yanı sıra, çevrenin ve bölgenin birtakım sosyal ve ekonomik sorunlarıyla da ilgilenmişti. Öğrencilerine ve konuştuğu ilçe halkına ekonomik ve sosyal alanlarda da yardımcı olmak, gücü ölçüsünde destek olmak istemişti. Okulsuz köylerin okula kavuşturulmaları, yolu olmayan köylere yol yapılması, işsizlik sorununun iş alanları açılmasıyla çözümlenmesi gibi konularda harcanan çabalara katkıda bulunmayı bir yurtseverlik görevi saymıştı. Köylü çocuklarının ortaokulda okumalarını sağlamak amacıyla, kasabada barınabilecekleri bir yurt kurulmasını önermiş ve buna önayak olmaya çalışmıştı. Ayrıca, ders durumları zayıf olan çocuklara ders saatları dışında ders vererek sınıf geçmelerine yardımcı olmak istemişti.

Bu çalışmaları ve olumlu davranışları, kendisini halkın ve öğrencilerinin sevgilisi haline getirmişti. Bunu, tutuklu olduğu sürece her hafta birkaç öğrencisinin ziyaretine gelmelerinden de anlıyorduk. Daha sonra, aynı soyadıyı taşımayan ziyaretçilerle tutukluların görüştürülmeleri kararlaştırılıncaya kadar, öğrencilerinin kendisine yaptıkları ziyaretler sürdü.

Gel zaman git zaman, devir değişmiş, Türkiye «Balyoz Harekâtı» dönemine girmişti. «Sayın muhbir vatandaşlar» muhbirlik yapmaya devlet radyolarından açıkça çağırılmışlardı bu dönemde. Ve ihbar mekaniz-

ması alabildiğine işletilmeye başlanmıştı tüm ülkede.

Aydost Hoca'nın da herkes gibi sevmeyenleri de vardı tabii. Ama bunlar, sadece iki kişiydi. Bu iki kişi, Hoca'nın Kürtçü olduğu, Kürtçülük propagandası yaptığı yolunda Diyarbakır-Siirt İleri Sıkıyönetim Komutanlığına ihbarda bulunmuşlardı. Ve bu ihbar üzerine genç ortaokul öğretmeni tutuklanarak Sıkıyönetim tutukevine atılmıştı. Gülüyordu Hoca bu duruma:

«Benim Kürtçülüğüm orjinal bir şey» diyordu, «tek kelime Kürtçe bilmiyorum, doğma büyüme İstanbulluyum. Ve Kürtçü diye tutuklanıyorum».

Bu nedenle Hoca'ya «Kürt olmayan Kürtçü» adı da verilmişti tutuklular tarafından.

Yargılandığı Sıkıyönetim Askerî Mahkemesinde de Kürt olmadığını, tek kelime Kürtçe bilmediğini, doğma büyüme İstanbullu olduğunu, bu nedenle Kürtçülük propagandası yapmasının söz konusu olamayacağını söylemişti.

Ama ne var ki işe yaramadı bu sözler. Ve Aydost Hoca, Kürtçülük propagandası yapmaktan 16 ay hapis cezasına mahkûm edildi. Tabii öğretmenliği de elinden gitti.

İÇERDE BİR ŞAİR

Çocuk denecek kadar gençti. Esmem yüzü, genişçe ağızyla çok sempatik, çok sevimliydi. Hele gülümsemiği ve güldüğü zamanlarda bu sempatikliği ve sevimliliği kat kat artıyordu.

Kendine özgü bir konuşma biçimi vardı. Sözcükleri bazen yine kendine özgü birtakım acayip kalıplara sokup öyle söylüyordu. Örneğin Mussolini'ye «Mussolini» diyordu. Bunlara benzer daha birçok kelimele-ri vardı ki bunlar konuşmasına renk katıyor, şirinlik veriyordu.

Bazen de Türkçe ile Kürtçeyi birbirine karıştırarak konuşuyordu. Örneğin cümlenin başını Türkçe olarak kuruyor, sonunu da Kürtçe olarak bağlıyordu. Bunu, dil bilmediğinden değil, konuşmasını ilginç bir biçime sokmak için yapıyordu.. Türkçeyi de, Kürtçeyi de iyi biliyordu aslında. Üniversite öğrencisiydi.

Şairdi. Hem de güçlü bir şair. Ama konuları, sorunları böyle köşesinden, bucağından alarak gevele-

yen, özüne girmekten ürken ya da dolaylı yollardan, mecazî anlamlarla sorunlara değinen bir şair değildi. Gerçekleri tüm açıklıkllarıyla gözler önüne seriyordu şiirlerinde. Hem de çarpıcı, vurucu bir biçimde. Neyin ne olduğunu, neyin ne olmadığını, nerelerde nelerin yapıldığını tüm yalınlığıyla anlatıyordu şiirlerinde, gerçeklerin üstüne basa basa.

Güçlü bir şair olduğu gibi, güzel de şiir okuyordu. Okuyuşu, ses tonu, elektrik akımı gibi çarpıyordu dinleyicilerinin yüreklerine. Derinden etkiliyordu onları. Hem kendi şiirlerini, hem de başka şairlerin şiirlerini aynı çarpıcılıkla okuyordu.

Çocuk denecek kadar genç olmasına rağmen, çok sağlamdı. Moral bakımından yani. Hapishanede yatmak umurunda değildi. Gülüyor, konuşuyor, şakalaşıyor, türkü söylüyor, şiir okuyordu.

Bünyesi soğuk almaya çok müsaitti. Kışın sonuna kadar birkaç kez soğuk algınlığından hastalanıp yatağa düşüyordu. Ama hasta olduğu pek geç anlaşılıyordu. Yatağında sessiz yatıyordu çünkü. Hastayım diye feryadı basmıyordu.

Vaktini çok iyi değerlendirmesini biliyordu. Ama bu değerlendiriş de şairceydi. Örneğin, bazen sapa-sağlam olduğu halde saatlerce yatağına uzanıp sessizce yatıyor, gözlerini tavana dikip öyle kalıyor, ya da bir türkü mırıldanıp defalarca tekrarlıyordu. Sonra kalkıp kalemine sarılıyor, saatlerce yazıyordu. Kitap da okuyordu bol bol.

Güzel satranç oynuyordu. Oyunda ağır bastığı zamanlarda gülüyor, karşısındaki oyuncu yakın bir arkadaşısıysa ona takılıyordu. Ama oyunda şansını yaver

gitmeyince bir türkü tutturup ufak ufak mırıldanıyordu.

12 yıl ağır hapis ve dört yıl da genel güvenlik gözetimi altında kalma cezasına çarptırılmıştı. Ama umurunda değildi.

Institut Kurde de Paris

Institut kurde de Paris

DIŞARDAKİLER

Institut kurde de Paris

SUÇ DELİLLERİ

«Zil çalıyor Yekta».

Öğretmen Yekta, karısının seslenip dürtmesiyle uyandı. Lambayı yaktı. Saatına baktı. Dört buçuktu. «Allah allah, bu saatta kim olabilir?» diye mırıldandı.

Zil boyuna çalıyordu: «zırrr, zırrr, zırrr».

Üç yaşındaki kızları Evin zil sesine uyanıp ağlamaya başladı. Anası susturmaya çalıştı onu.

Yekta, pijamayla hole çıkıp lambayı yaktı. Sonra kapıyı açtı. Açmasıyla birlikte resmî ve sivil polisler, kendisini itip içeri daldılar. Yekta, neye uğradığını şaşırды bir an. Uyku sersemliğini henüz atmamıştı üstünden.

Polislerin başındaki orta yaşlı, kır saçlı, somurtuk yüzlü sivil komiser, soğuk bir sesle sordu, Yekta'nın gözlerinin içine bakarak:

«Öğretmen Yekta sen misin?».

Yekta da aynı soğuklukla karşılık verdi:

«Benim».

«Evde arama yapacağız».

«Mahkemece verilmiş arama kararı var mı elinizde?»

«Sıkıyönetim döneminde mahkeme kararı aranmaz, bilmiyor musunuz?».

«Biliyorum ama, burası sıkıyönetim bölgesi değil ki».

«Olsun. Sıkıyönetim yetkilileri Türkiye'nin her yerinde geçerlidir».

Yatak odasının açık duran kapısına yöneldiler. Yekta'nın öğretmen eşi, kalkmıştı yataktan. Sirtına bir entari geçirmiş, duvarın dibinde duruyordu ayakta.

Evin de anasının kucağındaydı. Şaşkın gözlerle bakıyordu çağrısız konuklara.

Polisler odada arama yaptılar. Yatak kaldırılıp dağıtıldı. Elbiseler tek tek elden geçirilip cepleri didik didik arandı. Fakat polislerin işine yarayacak hiç bir şey bulunmadı. Sonra oturma odasına geçtiler.

Odada bir kanepeler, iki koltuk, iki sepha, bir de masa vardı. Duvarlara birkaç tablo, bir de kabartmalı Türkiye haritası asılıydı.

Kapının tam karşısındaki duvarın dibinde geniş, yüksek bir kitap dolabı dikilmişti. Odaya girenlere «hoş geldiniz» der gibi sevimli bir hali vardı. Kitap doluydu dolap. Beyaz, kırmızı, mavi, yeşil, sarı, pembe kapaklı kitaplar. Yanyana dizilmişti hepsi, büyük bir özenle. Sirtını duvara dayamış bir köylü gelini kadar güzel ve çekiciydi dolap, içindeki bu renk renk kitaplarla.

Polis memurları kitapları görünce somurtuk yüzleri aydınlanıverdi birden. Gözleri ışıldadı hepsinin. Komiserleriyle birlikte ilerlediler dolaba doğru. Yekta anladı kitaplarla görülecek hesapları olduğunu. Yaklaştı komisere:

«Hangi kitapları istiyorsanız söyleyin, bende varsa çıkarıp vereyim».

Komiser ters ters baktı genç öğretmene:

«Görevimizi senden mi öğreneceğiz!».

Yekta çekildi, Komiser açtı camlı dolabın kapısını. Yanındaki polislere emir verdi:

«Çıkarın bakım, serin şuraya hepsini».

Parmağı tabanı gösteriyordu. Polisler saldırdılar dolaba. Deste deste alıp döktüler yere kitapları.

Yekta'nın yüreği, üzerine bir köz konmuş gibi yandı. Kızı Evin, çizmeli ayaklar altına alınıp eziliyormuş gibi bir acı duydu içinde. Kendini tutamadı. Fırladı yerinden bağırdı:

«Durun, ben çıkarayım hepsini».

Komiserin yüzünde alaycı bir anlatım belirdi. Dudakları aralandı. Sırıttı, Yekta'ya bakarak. Sonra aynı alaycı anlatım sözcüklere dönüşüp çıktı ağzından:

«Bizden iyi mi becereceksin?».

Yekta kaşlarını çatarak, delecek gibi keskin, sert bakışlarını komiserin gözlerinin içine dikti:

«Odun değil o kucaklayıp yere döktükleriniz. Kitaptır kitap».

Polisler aldırış etmiyorlardı. Büyük bir şevkle, coşkuyla kitapları kucaklayıp kucaklayıp yere döküyorlardı. Kitaplar yere düşünce darmadağın oluyordu. Kimisi açılıp yüzü koyun, kimisi açılıp sırtüstü uzanıyordu sere serpe. Bir kısmı da, birbirlerine geçip iki büklüm oluyordu.

«Çok konuştun delikanlı. Sus artık. Polisin işine karışma. Polise karşı gelmekle suçuna suç ekliyorsun.»

«Yaptığınız haksızlıktır ama. Kitap düşmanlığıdır, bilim düşmanlığıdır».

«Nasıl hoşuna gidiyorsa öyle bil. Yalnız sus. Polislin işine karışma.»

Yekta, karşısındakine lâf anlatmanın olanaksız olduğunu anlamıştı. Sustu. Gidip kanepeye oturdu. Sehpanın üzerinden bir sigara alıp yaktı. Sinirli sinirli çekti dumanları içine.

Yekta'nın karısı girdi odaya bu sırada. Evin kucağında idi. Babasını görünce kollarını açarak gülümsemişti küçük kız.

«Baba, baba» dedi içtenlikle.

Polisler aldırmadılar Evin'in sesine. Yekta kalkıp kucağına aldı kızını. Okşadı, öptü onu. Evin'in, gözleri yerdeki kitaplara, sonra da polislere kaydı. Baktı bir süre, şaşkınlıkla. Yüzünü buruşturdu. Gülümsemesi kayboldu birden.

Bütün kitaplar yığıldı yere. Polis memurlarından birine tutanak tutmasını emretti komiser. Evin adresi, Yekta'nın kimliği yazıldı önce. Sonra, yapılan arama sırasında ele geçirilen «Suç delilleri» listesinin aşağıda olduğu belirtildi. «Sıra no», «kitabın adı» ve «yazarının adı» diye de üç başlık konuldu, tutanağın alt yanına. Altları çizildi başlıkların.

Bu iş tamamlandıktan sonra polisler kitapları ayırmaya başladılar, adlarına bakarak. Suç delili olarak kabul ettiklerini masanın üstüne koyup adlarını, yazarlarının adlarıyla birlikte listeye geçiriyorlardı.

Birkaç kitap ayrıldıktan sonra komiser, yığındaki kitaplardan birini kaldırarak yüzünü astı. Kitabın adı **Anadolu İhtilâli**'ydi. Baktı baktı. Sonra kitabı elinde sallayarak Yekta'ya gösterdi. Öfke saçan sözler döktü dudaklarının arasından:

«Bu nedir bu? Anadolu'da ihtilâl mi yapmak istiyorsunuz yoksa?»

«Onu nereden çıkarıyorsunuz?» diye karşılık verdi öğretmen, «o kitap Kurtuluş Savaşını anlatıyor».

Komiser kaşlarını çattı:

«Bize mi yutturacaksın delikanlı? Kurtuluş Savaşını anlatsaydı adı da Kurtuluş Savaşı ya da İstiklâl Harbi olurdu. Anadolu İhtilâli nerde, Kurtuluş Savaşı nerde! Bu kitap Anadolu'da yapmak istediğiniz ihtilâli anlatıyor bal gibi».

«Onu da alın öyleyse».

Bütün polislerin başları, tek merkezden yönetiliyormuş gibi aynı anda Yekta'ya döndü. Somurtuk yüzlerindeki gözleri çevrildi hocaya, dik dik. Ama aldırmadı Yekta. Bacak bacak üstüne atıp bir sigara daha yaktı. Komiser **Anadolu İhtilâli** adlı kitabı da suç delilleri listesine yazdırdı.

Derken, kapağında **Şerefname-Kürt Tarihi** adı yazılı bir kitap çıktı. Komiser, öğretmene keskin bir bakış fırlatarak bu kitabı da suç delilleri arasına koydu.

Bir dosya çıktı kitapların arasından. İçinde birkaç şiir vardı. Daktiloyla yazılmıştı hepsi. Yekta'ya sordu:

«Bunlar ne?»

«Şiir».

«Kim yazmış?»

«Ben»

Komiser şiirleri de geçirdi listeye. Yekta dayanmayıp itiraz etti:

«Onlar daha yayımlanmadı. Yayımlanmamış şiir ve yazılar suç olamaz».

Komiser bilgiç bir tavır aldı:

«Polisin görevi yalnız suç işlendikten sonra suçluyu yakalamak değil. Suçun işlenmesini önlemek de polisin görevidir. Öğretmensin. Bunu bilmen gerekir.»

«Unutmuşum demek».

Alaycı bir gülümseme vardı Yekta'nın yüzünde,

bunu söylerken. Komiser sertçe baktı öğretmene. Birden, duvara asılı kabartmalı Türkiye haritasına takıldı gözleri. Kitap ayrımını bırakarak duvara yaklaştı. Baktı baktı haritaya. Yekta da başını çevirip baktı oturduğu yerden. Komiser parmağını Doğu Anadolu bölgesine basarak sordu:

«Bu neresi bu?»

«Doğu Anadolu» dedi Yekta.

Parmağını bastığı yerdeki kırmızı harflerle yazılı «Doğu Anadolu» adını göstererek:

«Bu yazı ne?»

«Doğu Anadolu».

«Başka birşey olmasın, «Kürdistan» filân mesele?».

Yekta yine alaya aldı işi:

«Olabilir. Onu da alın isterseniz».

Bir sivil polis yaklaşip baktı haritaya.

«Doğu Anadolu» diye fısıldadı komiserin kulağına.

Komiser uzaktan okuyamıyordu. Emin olmak için kanepenin yanındaki sehpa çıkıp baktı. O da «Doğu Anadolu» adını okudu. Gözlerini daha aşağıya kaydırıldı. Orada da «Güneydoğu Anadolu» yazılıydı, kırmızı harflerle. Bozuldu komiser. Ama belli etmemeye çalışarak döndü eski yerine.

Bu sırada polis memurlarından biri bir kitap gösterdi kendisine. **Şehname**'ydi kitabın adı. Yazarının adı da Firdevsî. Komiser aldı kitabı. Baktı baktı. Bir anlam veremedi adına. Ama **Şerefname**'ye benziyordu adı. O da tehlikeli olabilirdi. Yekta'ya sordu:

«Bu da Kürt tarihi mi?»

«Hayır İran destanı» diye karşılık verdi öğretmen.

Komiser inanmamıştı: «Bize yutturamazsın» anla-

mına başını salladı iki yana. Listeyi yazan memura döndü.

«Şerefname'ye benziyor adı. Biri Şerefname, biri Şehname. Yaz bunu da».

Yerden bir kitap daha kaldırdı. Üzerinde **Kapital** adı yazılıydı. Yazarının kim olduğunu bilmiyordu. Yekta'ya sormayı da yediremedi onuruna. Listeyi yazan memura sordu fısıltıyla:

«Kral Markis... nerenin kralı bu?».

Memur doğrulup baktı yazarın adına:

«Bilmiyorum komiserim» dedi.

Komiser başka bir memura sordu. O da bilmiyordu, Kral Markis'in hangi ülkenin kralı olduğunu. Yekta'ya sormak zorunda kaldı bu kez. öğretmendi ne de olsa. **Kapital** kitabının yazarı Kral Markis'in nerenin kralı olduğunu bilmesi gerekirdi. Hem, kitabı alıp okuduğuna göre herhalde bilirdi. Kitabı Yekta'ya göstererek sordu:

«Kral Markis hangi ülkenin kralı?».

Öğretmen gülümseyerek yanıtladı:

«Bilmiyorum»

«Nasıl bilmiyorsun? İnsan okuduğu kitabın yazarını bilmez mi? Üstelik bu yazar bir kralı?».

«Kitapta yazmıyor nerenin kralı olduğunu».

Listeyi yazan memura döndü komiser:

«Yaz. Kitabın adı, **Kapital**, yazarının adı, Kral Markis».

Kitabı masanın üzerine koydu.

Yekta gülümsüyordu hâlâ. Karısı da gülümsedi. Karı-koca bakıştılar bir an, göz göze gelerek. Gülümsediler karşılıklı. Komiser farketti bunu. Kral Markis'in hangi ülkenin kralı olduğunu bilmediği için karı-kocanın kendisine güldüklerini anladı. «Onlar biliyor mutlaka, biliyorlar da domuzluklarından söylemiyorlar»

diye düşündü. Bir eziklik hissetti içinde. Ama bozuntuya vermedi.

Tutanağın altındaki suç delilleri listesi tamamlandınca imzalar atıldı. El konulan kitaplarla şiirlerin bulunduğu dosya, bir torbaya dolduruldu. Komiser Yekta'ya döndü:

«Giyin, bizimle birlikte geleceksin».

Institut kurde de Paris

KORKU

Bakkal Şemo hızlı hızlı yürüyordu. Yüzü sararmıştı hafifçe. Yüreği ağzına geliyormuşcasına bir tıkanıklık hissediyordu göğsünde. Bakışları hep ayaklarının ucundaydı. Arada bir başını çevirip kaçamak bakışlarla arkasına bakıyordu. Birilerince izlenip izlenmediğini anlamak istiyordu böylece. İzleyen filân yoktu kendisini. Oynayan üç-beş çocuk ve kapıların önünü süpüren bir o kadar kadından başka kimseler görünmüyordu sokakta. Çocukların, özellikle kadınların kendisini görmesinden tedirgin oluyordu.

Sokağın ucundaki evin önüne varınca kapıyı çaldı sertçe. Yeniden dönüp baktı sokağa. Bir daha çaldı kapıyı, sabırsızlık ve telaşla. Takunya takırtıları duyuldu içerden. Kapı açıldı. Karısı Meyro idi açan. Kocasının telaşlı, heyecanlı halini görünce şaşkına döndü. İstemsizce açıldı gözleri. Kapı aralığında bir çılgılık attı:

«Uyyy, ne oldu sana Şemo? Neden öyle renk atmışsın? Allah hayrede!».

Şemo karşılık vermeden karısını eliyle içeriye

itti. Kendisi de girdi arkasından. Kapıyı kapadı. Meyro şaşkın şaşkın bakıyordu kocasına. Şemo, ikinci bir çığlık atmasına vakit bırakmadı:

«Bağırma öyle. Mahalleyi başımıza toplayacak-sın şimdi».

«Ne var Şemo, söyle hele. Dükkâna hırsız mırsız mı girmiş?»

Şemo kaşlarını güçlükle kaldırıp baktı karısına:

«Mahvolduk Meyro, mahvolduk. Polisler şimdi evi basacaklar. Bu yaştan sonra zindanlarda çürür gi-derim».

Kadın daha da kaygılandı:

«Ne oldu, birisiyle kavga mavga mı ettin yoksa? Aillah etmeye, elinden bir kaza maza mı çıktı?».

Şemo içini çekti. Kendi kendine konuşur gibi söy-lendi:

«Ah hayırsız evlât aaah!... Bu oğlanın bir gün ba-şımı derde sokacağını biliyordum, imanım gibi biliyor-dum».

Meyro sapsarı kesildi bir anda. Yüreği, ana yüre-ği, üstüne bir köz konuvermiş gibi yanmaya başladı. Göğsü daraldı. Boğazı düğümlendi. Gözleri karardı, buğulandı, bir sis perdesiyle kapandı. Sonra yaşlar ak-maya başladı buğulu gözlerinden, esmer yanaklarına. Bütün bunlar öyle çabuk, öyle hızlı olmuştu ki, Mey-ro'nun feryadı basması ve göğsünü yumruklamasıyla aynı ana rastladı:

«Vah vah! Babamın evi yana.. Oğlumun başına ne geçmiş Şemo? Vay oğul, ananın gözleri döküle!».

Şemo kızgınlıkla susturdu karısını:

«Sus Meyro, bırak zırlamayı. Oğlunun başına bir şey gelmemiş. Ne gelirse benim başıma gelir, onun yüzünden. Pisliğini bana bırakıp cehennem oldu gitti.»

Kadın hıçkırıklar arasında mırıldandı:

«Meraktan çatlatıyorsun insanı Şemo. Ne olmuş, ne olmuş? Ne yapmış oğlan? Başına ne gelir onun yüzünden?».

«Daha ne gelsin Meyro, daha ne gelsin başıma? Eve sandıklarca kitap yığılmış hayırsız evlât. Hepsini bırakıp gitmiş, başıma belâ olsun diye».

Meyro, oğlunun başına bir şey gelmediğini öğrenince rahatladı. Başındaki beyaz tülbendinin ucuyla gözlerini sildi. Kocasına baktı. Söylediklerinden bir şey anlamamıştı. Şaşkınlığı gözlerinden okunuyordu:

«Ne var kitaplarda?» diye sordu. «Niçin başına belâ olacakmış çocuğumun kitapları?».

«Emir çıkmış. Evinde yasak kitap bulunduranların götürüp teslim etmeleri gerekiyormuş. Teslim etmeyenlere ceza varmış. Ahirömrümde ak sakalımla hapis-hanelerde çürütecekler beni».

Kadın, kocası için kaygı duymaya başladı:

«Belki yasak değil oğlumun kitapları. Tatile geldiğinde bavuluna doldurup getiriyordu. Yasak olsaydı öyle serbest getirebilir miydi?»

Şemo bilgiç bilgiç baktı karısına:

«Senin aklın ermez. Sen ne anlarsın hükumatın işinden? O zaman yasak değilmiş belki, şimdi yasaklanmış işte. Radyo söylemiş, Akşam da, bu sabah da. Çarşıda herkes birbirinin kulağına fısıldayıp duruyor. Polisler solcu-Kürtçü tanınan kimselerin evine baskın yapıp onları kitaplarıyla beraber götürüyorlarmış».

Kadın korktu kocası için:

«Kitapları götürüp teslim etsen olmaz mı?».

Şemo küçümseyerek süzdü Meyro'yu:

«Aferin sana da, aklına da... Götürüp teslim edeyim ki beni hemen deliğe atsinlar değil mi!.. Kendi ayağımla kuyuya düşeyim ha! Komando köylerde az mı yaptı bunu! Köylülere silâhı olanlar teslim etsin,

teslim edenlere ceza yok» diyorlardı. Silâhı olanlar bu söze inanıp teslim edince de doğru deliğe... Yalnız dayak yoktu onlara. Kendiliğinden teslim etmeyenler ise hem dayak yiyor, hem de içeri atılıyorlardı».

Odaya girdiler. Şemo odanın ön tarafındaki sedire oturdu. Şalvarının cebinden tabakasını çıkarıp kaçak tütünden bir sigara sardı. Çakmağıyla yaktı. Üst üste bir kaç soluk çekip dumanını ağızından ve burun deliklerinden bıraktı. Duman, yarı yarıya ağarmış bıyıklarının arasına yayılıyordu. Karısı ellerini çaprazlama koltukaltlarına sokmuş, ayakta duruyordu. Kocasına bakıyordu kaygılı gözlerle. Şemo inilti bir sesle konuştu:

«Seksen kere dedim, oğlum, bırak bu kitapları okumayı, derslerine bak diye. Ama dinleyen kim? Bavullar dolusu kitap getiriyordu her gelişinde. Herkes kahvelerde, sinemalarda eğlenirken o gelinler gibi eve kapanıp kitap okuyordu. Tatilini de burnundan getiriyordu. Görmüyor muydun sen de? Sabahlara kadar kitap okuyor, gözleri köz gibi kırmızı oluyordu uykusuzluktan».

Meyro «ah» çekti:

«Yine başladın oğlanı kötölemeye Şemo.. Fena mı yapıyordu kitap okumakla! Mektepliydi o mektepli.. Mekteplinin işi kitaplardır hep. Sinemalarda eğlenseydi daha mı iyi olurdu yani! O zaman da serseri diyecektin oğluma».

Şemo içini çekti. Sağ elini yumruk yapıp şakağına vurdu:

«Ah şu kafam, şu kafam! Kabahat bende ki okutum onu. Okusun, adam olsun dedim. Bizim gibi köyde toprağı tırnaklayıp ömrünü tüketmesin dedim. Rahat bir lokma ekmek yesin dedim. Bütün aklını fikrini kitaplara vereceğini, benim de başımı belâya sokacağı-

nı nerden bilecektim. Parmağımı koklamamıştım ki!» (*).

«Parmağını koklamamıştın da ne olmuş yani. Bir kabahat mı işledi oğlan, hırsızlık mı yaptı Allah etmeye! Ha, ne yaptı söyle. Neymiş kitap okumuş.. Kitap okumasaydı da kumar mı oynasaydı kahvelerde. Adam olsun diye okumuş.. Adam oldu işte.. Daha da olacak. Herkes parmakla gösterecek oğlumu».

«Bunca memur var koca kasabada Meyro. Başçaviş var, kumser var, hakim, kaymakam, savci duhtor var. Bunlar da mektepte okumadı mı? Köyde iken kasabaya geldiğimde bunları görünce hep oğlumu düşünürdüm. Daha küçüktü o zamanlar. Ben de oğlumu okutacağım diyordum kendi kendime. Benim oğlum da böyle bir memur olacak diye hayal kuruyordum. Herkes dairesinin kapısını çalıp, şapkasını çıkarıp öyle girecek diyordum. O ne yaptı ama! Daha mektebini bitirmeden bu memurları beğenmemeye başladı. Bir de kitap ha kitap! Ne var şu kitaplarda, anlayamıyorum».

Kadın, kocasının içinde bulunduğu ruhsal sıkıntıyı anlayarak acıdı, deminki çıkışına pişman oldu. Onu avutmak için yumuşak, şefkatli bir sesle:

«Hele kaygılanma Şemo» dedi, «belki bizim eve gelmezler. Evimizde kitap bulunduğunu nerden bilecekler?»

«Deli misin sen Meyro? Oğlanın solcu-Kürtçü olduğunu herkes söylüyor. Kasabada gizli kapaklı bir şey kalır mı? Birisinin adı solcuya Kürtçüye çıktı mı, öyle olmasa da herkes onu öyle bilir. Bu hukumatın kulağına da gider».

(*) Parmak koklamak: kehânet anlamına kullanılan bir deyimdir.

Sigarasından bir soluk çekti. Üzgün üzgün önüne baktı:

«İli ateş arasında kaldım. Evi bastıklarında ne diyeceğimi kestiremiyorum bir türlü. Kitaplar oğlumundur desem oğlumun ihbar etmiş olurum. Bir baba olarak bu şerefsizliği yapamam. Demesem benim üzerimde kalır. Hapishanelerde çürürüm bu yaştan sonra».

«Ne yapalım öyleyse?»

«Kitapları yakmalıyız, yok etmeliyiz hepsini».

Şemo eğilip sedirin basma perdesini kaldırdı. Büyük bir ceviz sandık görüldü. Meyro'nun gelinlik sandığıydı bu. Oğullarının kitapları bu sandığın içindeydi. Şemo sandığın bir köşesinden tutarak çekti, sedirin altından çıkardı. Sonra karısına bağırdı:

«Anahtarı getir, ne duruyorsun öyle»

Meyro kapıya döndü. Şemo arkasından seslendi:

«Dur gitme. Pencereden bak, gelen giden yok mu?».

Kadın dönüp baktı pencereden. Kimseler yoktu, oynayan çocuklardan başka. Gidip anahtarı getirdi. Sandığı açtı, ağzına kadar doluydu kitaplarla. Karı koca, büyük bir özenle konulmuş olan kitaplara baktılar. Meyro mırıldandı:

«Ne güzel dizmiş oğlum. Kim bilir ne kadar da para vermiş bu kitaplara, boğazından kesip».

Kim bilir. Akli fikri hep kitaplardaydı. Ne var bu kitaplarda, neden o kadar seviyor, okuyordu...»

Tamamlayamadı sözünü. Ayağa fırladı. Birden aklına yeni bir tehlike olasılığı gelmişti. Bir kara perde gibi gözlerini kararttı bu olasılık. Ellerini böğürlerinde tuttu. Kinle baktı kitaplara, göğsüne yöneltilmiş bir bıçağa bakar gibi.

Meyro şaşkına dönmüştü kocasının bu davranışından. Birkaç kez besmele çekti üstüste.

«Ne oldu Şemo?» diye sordu ardından.

Şemo boğuk bir sesle karşılık verdi:

«Mahvoldum. Evim yıkıldı Meyro. Ah hayırsız evlât, aaah! Neler getirdin başıma. Mahvoldum, mahvoldum»

«Kadının gözleri açılmıştı korkudan. Kocasının derinden bakan bomboş gözleriyle karşılaşınca boğazı düğümlendi:

«Şemo, Şemo!... Ne oldu sana, deliriyor musun ne?».

«Bu kitaplar yakalanırsa evimde solcu diyecekler bana, Kürtçü diyecekler. Bu yaştan sonra bu ak sakalımla adım solcuya, Kürtçüye çıkacak. Gizli polisler peşime düşecek, adım adım izleyecekler beni.

Kadın acıdı kocasına. Bu duygu, damarlarına giren bir ılık su gibi yayıldı her yanına. Şemo'nun omuzunu tuttu:

«Üzülme Şemo. Yakarız şimdi hepsini, biter gider Polisler gelmeden yakarız».

Şemo derin bir uykudan uyanır gibi toparlandı. Yüzü aydınlandı, Gülümsedi:

«Yakarız mı dedin? Hadi öyleyse, ne duruyoruz? Çabuk yakalım. Kimse gelmeden. kimse görmeden yok edelim hepsini».

«Nasıl yakalım, nerde yakalım?»

Bu soru, Şemo'nun keyfini kaçırdı yeniden:

«Sahi nerde yakalım bu kadar kitabı? Bir değil, on değil, yirmi değil. Bir sandık dolusu kitap».

«Bahçedeki tandırda yaksak!».

Şemo düşündü, bıyıklarıyla oynadı bir süre:

«Olmaz. Bahçeye taşırken komşular pencereden görür. Gidip ihbar edebilirler bizi».

Kadın şaşmıştı:

«Aaaa!... Sen de gölgenden bile korkuyorsun. Delirdin vallah. Komşularımızın ne iyi olduklarını bilmiyor musun?»

«Öyle deme Meyro, bu zamanda kimseye güven olmaz. İnsan çarşıda yürürken bile etrafındakilerden kuşkuluyor, korkusundan ağzını açıp en yakın dostuna bile bir şey söyleyemiyor, gidip ihbar edebilir diye».

Meyro, şaşkın şaşkın dinliyordu:

«Vıışış!... Demek insanlar bu kadar bozuldu ha?».

«Bozuldular ya. Para işi bozdu insanları».

«Ne parası?».

«Hukumat muhbirlere para vereceğini ilân etti ya. Herkesin gözü tas gibi açıldı. Para için babasını bile ihbar edebilecekler var memlekette. Güven diye bir şey kalmadı bu yüzden. Herkes herkesten kuşkuluyor».

Bu sözler kadının kaygısını daha da artırdı. Evlerine hemen baskın yapılacaktı gibi bir kuşkuya kapıldı:

«Peki, nasıl yakalım kitapları?».

«Nasıl yakalım, sahi nasıl yakalım? Şu pencereye bir daha bak».

Meyro baktı:

«Kimse yok».

«Ama gelebilirler, çabuk bitirmeliyiz bu işi»

«Ocakta yaksak!».

«Olur mu canım? Gelen olsa görür hemen».

«Nasıl yakalım öyleyse?»

Şemo düşündü uzun uzun. Bir sigara daha sarıp yaktı. Sonra sevinçle fısıldadı:

«Buldum çaresini, buldum. Sobayı kuralım, sobada yakalım hepsini.»

Meyro hayretle baktı kocasına:

«Ne diyorsun Şemo? Mayısın ortasında olduğumuzu unuttu mu? Birileri gelirse birden ne olacak? Bu sıcakta nedir bu soba, demezler mi?».

Şemo umutsuzluğa düştü. Tandırda yakmak olmaz, ocakta yakmak olmaz, sobayı kurmak hiç olmazdı. Ne olacaktı öyleyse? Polisler nerdeyse geleceklerdi. Alıp götürceklerdi kendisini, kitaplarla birlikte. Hapse atacaklardı kitaplar yüzünden. Gözleri kitaplara takıldı yine. Ve öyle kaldı sessiz, derinden bakan gözlerle. Meyro korktu, kocasının bu halini görünce. Delirecekti kocası. Yeniden dokundu omuzuna:

«Şemo, ne oldu sana yine? Kalk da kuralım sobayı hadi».

Şemo anlamsız bakışlarla bakıyordu karısına:

«Hııı?».

«Kalk sobayı kuralım diyorum».

Sayıklar gibi sordu.

«Ya komşular gelse».

«Bir yalan uydururuz o zaman, kalk sen».

Kendine geldi Şemo yeniden. Karısının yüzüne hayran hayran baktı. Onda bir kurtarıcı kişilik bulmuştu.

«Nasıl bir yalan uydurabiliriz?»

«Sen bana bırak, ben bulurum. Hadi kalk da çabuk kuralım sobayı».

Meyro yürüyüp odadan çıktı. Bir elinde soba, bir elinde de soba tahtası, girdi içeri. Şemo hâlâ çömelmişti olduğu yerde. Meyro, tahtayı odanın ortasına bırakıp sobayı üstüne koydu. Gidip boruları da getirdi. Kocasına döndü:

«Hadi Şemo, durma. Kalk da kuralım sobayı».

Şemo kalktı. Gülümseyerek karısına bakıyordu. Sobayı kurdular. Meyro sedirin üzerine bir yatak ser-

di, üstüne de bir yorgan bıraktı. Sonra kocasına seslendi:

«Hadi soyun».

Şemo bu söz üzerine şaşkına uğradı. Karısı neler tasarlıyordu acaba?:

«Niye soyunayım Meyro? Hani kitapları yakacaktık?».

Bilgiçlik sırası Meyro'ya geçmişti bu kez:

«Gelen melen olursa hasta diye yatağa girersin. Ben de senin sıtmaya yakalandığını, üşüdüğünü, bu yüzden sobayı kurmak zorunda kaldığımı söylerim»

Şemo'nun yüzü aydınlandı yeniden. Hemen soyunmaya başladı. Karısına dönüp minnet dolu bir sesle:

«Babana rahmet Meyro» dedi, «Allah sana dert göstermesin. Ne akıllı kadınsın sen».

Meyro gidip kitapları fistanının eteğine doldurmaya başladı. Bir eliyle eteğini tutmuş, öbür eliyle de habire dolduruyordu rastgele. Kapakları, sayfaları katlanıp birbirine geçiyordu kitapların. Şemo sordu:

«Ne yapıyorsun öyle Meyro?»

Önce götürüp kilere koyayım. Oradan azar azar getirir yazarız. Burada gözler önünde kalmasın».

Meyro taşıma işini bitirdikten sonra sobaya doldurdu kitapları. Şemo'nun çakmağıyla tutuşturdu. Odanın içine bir sıcaklık yayıldı birden; tatsız, sıkıcı, rahatsız edici bir sıcaklık. Ama katlanacaklardı bu sıcaklığa. Katlanmak zorundaydılar. Evlerinde kitaplar yakalanmasın, Şemo deliğe atılmasın diye cehennem sıcağına bile dayanacaklardı bir süre.

Şemo, tutuşturulan kitapları elindeki demir şişle habire karıştırıyordu. İyi yanmalarını sağlamaya çalışıyordu böylece. Meyro arada bir, sobanın kapağını kaldırıyor, kitapları katlayıp katlayıp azgın alevlerin

içine atıyordu. Çaydanlığı da sobanın üzerine koymayı unutmamıştı, hasta kocasına çay kaynatmak için! İnce kitapları iki kat yapıp atıyordu sobaya. Kalınlarını ise, önce ortadan iki parçaya bölüyor, sonra her parçasını ayrı ayrı katlayıp, doymak bilmeyen alevlere teslim ediyordu.

Şemo keyif ve sevinç içinde seyrediyordu kitapların sobaya atılışını. Ağır bir yükten kurtulmuş hissediyordu kendini.

Institut kurde de Paris

VESİKALİ TABANCALAR

Komiser, karşısına dikilen adamları şöyle bir süzdü. Küçümseyici bir anlatım okunuyordu iri gözlelerinden. Sonra gözlerini masanın üzerinde duran tabancalarla vesikalarına çevirdi. Baştaki adama sordu:

«Nerelisin?».

Adam ürkek bakışlarını yere indirerek karşılık verdi:

«Maraşlıyım».

İkincisine baktı Komiser. Daha bir şey sormadan karşılık verdi adam:

«Urfalıyım».

Komiser sırayla gözlerini dikti adamlara. Onlar da sırayla karşılık verdiler:

«Bitlisliyim».

«Mardinliyim».

«Muşluyum».

«Bingöllüyüm».

«Malatyalıyım».

- «Antepliyim».
- «Elazığlıyım».
- «Siirtliyim».
- «Vanlıyım».
- «Adanalıyım».
- «Tunceliliyim».

Komiser, kapının arkasında dikilen polis memurlarına, adamları aşağıya götürmelerini emretti. Adamlar ıktılar. Kaygılı gözlerle bakıyorlardı çevrelerine. Bir polis memuru önlerine geçip bodruma dek kılavuzluk etti. Adamlar rkek adımlarını attılar bodrumun kapısından içeriye. Demir kapı kapandı arkalarından.

Bodrumda kimse yoktu kendilerinden başka. evrelerine baktılar. Bomboştu her yer. Çıplak betondan başka hiç bir şey göze arpmıyordu. Beton taban, beton duvarlar, beton tavan... Tavana asılı bir ampul lgn, titrek, sarı bir ışık saçarak bodrumu aydınlatmaya çalışıyordu. Ama tam beceremiyordu bu işi.

Adamlar önce şaşkınlıkla baktılar birbirlerine. Tanışmıyorlardı. Ama içinde buldukları korkulu durum, onları kaynaştırdı çabucak. Kırk yıllık ahbapmışlar gibi hemen ısındılar birbirlerine. Sigaralar tutuldu, sigaralar yakıldı. İkişer er kişilik gruplara ayrılıp volta atmaya başladılar sonra. nce yavaş yavaş yürüyorlardı. Bir-iki tur gidip geldikten sonra adımlar hızlandı. Yıllarca hapis yatmış ağır hükümlüler gibi volta atıyorlardı artık. Hızlı, keskin, düzgün adımlarla. Biri saatına baktı. Akşamın onunu gösteriyordu.

Komiser telefona uzanıp ahizeyi kulağına götürdü. Dört kez çevirdi numaraları.:

«Alooo, Emniyet Amirliği mi efendim?».

Bir ses, telefon tellerinden kaya kaya gelip kulağına çarptı:

«Evet, buyurun».

«Ben ..... polis karakolu komiseri. Bu akşam ekiplerimizce yapılan arama-tarama sırasında on üç vesikalı tabanca ele geçti. Bunlar hakkında ne gibi bir işlem yapalım? Sıkıyönetim kurulduğundan, kendimiz karar veremiyoruz. Bunun için rahatsız ettim.»

«Nerdeler şimdi?»

«Tabancalar elimizde, adamlar da karakolumuzun bodrumunda».

«İyi. Sıkıyönetimin daha ilk günündeyiz biliyorsunuz. Tutuklanacak ya da gözaltına alınacak kişiler için komutanlıktan bir talimat almadık henüz. Şimdilik sizde dursun adamlar. Yarın durumu komutanlığa bildiririz»

«Başüstüne efendim».

«Yalnız dikkatli olun. Kaçarlarsa sorumlu olursunuz».

«Kaçmalarına imkân yok efendim. Müsterih olabilirsiniz».

Telefonu kapadı. Bir sigara yaktı. Kalkıp çelik dolabı açtı. Tabancaları ikişer ikişer masanın üzerinden alarak yerleştirdi dolaba. Vesikaları da tabancaların yanına koydu. Dolabı kilitledikten sonra anahtarı alıp masanın çekmesine bıraktı. Çekmeyi de kilitleyip anahtarını cebine koydu. Eli, koltuğunun arkasındaki duvara takılı olan zile gitti. Bir polis memuru kapıyı açıp selâma durdu hemen.

«Arkadaşlar buraya gelsin» diye emir verdi komiser.

Polis memurları sırayla selâm verip dizildiler karşısında.

«Arkadaşlar» dedi komiser, «ben gidiyorum. Aşa-

ğidakilere dikkat edeceksiniz. Kaçarlarsa sorumluluk sizlerde olur. Sıkıyönetim altına girdiğimizi biliyorsunuz. Adı üstünde, sıkıyönetim. Bundan önceki gevşek yönetime benzemez bu. Ufak bir ihmâl yüzünden adamın canını yakarlar, gözünün yaşına bakmadan. Özellikle tuvalete çıktıklarında çok dikkatli olacaksınız. Bir kişiden fazla tuvalete çıkarmayın. Çıkanı da tuvaletin kapısına kadar götürceksiniz. Eliniz silâhınızda olacak, herifi içeri sokuncaya dek. Hem öyle ikide bir, zırt pırt tuvalete çıkmak da yok. Çok sıkışan, dayanmayan olursa çıkarırsınız. Sabaha kadar bodrumun kapısında ikişer ikişer nöbet tutacaksınız. Beni soran olursa rahatsızdı, eve gitti dersiniz».

Polis memurları,

«Başüstüne» deyip çıktılar.

Komiser kalktı. Kasketini kafasına geçirdi. Kapıya doğru iki adım attı. Tam o sırada telefon, «zırrr» diye huysuzluk etti. Döndü komiser. Suratını ekşitip aldı ahizeyi:

«..... polis karakolu. Ben komiser».

Telefondaki ses,

«Ben Emniyet amiri» diye karşılık verdi.

«Emriniz efendim?»

«Vesikalı tabanca sahiplerini ne yaptınız?».

«Karakolumuzun bodrumuna kapattık».

«İyi. Dinleyin şimdi».

«Dinliyorum efendim».

«Tabancalar vesikalı olduğuna göre suç olmaz. Vesikaları dikkatle gözden geçirin. Sahte filân değilse adamları bırakın gitsinler. Yalnız kimliklerini ve açık adreslerini yazın. Bir liste halinde yarın komutanlığa göndeririz».

«Başüstüne efendim».

Telefonu bırakırken homurdandı. Kasketini astı.

Koltuğuna oturup masasını açtı. Bir kâğıt çıkardı çekmeden. Kağıdın sol üst köşesinden başlayarak sırayla «Sıra no.», «adı ve soyadı», «babasının adı», «doğum yeri ve tarihi», «açık adresi», «tabanca no», «vesika no», sözcüklerini yazdı. Altlarını çizdi. Elini zile götürdü. Polis memurlarından birini çağırıp adamları getirmesini emredecekti. Gözleri, kâğıda yazdığı sözcüklere takılı kalmıştı. Vazgeçti zile basmaktan. Eli havada bir yarım daire çizerek telefona gitti:

«Alooo, Emniyet amiri mi efendim?»

«Evet, buyurun.»

«Ben ..... polis karakolu komiseri. Yakalanan vesikalı tabanca sahiplerini serbest bırakmamızı emrettiniz demin. Yalnız tabancalarla vesikalarını da verelim mi? Bu konuda bir emriniz olmadı.»

«Vereceksiniz tabii. Vesikalı olduğuna göre suç olmaz dedim ya. Tabancaları da, vesikaları da verin. Adamları da serbest bırakın.»

«Başüstüne.»

Telefonu bırakıp zile götürdü elini. Bir polis memuru kapıyı açıp selâm verdi. Komiser döner koltuğuyla birlikte yarım dönüş yaptı kapıya doğru:

«Vesikalı tabanca sahiplerini getirin buraya.»

«Başüstüne komiserim.»

Bodrumun demir kapısındaki asma kilit gürültüyle açılınca içerdekiler voltayı kesip, çakılmış çiviler gibi durdular oldukları yerde. Kapı «dang» diye duvara çarptı. Adamlar şaşkın gözlerle bakıyorlardı kapıya. Umutla korku arasında dalgalanıyordu düşünceleri. Tabancaları gerçi vesikalıydı ama, sıkıyönetim kurulmuştu. Askeriyenin şakası yoktu. Her kötü olasılık geliyordu akıllarına bu nedenle.

«Çıkın dışarı» diye gürledi kapıyı açan polis.

Adamlar çıktılar. Komiserin odasına götürüldüler.

Sıraya dizildi hepsi. İki polis memuru kapının arkasında durdu. Tabancalarla vesikalar da masanın üzerindeydi. Komiser adamların kimlik ve adreslerini elindeki kâğıda yazmaya başladı.

Adamlar ürkek ürkek bakıyorlardı komiser ve polislere. Ne olabilirdi acaba? Niçin yazıyordu kimliklerini komiser? Askeriyeye mi teslim edecekti onları yoksa?

Komiser adamların kimliklerini yazdıktan sonra masanın çekmesine koydu. «Hadi, gidebilirsiniz» diyecekti ki, telefon çınlattı ortalığı. Sol eliyle ahizeyi alıp eğreti bir biçimde kulağına götürdü:

«..... polis karakolu. Ben komiser».

Gözleri karşısındaki adamlara dikilmişti. Telefondaki ses:

«Ben Emniyet amiri» dedi.

Komiser çevik bir davranışla sağ elindeki kalemi masaya bıraktı. Telefonu sol elinden sağ eline aktardı. Sol eliyle, adamların dışarı çıkmalarını işaret etti. Polisler kapıyı açıp çıkardılar hepsini, götürüp bodruma tıktılar.

Komiser telefondaki sese karşılık verdi:

«Buyurun efendim, emiriniz?».

«Vesikalı tabanca sahiplerini bıraktınız mı?».

«Hayır, kimliklerini saptadık. Şimdi bırakacağız».

«İyi. Dinleyin şimdi»

«Dinliyorum efendim».

«Biliyorsunuz sıkıyönetimin bu gibi işlerle ilgili bir kararı yok henüz. Nasıl bir karar çıkacağı da belli olmaz. Yanlış bir şey yaparsak başımız derde girer. Buna meydan vermemek için vesikaları verin. Tabancaları alın. Adamları serbest bırakın. Tabancaları, kimlik listeleriyle birlikte yarın komutanlığa yollarız».

«Başüstüne efendim».

Telefonu kapayıp oturdu. «cık, cık cık» deyip başını iki yana sallıyordu sinirli sinirli. Zile bastı. Gelen polise adamları getirmelerini emretti. Adamlar bodrumdan çıkarılıp getirildiler karşısına yine. Adlarını okuyarak tabanca vesikalarını verdi. Adamlar çıkmak üzereyken telefon yine «zırrr» diye öttü. Komiser bu kez ihtiyatlı davranmayı uygun buldu. Sağ eline aldı ahizeyi:

«..... polis karakolu. Ben komiser».

«Ben Emniyet amiri».

Eliyle adamların dışarı çıkarılmasını buyurdu komiser. Polis memurları emri yerine getirip, doğru bodruma götürdüler hepsini.

Komiser:

«Emriniz efendim?» diye sordu.

«Vesikalı tabanca sahiplerini bıraktınız mı?»

«Hayır efendim, şimdi bırakıyoruz».

«İyi, dinleyin öyleyse».

«Dinliyorum efendim».

«Tabancaları verin. Vesikaları alın. Adamları serbest bırakın. Vesikaları kimlik listesiyle birlikte komutanlığa göndeririz yarın».

«Başüstüne».

Oturdu. Zile basıp polis memurunu çağırırdı ve adamları getirmelerini buyurdu. Biraz sonra adamlar karşısında dizildiler. Komiser vesikalarını aldı. Tabancalarının kendilerine iade edildiğine dair her biri için bir yazı yazılmasını polisler emretti.

Birden telefon acı bir çığlık attı. Komiser eliyle adamlara «çıkın» işareti yaptı. Adamlar polisler tarafından götürülüp bodruma kapatıldılar yine.

Komiser ahizeyi aldı:

«..... polis karakolu. Ben komiser».

«Ben Emniyet amiri».

«Emriniz efendim?»

«Vesikalı tabanca sahiplerini bıraktınız mı?»

«Şimdi bırakacağız»

«İyi. Dinleyin beni»

«Dinliyorum»

«Tabancaları da alın. Vesikaları da alın. Adamları serbest bırakın. Tabancalarla vesikaları, kimlik listesiyle birlikte yarın komutanlığa göndeririz»

«Başüstüne efendim»

Telefonu kapatırken «oof, off» dedi. Koltuğuna yığıldı. Bir sigara yaktı. Zile bastı. Gelen polis memuruna emir verdi:

«Adamları getirin»

Çok geçmeden adamlar karşısındaydılar yine. Şaşkındı hepsi. Gözleri yuvalarından fırlayacaktı neredeyse. Olup bitenlere akıl erdiremedikleri, büyük bir korku içinde oldukları belliydi.

Komiser tabancalarla vesikaların alındığına ilişkin bir tutanak düzenlemeleri için polislere emir verdi. Bir polis memuru kâğıdı daktiloya takıp yazmaya başladı. Telefon bir daha «zırrr» dedi. Komiser, oturduğu yerden aldı ahizeyi:

«..... polis karakolu. Ben komiser»

«Ben Emniyet amiri»

«Emriniz efendim?»

«Vesikalı tabanca sahiplerini bıraktınız mı?»

«Hayır efendim. Muameleyi yapıyoruz. Şimdi bırakacağız»

«İyi. Dinleyin o halde»

«Dinliyorum efendim emrinizi»

«Tabancaları vesikalı olduğu için yarın bizi şikâyet edebilirler. Başımızı belâyâ sokmayalım. Tabancalarını verin. Vesikalarını da verin. Adamları da kefa-

letle serbest bırakın. Kimlik listesini yarın komutanlığa yollarız».

«Emredersiniz efendim».

Telefonu kapatıp oturdu. «ne püsküllü belâya çatık yahu, yapmaz olaydık şu arama taramayı» dedi kendi kendine. Zile basıp, gelen polis memuruna adamları getirmesini söyledi. Adamlar biraz sonra getirildiler. İki polis yine dürdu kapının arkasında. Komiser adamlara seslendi:

«Şimdi bize birer kefil göstereceksiniz. Kefaletle serbest bırakacağız sizleri.»

Adamlar derin birer soluk aldılar. Yüzleri aydınlandı. Demek ki tehlikeli bir durum yokmuş. Yersizmiş kaygıları. Yüreklerine ferahlık geldi.

Yalnız gecenin bu saatında nereden kefil bulacaklardı. Komisere bunu anlattılar. Komiser saatına baktı. Birbuçuğu gösteriyordu. Adamlar haklıydılar. Gecenin bu saatında kefil bulmaları olanak dışıydı. Ayrıca başka illerdendi hepsi. Her biri bir iş için gelmişti Diyarbakır'a. Kefil bulamazlardı bu nedenle de. Başını kaldırıp baktı adamlara:

«Birbirinize kefil olur musunuz?»

Adamlar bakiştılar. Bu öneriye olumlu yanıt vermek zorundaydılar. Yoksa kim bilir ne zamana dek bodrumda kalacaklardı. «Olalım» dediler birbirlerine, gözleriyle. Sonra ortadakilerden biri bozdu sessizliği:

«Oluruz»

Öbürleri de katıldılar buna. Birbirlerine kefil oldular. Kefalet işlemi yapıldı. Komiser tabanca ve vesikalarını verip:

«Serbestsiniz, gidebilirsiniz» dedi.

Çıktılar.

Komiser kefalet yazılarını masanın çekmesine ko-

yup kitledi. Polis memurlarından birini çağırıp adamların kimlik listesini verdi:

«Bunu daktiloya çekin. Sabaha hazır olsun. Düğün olmasına dikkat edin. Ben gidiyorum şimdi».

Memur kâğıdı alıp çıktı odadan. Komiser bitkin bir durumda masadan kalktı. Kasketini alıp kafasına geçirdi. Bir sigara yaktı. Çıkmak üzere kapıya yürürken, telefon feryadı kopardı yeniden. Dönüp aldı ahizeyi:

«..... polis karakolu, Ben komiser».

«Ben Emniyet amiri»

«Emriniz efendim?».

«Vesikalı tabanca sahiplerini bıraktınız mı?».

«Emriniz üzerine kefaletle bıraktık efendim».

«Tabancalarını verdiniz mi?»

«Emriniz üzerine verdik efendim».

«Vesikaları?»

«Onları da verdik, emrinize uyarak».

«Peki. Dinleyin şimdi».

«Dinliyorum efendim».

«Ekibinizi derhal harekete geçireceksiniz. Hepsi ni toplayıp getirecekler. Sonucu telefonla bana bildireceksiniz. Sabaha kadar karakolda tutacaksınız adamları. Yarın tabanca ve vesikalarıyla birlikte komutanlığa sevkederiz onları. Sıkıyönetim nöbetçi subayıyla konuştum telefonla. Öyle emir verdi».

«Başüstüne efendim!»

Biraz sonra ekip, adamları arayıp bulmak için karakoldan çıktı.

Komiser yorgun, uykusuz ve bitkin bir halde koltuğuna yığıldı. Adamların nerelerde yattıklarını sorup not etmediği için, kendi kendine sitem edip duruyordu içinden.

SAYIN MUHBİR VATANDAŞ

İÇERDE

Temmuz güneşi altında fırın gibi ısınmış kapalı arabanın kapısı açılınca, cehennem soluğunu andıran sıcak bir hava saldırdı hemen içeriye. Açılan kapıdan askerî yapılar, barakalar, dikenli telörgüler süngülü nöbetçiler gözüküyordu. Sivil adına hiç bir şey yoktu görünürlerde.

Önce koruyucu askerler indiler arabadan. Açılan kapının önünde hemen yarımay biçiminde dizildiler. Sonra tutuklu avukat atladı askerlerin arasına, alışkın, çevik bir hareketle. İçerde kalan öbür adam yanaştı kapıya. Kireç gibi yüzünde, iki bulanık cam parçacığını andıran gözleri, askerlere çevirildi. Bir an kapının arasında durdu. Askerlerin başındaki görevli subay, kendisini payladı.:

«İnsene be, ne bekliyorsun ölü gibi öyle!».

Avukat başını dik tutmuştu. Bakmıyordu arabanın içindekine. Sinirli olduğu belliydi. Subayın sesiyle ba-

şını çevirip bir göz attı adama. Yüzünü buruşturup tiksintiyle çevirdi yüzünü, ve ötede uzayıp giden dikenli telörgülere gözlerini dikti.

Adam, görevli subayın çıkışı üzerine bir ayağını sarkıtıp arabanın çamurluğuna basmak istedi. Beceremedi. Bu kez yüzünü arabanın içine, arkasını dışarıya döndürdü. İki eliyle kapının iki yanını tutup ayağını sarkıttı. Dizleri titriyordu. Ayağı çamurluğa değince bastı. Öbür ayağını indirdi bu kez. Arabadan böylece inebildi.

İkisini de karşıki kulübeye götürüp adamın giriş kaydını yaptırıldılar. Sonra avukat önde, adam arkada yürüdüler, demir kapıya doğru. Koruyucu askerler tüfeklerinin ucuna takmış oldukları süngülerini üzerlerine çevirerek yanlarından, arkalarından yürüyorlardı. Başlarındaki subay ise en öndeydi.

Avukat dik dik yürüyordu. Adımları sert, kararlıydı. Öbür adamsa iki büklüm olmuştu. Ayaklarını sürüyerek, titreyen dizleri üzerinde güçlkle ilerleyebiliyordu. Dizleri, biray süreyle durmadan bağ-bahçe bellemiş gibi dermansızdı. Dudakları kurumuş, ağzının içinde ıslaklık adına bir şey kalmamıştı.

Açılan demir kapıdan, avukatın ardı sıra girdi içeriye, demir kapı kapanınca dönüp baktı arkasına. Daha önce hiç duymamış olduğu bir hüzün, bir umutsuzluk gelip çöktü yüreğinin üzerine, o ana dek yüreğinde kalmış umut kırıntıları da silinip gitti böylece. Çevresi dikenli tellerle, süngülü askerlerle, polis köpekleriyle sarılı daracık, sıkıcı, kahredici bir dünyanın içindeydi artık. Alışık olmadığı bir dünyaydı bu. Bütün özgürlüğü, o an girdiği, birkaç metre eninde ve boyundaki avluda, belli saatlarda dolaşmaktan ibaret kalmıştı.

Avluyu geçip koğuşa girdiler. Koğuşun avluya açılan demir kapısı da kapandı.

Koğuşta bir canlılık vardı. Ranzalara oturmuş tutuklular, koğuşun tam ortasına gözlerini dikmişlerdi. Işıl ışıldı gözleri. Koğuşun orta yerinde birkaç genç dizilmiş, büyük bir coşkuyla govend tutuyorlardı. (*) Karşılarında, bir ranzanın alt katına oturmuş gencecik bir delikanlı, kocaman sazını kucaklamıştı. Parmakları sazın tellerinde ustaça gidip geliyordu. Tekdüzen, canlı, coşturucu bir ses çıkıyordu tellerden. Govend tutanlar, sazın sesine uyup ritmik hareketlerle oynuyorlardı. Ayakları hep birlikte ustaca kalkıyor, yine birlikte «rap rap» diye basıyordu yere. Vücutları da aynı tempoyla ahenkli bir biçimde yükselip alçalıyordu, tek vücutmuş gibi. Sergovend (**), elindeki mendili ayaklarının ritmik hareketlerine uygun biçimde sallıyor, ikide bir «hah, hah hah» diyerek arkadaşlarını coşturuyordu. Bütün vücudu, rüzgâra tutulmuş bir sigara kâğıdı yaprağı gibi titriyordu. Mavi gabardin şalvarı, ayak hareketleriyle birlikte dalgalanıp renk katıyordu, canlılık veriyordu govende.

Ranzalarda öbek öbek oturmuş tutuklular govend tutanların hareketlerine ve sazın tıngırtılarına uyup tempoyla el çırpıyorlardı. Yüzleri aydınlıktı. Dudaklarında gülümseme vardı. Arada bir «bijîn, bijîn» (***) diye haykırıyorlardı. Mahpushanede değil de bir parkta eğleniyorlarmış gibi neşeliydi, keyifliydi hepsi.

Tutuklular sazın, govendin coşkulu havasına kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki, avukatla yanındaki adamın içeri girdiklerini farkedememişti. Avukat kalabalığın arasına karıştı hemen. Öbürü ise kapının ar-

---

(*) Halay çekiyorlardı.

(**) Halayın başını çeken.

(***) Yaşayın, yaşayın.

kasında govend seyreden bir kaç kişinin yanına sokularak seyre daldı. Gözleri şaşkınlıkla açılmış, çevresine bakınıyordu.

DIŞARDA

Yüzünde bet beniz kalmamıştı. Dükkândan bozma yazıhanesinin içinde fır dönüyor, sigara üstüne sigara yakıyordu. Dünya daralmıştı başına, zindan gibi sıkıyordu canını. Göğsüne kâbus çökmüştü sanki. Yüreği pat pat çırpınıyordu, göğüs kafesine sığmamacasına.

Gözü masasının üzerinde duran kâğıda çevrildi yine. Alıp okudu yeniden. Kim bilir kaçınıcı okuyuşuydu bu. Kâğıtta değişik bir şey yoktu oysa. Her okuyuşta aynı sıkıcı satırlar, alay edercesine gözünün önünde dikiliyordu. Sıkıyönetim Mahkemesine tanık olarak çağrıldığını bildiriyordu ona satırlar.

«Tanık olarak ha!» dedi kendi kendine, «ne günlerle kaldık yahu! Muhbirin adı ne zamandanberi tanık olmuş! Hani, sayın muhbir vatandaşların kimseden çekinmeden ad ve adreslerini açıkça yazmaları gerektiği, adlarının hiç bir zaman açıklanmayacağı bildirilmişti. Radyolar bar bar duyurmuştu bu bildirimleri günlerce. Biz de güvendik, faş olmayacağız diye yaptık ihbarımızı. Şimdi de mahkemeye çağırıyorlar, «gel tanıklık et» diye. Avukatların, dinleyicilerin huzurunda tanıklık edeceğiz. Tutuklunun yüzüne hem de. Nerde kaldı ihbar müessesesinin gizliliği! Hani sır saklama sorumluluğu! Ne oldu verilen sözler!»..

Kağıdı fırlattı. Masanın üzerine, hincını ondan alırcasına. Sigarasını tazeledi. Yeniden dolaşmaya başladı yazıhanenin içinde. Oflayıp pufliyordu. Birkaç kez

daha adımladıktan sonra yazıhaneyi, gidip tahta masanın arkasındaki eski, meşini yer yer yırtılmış koltuğa yığıldı. Dirseklerini masaya dayayıp başını avuçları arasına aldı. İşin içinden nasıl sıyrılacağını düşünmeye başladı. Mahkemeye gidip tanıklık ettiği takdirde muhbirliği çıkacaktı ortaya. Artık memlekette ekmek kalmayacaktı kendisine.

«Ah şu kafam!» diyerek bir yumruk indirdi şakağına. «Keşke elim kırılıyorsa da yazmasaydım o ihbar dilekçesini. Herif kendi rızkını yiyordu, biz de kendi rızkımızı. Geçinip gidiyorduk şu lânet olasıca dünyada. Şimdi ne yapacağım ben!»

«Herif» dediği, ihbar ettiği genç avukattı. Daha önce ilçede bir kendisi, bir de başka bir arzuhalcı vardı. İlçe mahkemesindeki davalara dava tekipcisi olarak onlar giriyor, dilekçeleri onlar yazıyor, doğum ve ölüm kâğıtlarını onlar dolduruyor, evlenme işlemlerini onlar yapıyordu. Daha sonra öbür arzuhalcı ölmüş, bütün işler kendisine kalmıştı. Artık istediği biçimde at oynatıyordu ilçede. Beş liralık dilekçeyi onbeş liraya yazıyordu örneğin. Bir doğum kâğıdını beş liradan aşağıya doldurmuyordu. Beş yüz liralık davaları da en az iki bin liraya alıyordu.

«Aman efendi, çok istiyorsun, biraz insafli ol» diye yakınanlara da karşılığı hazırды:

«Gidip şehirden avukat tutun isterseniz. Zorla mı alıyorum davalarınızı».

Tabii ilçedeki davalar için kimse şehirden avukat tutamıyordu. Avukatlar kasaba arzuhalcısına verileden dört-beş kat fazla ücret istiyorlardı. Duruşmalara gelirken tutacakları arabaların ücretleri de caba. Bu yüzden ilçe halkı istediği ücreti ödeyerek davalarını arzuhalcıya vermeye mecbur kalıyordu.

Ve böylece ilçedeki tüm davalar, dilekçeler, res-

mî işlemler onun tekeline geçmişti. Rakipsiz olarak yürütüyordu işlerini. Aldığı ücretlerle de yetinmiyor, köylülerden yağ, yumurta, yoğurt, süt, peynir gibi «hediye»ler de alıyordu.

Ne varki günün birinde dırliğı, düzeni bozulmuş, işleri alt-üst olmuştu. Davaların arkası kesilmişti. İlçe halkından hukuku bitiren bir genç, avukat olarak gelip yerleşmişti kasabaya. Tabii avukat dururken dava takipçisine kim verirdi davasını. Herkes avukata gitmeye, tüm davalar ona akmaya başlamıştı.

Avukat köylülerden hediye filân da almıyordu üstelik. İlk günler kimi köylüler eski alışkanlıkla birşeyler getirmişlerdi. Ama avukat bunları almamış, hediye kabul etmeyeceğini kesinlikle bildirmişti. Bir de öğüt vermişti, dostça, içtenlikle:

«Hediyelerinizi götürüp çarşıda satın, parasıyla evinize bir şey alın. Malınızı haksız yere kimseye yedirmeyin».

Ücret olarak da öyle fazla para istemiyordu avukat. Hakkı ne ise, onu alıyordu. Bu da arzuhalcının aldığından ve şehir avukatlarının istediğinden daha azdı. Ayrıca ilçe halkının şehir ağır ceza mahkemesindeki davalarına da giriyor, şehir ve kasaba mahkemeleri arasında mekik dokuyordu. Araba ücreti de almıyordu dava sahiplerinden. Kendi cipi vardı. Onunla gidip geliyordu. Babasının hali vakti yerindeydi. O almıştı cipi oğluna.

Ve kısa zamanda ilçe halkı avukatı eller üstünde tutmaya başlamıştı. Kahvede avukat, çarşıda avukat, köylerde avukat, varsa avukat, yoksa avukat. Herkes ondan konuşuyor, herkes onu övüyordu:

«Fakir fukaranın dostudur vesselam».

«Helâl olsun adama vallahi. Okumuş dediğin böyle olmalı işte».

«Halkı seviyor adam halkı. Paraya maraya değer verdiği yok».

«Mahkemeye de girdimi bülbül gibi ötüyor, maşallah».

«Mahkemede ne kadar yamansa, halka karşı da o kadar alçak gönüllüdür. Köylüleri bile yazıhanesinde oturtup onlara sigara tutuyor, çay ismarlıyor. Hal hatırlarını soruyor».

«Bilgide de üstüne yok».

«Ne diyorsun yahu. Geceleri evde hep kitap okuyormuş. Bir kamyon dolusu kitabı varmış».

Dava takipçisi ise avukata düşman kesilmişti. Yüzünü bile görmek istemiyordu. Rastladığı zaman da babasının katiline bakar gibi kinle bakıyordu ona.

İÇERDE

Govend bitince bütün koğuş alkış sesleriyle «bıjîn, bıjîn» haykırılarıyla çınladı dakikalarca. Govend çekenler gidip oturdular ranzalara.

O sırada köşelerden birindeki ranzadan, içten geldiği, yürekten fışkırıp yayıldığı belli olan, yanık, davudî bir ses yükseldi. Kürtçe bir yanık uzun havaydı bu. Bütün koğuş bir anda bağırdı: «Bijî Remo, bıjî». (*)

Remo, Diyarbakır'daki Lunapark'ta sahneye çıkıp türkü söyleyen bir ses sanatçısıydı. Eskiden beri söylüyordu. Dinleyicileri coşturup büyülüyordu güzel sesiyle. Alkışlandıkça coşuyor, coştukça coşturuyordu. İstek üzerine arada bir de Kürtçe türküler söylüyordu. Derken devir değişmiş, sıkıyönetim gelmişti

---

(*) Yaşa Remo, yaşa

ülkeye. Remo her zamanki gibi sahneye çıkıp yanık sesini akşam serinliğine dalga dalga yaymıştı yine. Ve dinleyicilerin isteğiyle bir Kürtçe uzun hava da söylemişti. Ne var ki bu kez polisleri bulmuştu karşısında, halkın alkışlarına rağmen. Yaka paça alıp götürmüşlerdi Remo'yu. Sonra da sıkıyönetime teslim edilmiş ve içeri atılmıştı, Kürtçülük propagandası yapıyor, milli duyguları zayıflatıyor diye. Ama Remo'nun umurunda değildi. İçerde de söylüyordu. Daha bir içli, daha bir coşkunca.

Remo, birkaç türkü söyledikten sonra eğlence bitti. Tutuklular avukatın mahkemeden gelmiş olduğunu o zaman farkettiler ancak. Herkes gidip «geçmiş olsun» dedi. Daha sonra, kapının arkasında çömelmiş, ürkek bakışlarla çevresine bakan adam ilişti gözlerine. Çökmüş bir durumdaydı adam. Yüzü hâlâ kireç gibi beyaz, gözleri bulanık cam parçaları gibi fersiz ve anlamsızdı. Garip bir görünüşü vardı bu haliyle. Oradaki insanlar arasında bir yama gibi duruyordu. Tutuklular adama bakıp fısıldaşmaya başladılar:

«Kim bu adam?».

«Hangi mezardan çıkıp gelmiş buraya?».

«İşkenceden mi geçmiş?»

«Sanmam. Sapa sağlam adamdır. İşkence izi görünmüyor kendisinde».

«Yüzünde kan adına birşey kalmamış ama».

Birisi avukata sordu o sırada:

«Kim bu? Birlikte mi geldiniz?».

Avukat güldü:

«Birlikte geldik. Benim hücreden».

«Bırak şakayı canım».

Avukat hâlâ gülüyordu.

«Bilin bakalım, kim olabilir?»

Bir genç karşılık verdi:

«Valla, rengine bakarsan esrarkeşlere benziyor».

Adam fısıldaşanların kuşkulu gözlerinin sık sık kendisine döndüğünü görmüştü. Başını önüne eğmiş, yere bakıyordu.

Avukat başını sallayarak:

«Bilemedin» dedi gence, «bu benim muhbirim».

Bütün başlar aynı anda çevrildi çömelmiş, ufalmış, çökmüş adamdan yana. Tikinti anlatımı saçan gözler bir anda üzerinde toplandı. Eziliyordu adam, bu keskin, kin saçan bakışların altında. Bembeyaz yüzündeki iki bulanık cam parçacığı, yere dikilmişti suçlu suçlu. Baş eğikti. «Keşke şu beton taban yarılsa da içine girsem, bu neşter gibi bakışlardan kurtulsam» der gibi bir hali vardı. Kendi kendine içinden lânetler yağıdırıyordu: «Nasıl yaptım bu eşekliği, nasıl başımı belâya soktum bu ahmak kafamla!» diyordu içinden.

Bir genç, yüzünü buruşturup seslendi:

«Vay canına, demek sayın, muhbir vatandaş buymuş ha! Günlerce radyolarda sözü edilip bildirilerde göklere çıkarılan sayın muhbir vatandaş demek bu beyefendiymiş!».

Bir başkası ekledi:

«Sayın muhbir vatandaşın nasıl bir yaratık olduğunu biz de merak edip duruyorduk hep. Demek buymuş ha!».

Avukata sordu başka biri:

«Peki, burada ne işi var? Yoksa burada da icrayı sanat etsin diye mi atıldılar içeri?».

Avukat gülümseyerek karşılık verdi:

«Yalancı şahitlikten tutuklandı».

«Demek muhbirliği buraya getirdi onu ha!».

«Öyle. İlk ifadesini değiştirdiği için yalancı şahit durumuna düştü».

«Dürüst bir muhbir bile değilmiş desene».
Herkes güldü bu söze.

DIşARDA

Diş biliyordu avukata. Elinde olanak olsa, kör bıçakla kesip doğramak istiyordu. Ama yapamıyordu bunu. Cebine esrar koydurup yakalatmak, namus iftirası atmak, kasabadaki birkaç ipsizi kiralayıp üzerine saldırtmak, korkutup kasabadan kaçmasını sağlamak gibi planlar kuruyordu. Ne var ki avukatın düzenli yaşantısı, halka kendini sevdirmiş olması yüzünden arzuhalcının bu planları yalnız kafasında kalıyor, gerçekte alanına geçemiyordu. Kimseye de bir şey söyleyemiyordu. Darbesini karanlıkta, kimseye görünmeden vurması gerektiğini bilecek kadar kurnazdı.

Sonunda aradığı fırsatı yakalamıştı. Sıkıyönetim kurulunca «sayın muhbir vatandaşlar» çekinmeden ihbar yapmaya çağırılmışlardı. Bu çağrılar radyolardan ülkenin her yanına duyurulmuştu günlerce. Arzuhalcının etekleri zil çalmaya başlamıştı bunun üzerine. Avukatın başının suyunu ısıtabilecekti artık. Solcu-Kürtçü diye ihbar edip yakalatacaktı onu. Çürütecekti zindanlarda.

Ve arzuhalci eskisi gibi ilçe merkezindeki tüm davaları ele geçirecekti. İlçenin tek ve rakipsiz dava takipçisi olacaktı yeniden. Avukata dava vermenin ne demek olduğunu da gösterecekti şu pis, şu nankör köylülere! Dava ve dilekçe ücretlerini de eskisine oranla üç-dört katına çıkaracaktı. Avukata verilen da-

vaların acısını çıkaracak, öcünü amansızca alacaktır köylülerden.

Bir köy ağası dostu da vardı arzuhalcının. Avukato o da dış biliyordu. Avukatın köylülere toprak verilmesi gerektiğini söylemesi ve köylülere yakınlık göstermesi çileden çıkarıyordu ağayı. Arzuhalcı ona da ihbar konusunu açtı. Birlikte yapmaya karar verdiler ihbarı. Avukatın canını birlikte yakacaklardı. Arzuhalcı yazdı dilekçeleri, imzaladılar. Kasaba postahanesinden atmak olmazdı. Oradaki görevliler sıkıyönetime gönderilen mektuptan kuşkulananabilirlerdi çünkü. İhbarı kimlerin yaptığı ortaya çıkabilirdi böylece. Bunun için arzuhalcı işi sağlama bağlamış, şehre gidip ihbar dilekçelerinin ikisini de oradan postalamıştı.

Bir sabah haber, ufak taşın durgun suya atılınca oluşturduğu dalgalar gibi çevreye yayıldı, tüm kasabayı kapladı: O gece sabaha karşı avukat yakalanıp Diyarbakır Sıkıyönetimine götürülmüştü. Şehirde bir polis ekibi gelip tüm kitaplarıyla birlikte götürmüştü onu. Ne iki çocuğunun ağlamaları yumuşatmıştı yüreklerini, ne de karısının kinli, öfkeli bakışları ürkütmüştü onları.

Haber kasabada büyük üzüntü yarattı. Önce bir korku havasının esmesine yol açtı. Kimse ağzını açıp bir şey söyleyemiyordu avukatın başına gelenler hakkında. Herkes sinmişti bir an.

Sonra olayın etkisi kalktı yavaş yavaş. Ağızlar açıldı, diller çözüldü. Fısıltılar, söyleşmelere dönüştü... Kahvelerde, dükkânlarda, evlerde, köylerde hep aynı konuydu konuşulan:

«Neden götürdüler melek gibi adamı?».

«Ne suçu vardı sanki? Su gibi temizdi adam».

«Halkı bu kadar seven adam suç işlemez».

«Belki de halkı çok sevdiği için götürmüşler. Böy-

le durumlarda halkla sıkı fıkı olan adamlardan hoşlanmıyor baştakiler».

«Yok yok, böyle durup dururken götürmezler adamı. Bir bit yeniği var mutlaka işin içinde».

«Ne gibi yani?».

«Bir namussuzun iftirasına uğramış olabilir».

«Ama kimseye zararı dokunmayan, herkese iyilikten başka bir şey yapmayan adama kim iftira eder?».

«Edenler eder. Toprağın altında yatan yılanlar için bahar neyse, namussuzlar için de böyle durumlar odur. Canlanıp zehirlerini salmaları için elverişli bir ortamdır şimdiki durum».

«İyi ama, kuru bir iftirayla adam nasıl tutuklanır? Sonra yalan çıkarsa ne olur?».

«Sana bana göre böyle bu. Baştakiler bizim gibi düşünmüyorlar ama. Böyle durumlarda yurtseverlik duyguları çok kabarık olur baştakilerin. İhbarlardan yana çok duyarlı olurlar. İhbara uğrayanları içeri atarlar hemen, ne olur ne olmaz diye. Ben sen, «ya yalan çıkarsa» diye düşünürüz. Onlar da tam tersine, «ya doğru çıkarsa» diye pirelenirler, en önemsiz ihbar karşısında. İhbar sonra yalan çıkarsa adam yattığıyla kalır».

Arzuhalcı da duymuştu haberi. Keyfine diyecek yoktu. Ama bunu açığa vurmuyordu. Sevincini belli edip çevreyi kuşkulandırmaması gerekirdi. Uzun süreli meslek yaşamı ona bu gibi tecrübeleri kazandırmıştı. Hatta üzgün bile gözüküyordu. Gördüklerine, özellikle avukatın yakınlarına üzüntüsünü belirtmeyi de ihmal etmiyordu:

«Yazık oldu, iyi adamdı, güçlü avukattı. Çok üzülüm çok».

Aradan bir süre geçtikten sonra ilçeye bir askerî

savcı geldi. Ağayı ve arzuhalcıyı çağırttı savcı. Arzuhalcı önce korktu. Acaba birileri de kendisini mi ihbar etmişlerdi. Ama öyle olsaydı, savcı ne diye gelip çağırıyacaktı onu. Yakalayıp götürürlerdi kendisini de avukat gibi. Ne olabilirdi öyleyse? Çözemiyordu bir türlü. Korkunun ağır bastığı karmaşık duygular içinde askerî savcının karşısına çıktı.

Savcı avukat hakkında yaptığı ihbarla ilgili olarak ifadesini alacağını söyledi. Arzuhalcı şaşkına uğradı bunun üzerine. Soğuk bir ürperti geçirdi. Demek ihbar gizli tutulmuyordu. Şimdi ilçede duyulursa ne yapacaktı? Askerî savcıya yalvaran gözlerle baktı: Sonra kaygısını anlattı. Savcı kaygılanmamasını söyledi:

«Hiç endişelenmeyin. İhbarınız gizli kalacaktır».

Bunun üzerine arzuhalcı bülbül gibi ötmeye başladı. Avukatın Solcu-Kürtçü olduğunu, Barzanî'ye yardım ettiğini, Rusya'yı övdüğünü, Türkiye'de komünist bir devlet, doğuda da bir Kürt devleti kurmak için çalıştığını söyleyerek ihbarını pekiştirdi. İfade tutanağını da büyük bir coşkuyla imzaladı. Sonra ağa geldi. O da ihbarını pekiştiren bir ifade verdi:

Askerî savcının arzuhalcıyı çağırttığı hemen yayıldı kasabada. Serbest bırakılması ise çeşitli yorumlara, tahminlere yol açtı:

«Birileri ihbar etmiş olabilir».

«Yok canım, ihbar olsa hakkında, savcı niye ayağına gelsin? Alıp götürürlerdi hemen».

«Böyle namussuz adamları götürüp halkın kanını emmelerinin hesabını sorsalar ya».

«Belki de ajandır herif. Askerî savcı ilçenin durumu hakkında kendisinden bilgi almış olabilir».

«Belki de birilerini ihbar etmiş».

«Durun bakalım, ortaya çıkacak er geç. Ay ışığınca herkes görür».

İÇERDE

Karayağız, uzunca boylu, sarkık bıyıklı bir delikanlı, iki eli arkasında, adama doğru gidiyordu. Ağır, fakat sert ve kararlı atıyordu adımlarını. Kaşları çatılmıştı. Gözleri, bedenini delecek gibi dikilmişti adama. Tıraşlı başı, bineğe yeni alıştırmış bir tayınki gibi dik duruyordu. Herkes, ne yapacak diye bakıyordu merakla. Ortalığa bir anda sessizliğin, suskunluğun ağır havası egemen olmuştu.

Gencin beton tabana basan topuklarının sesinden başka çıt çıkmıyordu koca koğuşta. Bütün tutukluların gözleri, ilerleyen delikanlı ile, sırtını kapının arkasındaki duvara dayayıp çömelmiş, gözlerini beton tabandan ayırmayan sinik adam arasında mekik dokuyordu.

Genç yaklaştı adama. Tam karşısında durdu dimdik. Baktı baktı yüzüne. Alaycı bir tebessüm yayıldı dudaklarına. Geniş ağızını açtı sonra, Siverek ağzıyla gürlledi birden:

«Sayın muhbır vetendaş sen misen lo?».

Adam ses çıkarmadı. Yalnız kaşlarını hafifçe yukarı kaldırıp bulanık gözleriyle gence baktı bir an. Bomboştı gözleri. Bir ürperti geçirdi, buz gibi soğuk. Saniyede yere indirdi gözlerini. Yüzündeki beyazlık daha da arttı.

Bütün tutukluların gözleri tiksintiyle ona çevrilmişti yeniden. Herkes, gencin sorusuna karşılık vereceğini bekliyordu, ama ses yoktu adamda. Öylesine çökmüş bir hali vardı ki, bir kemik yığınınını andırıyordu.

Delikanlı üsteledi:

«Sehen söyleyem, sehen! Şu radyolarda her gün adı kulağımızı patlatan sayın muhbır vetendaş sen misen lo?»

Ses yoktu yine adamdan. Bu kez kaşlarını kaldırıp bakamadı da. Gözleri hep tabanda bir noktaya dikilmiş, öyle duruyordu. Korkuyordu. Ne yapacaklar kendisine diye kaygılı kaygılı, düşünüyordu.

Genç, sağ elini yumruk yaparak götürdü, adamın çenesinin altına dayadı. Sonra çenesini kaldırdı yukarıya. Adamın yüzü tavana döndü. Gözleri, elinde olmayarak delikanlının gözlerine takıldı bir an. Korkuyla tavana çevirdi gözlerini. Genç haykırdı yeniden:

«Niye ses etmiysen lo? Ma dilin yoh mi? Yohsa kulağın duymiy? Diyem ki şu sayın muhbır vetendaş sen misen?»

Adamın ağzı açılmadı. Sırtını dayadığı duvar gibi sessizdi. Donup kalmıştı olduğu yerde. Genç, başını eğip tavana dikilmiş gözlerine baktı adamın. Korkuyla büyümüştü bulanık cam parçalarını andıran gözleri. Gür sesiyle ünledi yine delikanlı:

«Korhma, sehen bi şey yapmıyih. Sehen tokat bile atmıyih. Elimizi kirletmıyih, pis suratına tokat atmahnan. Senin gibi binamusların (*) yüzüne ancah tükürülür».

«Tuh» diye tükürdü adamın alınının ortasına. Sonra elini çekti. Tok sesi yayıldı yine koğuşun içinde:

«Sen de gengenni (**) adam sayısan hel!».

Dönüp koğuşun dip tarafına yöneldi.

Adam pantolonunun arka cebinden bir mendil çıkarıp alnını temizledi. Başı önüne eğilmişti yeniden.

(*) Namussuzların.

(**) Kendi kendini.

Kendi kendini lânetleyip duruyordu içinden. Neden yapmıştı bu işi! Niçin belâya sokmuştu başını. Ne güzel yaşıyordu oysa. Avukatın ilçeye gelmesiyle kazanında büyük azalma olmuştu gerçi ama, yine de yaşayıp gidiyordu. Aç kalacak değildi ya. O durumu bu halden yüzbin kat iyi değil miydi!

Avukatı ele vereyim derken, aha kendisi de düşmüştü askeriye'nin eline. Ne zaman kurtulacağını da kimse bilemezdi. Bir de bu adamların arasına da düşmüştü. Kim bilir daha ne hakaretlere uğrayacaktı.

Bir başka genç yaklaşıyordu o sırada. Kısa boy-luydu bu. Önüne gelince elini kulağına attı. Çekti kulağını. Sonra öbür tutuklulara seslendi:

«Bakın bakın arkadaşlar. Aynen insana benziyor. Aha kulağı da var. Vay canına be. Biz de köpek biçiminde filân sanıyorduk oysa, sayın muhbir vatandaşı. Meğer insan biçimindeymiş».

Bir kahkaha fırtınası inetti koğuşu. Adam gencin çektiği kulağını uğuşturuyordu. Düşünüyordu hep. İhbarı yapmasaydı ne iyi olurdu! Şimdi evinde çocuklarının arasında, işinin başında olacaktı. Ve o anda evdeymiş, ihbar yapmamış, tertemiz bir insanmış gibi hayal ediyordu kendini. İçinde bulunduğu durumdan ancak böyle hayallere dalmakla kurtulabileceğini umuyordu.

Ortalığı çinlatmaya başlayan düdük sesleriyle irkildi. İçeri giren gardiyan çavuşlar hem düdüklerini ötürüyor, hem de bağıryorlardı:

«İctima var ictimaaa, herkes dışarııı».

DIŞARDA

Arzuhalcının keyfi uzun sürmedi. Sıkıyönetim mahkemesinden çağırıldığını bildiren yazıyı alınca bütün varlığı alt-üst oldu. Bir çare, başına açtığı bu dertten kazasız belasız sıyrılmasını sağlayacak bir çare düşünüyordu.

Mahkemeye gidip ifade vermesi mahvolmasına yol açacaktı. İlçede adı muhbire çıktı mı, rezil olacaktı. Yöre halkı muhbirlerden hoşlanmıyordu çünkü. Özellikle siyasî ihbar yapanlardan herkes nefret ediyordu. Halk muhbirliği kalleşlik, mertlik törelerine aykırı sayıyordu.

Aslında halkın nefret etmesi umurunda değildi arzuhalcının. Onun korktuğu şey, kazancının elden gideceğiydi. Muhbirliği açığa çıkınca kimse gelip dava vermeyecekti, dilekçe bile yazdırmayacaktı kendisine. Ne yapıp yapıp başka bir arzuhalci bulabilirlerdi. Ayrıca avukatın yakınları kendisine her kötülüğü yapabilirlerdi.

Kalkıp yeniden arşınlamaya başladı yazıhaneyi. Sigarasını üst üste ağzına götürüp dumanını içine çekiyor, girdiği açmazdan kurtuluş çarelerini araştırıyordu kafasında. Bir ara mahkemeye gitmemeyi, büyük bir kente kaçıp orada gizlenmeyi düşündü. Ama, bunun çıkar yol olmayacağını hemen anladı. Çocukları kasabada yalnız kalıp perişan olabilirlerdi.

Avukatın iki çocuğuyla karısı geldi aklına bu sırada. Babalarını onlardan kopartıp içeri attıran kendisiydi. «Gebersinler it enikleri» dedi kendi kendine. «Hep it babalarında kabahat. Başımı o belâyaya soktu. Buraya gelip yerleşmeseydi böyle olmazdı».

Ayrıca bulup yakalayacaklardı kendisini kaçtığı takdirde. Sıkıyönetim vardı ülkede. Askeriyenin şaka-

sı yoktu. Sıkıyönetim mahkemesine çağrılan bir kişiyi, gitmediği takdirde, tanık da olsa zorla yakalayıp götürceklerdi.

Yazıhanesinin kapısına çıkıp karşıdaki kahvehane- nin garsonuna bağırdı:

«Kuro Ahmooo!... Bir kahve getir. Orta şekerli olsun. Çabuk haaa!».

«Şimdi abi» diye cevap geldi kahveden.

Kahve gelince bir de sigara yaktı. Koltuğuna yığılıp kahvesini köpürdetmeye, sigarasını soluklamaya başladı. Sıkıntılı zamanlarda hep böyle yapardı. Kahveyle sigara efkâr dağıtırdı.

Kahveyi bitirince yeniden kalkıp dolaşmaya başladı yazıhanenin içinde. Sigarası dudaklarının arasında elleri arkâsındaydı. Birkaç kez gidip geldikten sonra kafasının içinde birden bir şimşek çaktı. Yüzü aydınlandı hemen. Sigarasını tazeledi. İyice ölçüp biçti yeni düşüncesini kafasında. Tamamdı. Kurtuluş çaresini bulmuştu.

İÇERDE

Yavaşça çavuşlardan birine yaklaştı. Ürkek, yılışık bir tavırla sordu:

«Çavuşum, tuvalet nerde?».

Çavuş baktı yüzüne hayretle. Bu nasıl tutukluydu ki, arkadaşlarından değil de kendisinden soruyordu tuvaleti. Bir anlam veremedi buna. Sordu:

«Yeni mi tutuklandın?».

«Evet çavuşum».

«Arkadaşlarına niye sormuyorsun?».

Adam ne diyeceğini kestiremedi bir an. Çavuşun «arkadaşların» dediği öbür tutukluların kendisine yap-

tıklarını kalkıp söylese, çavuş gittikten sonra, «vay burada da muhbirlik ha!» diye çullanabilirlerdi başına yeniden.

«Sormadım işte» dedi.

Çavuş dudak büktü. Sonra kolundan tutup koğuşla yemekhaneyi ayıran aralığa çıkardı. Aralığın dip tarafındaki kapıyı gösterdi:

«Şurdan gir» dedi.

Kapıdan girdi. Buraşı ayrı bir bölmeydi. İki yan duvarın dibinde musluklar dizilmişti. Oradan ikinci bir kapıdan geçip tuvaletler bölümüne girdi.

Kapısı açık bir tuvalete girince, bir ürperti geçirdi. Yüreği hopladı birden. Tuvaletin iki karış kadar eninde ve boyundaki demir parmaklıklı penceresinden görünen iki tank, namlularını tutukevine yöneltmiş, duruyordu. «Allah allah» dedi içinden, «dikenli telörgüler, süngülü nöbetçiler, demir kapılar yetmiyor mu ki, bu tankları da getirmişler? Ne korkunç yere düştüm allahım».

Avluya çıktığında, tutukluların hepsi askerler gibi sıraya dizilmişlerdi beşer beşer. Gardiyan çavuşlar art arda sayıyorlardı onları. O da gidip sıraya girdi. Ürkek ürkek bakınıyordu çevresine. Demir kapı açıldı bu sırada. Bir subayla bir assubay girdiler avluya. Dizilmiş tutuklulara doğru geldiler. Gardiyan çavuşlar selâma durmuşlardı. Gelen subay da saydı tutukluları. Elindeki ufak kâğıt parçasına baktı, sonra:

«Tamam» dedi, «içeri girebilirsiniz».

DIŞARDA

Mahkeme koridorunda ağayla birlikte dolaşip duruyordu. Avukatın babası, ağabeyi ve birkaç yakını ile,

duruşmasına girecek olan iki avukat, dipte ayak üstü konuşuyorlardı. Zaman zaman da onlara bakıyorlardı, yiyecek gibi, dik ve sert bakışlarla. Avukatı kendilerinin ihbar ettiklerini anlamışlardı galiba.

Hele avukatın ağabeyinin bakışları, ikide bir oflayıp puflayarak sigara dumanını sinirli sinirli onlara doğru savurması, kaşlarını çatıp alnının tam ortasını kırış kırış etmesi, pos bıyığının uçlarını alt dudağı ile üst dişleri arasına alıp öfkeyle çiğnemesi niyetinin iyi olmadığını gösteriyordu. Arzuhalcinin yüreğini sanki avuçlarının içine almış sıkıyordu adam, bu haliyle. Ağaysa rahattı, umurunda değildi bütün bunlar. Güçlüydü çünkü. Adamları vardı arkasında. Korkmuyordu avukatın yakınlarından. Arzuhalci gibi arkasız değildi.

Biraz sonra askerî tutukevinin arabasının dış kapıya yanaştığı görüldü. Kapısı açılınca, askerler telâşla atlayıp iki sıra halinde dizildiler. Orada nöbet tutanlar da katıldılar onlara. Arabanın kapısıyla binanın kapısı arasında bir koridor oluşturdular. Süngüleri, güneşe tutulmuş, ayna gibi parlıyordu tüfeklerinin ucunda.

Avukat görüldü arabanın kapısında. Çevik bir davranışla atladı aşağıya. Askerlerin oluşturduğu koridordan geçip içeri girdi. Dışardaki gibi sık giyinmişti. Tek değişikliği saçlarının kesilmiş olmasıydı. Gayet rahat bir hali vardı. Gülümsüyordu. Sert adımlarla ilerliyordu. Arzulhacının gözleri faltaşı gibi açıldı bu durum karşısında. O güne kadar gördüğü tutuklulara benzemiyordu avukat. Gerçi ilk kez bir siyasî tutuklu görüyordu yaşamında ama, ona göre siyasî tutukluların, kendisinin çok gördüğü adi suç tutuklularından daha çok sinmeleri, moralman çökmeleri gerekirdi. Devletin, hükümetin hışmına uğramışlardı çünkü.

Oysa avukatın durumu onun bu tahminini teme-

linden çöktürmüş, tüm düşüncesini, tutuklular hakkındaki görüşlerini alt-üst edip yıkmıştı. Adam, değil sinmek, babasının evine gidiyormuş, gibi rahattı. Rahat da söz mü, keyifliydi basbayağı. Gülümsüyordu üstelik.

Duruşma açılınca önce ağayı çağırdılar. Ağa, mahkemede de avukatın aleyhine ifade verdi. Dilekçedeki ifade ile imzanın da kendisinin olduğunu kabul etti. Onun ifadesi bitince arzuhalcıyı çağırdılar. Avukat hakkında bildiklerini doğru söyleyeceğine namusu üzerine ant içirildi kendisine de. Sonra askerî yargıç ilk soruyu sordu:

«Sanığın solcu - Kürtçü olduğu iddia ediliyor. Tanık olarak bu konuda ne biliyorsunuz?».

Arzuhalcı dudaklarına yapmacık bir gülümseme vererek yılışık bir tavırla yanıtladı soruyu:

«Hayır efendim. Çok muhterem, pek kıymetli avukatımızın böyle bir suçu yoktur.»

Bu sözler üzerine herkesin, özellikle ifadesini almış, duruşmada da iddia makamında oturan askerî savcının gözleri hayretle açıldı. Yalnız avukat, küçümseyici bir gülümsemeyle başını şöyle bir çevirip baktı arzuhalcıya.

Yargıç, arzuhalcıya ikinci soruyu yöneltti:

«Yani hakkındaki iddialar asılsız mı?»

«Külliyen hakim beyim, külliyen asılsızdır.»

«Yoksa sizin bu konuda bilginiz mi yok?».

«Hayır efendim, doğru olamaz. Suret-i katiyede doğru değildir. Pek kıymetli avukatımızın maazallah böyle bir suçu olsaydı bendeniz bilmez miydim? Aynı kasabada oturuyoruz. Herkes birbirini çok iyi bilir.»

«Ama sizin bu konuda ihbar dilekçeniz var. Bir de askerî savcı tarafından alınmış ifadeniz. Dosyada duruyor ikisi de. Okuyoruz. Dinleyin.»

Arzuhalcı, köşeye kısırılmak üzere olduğunu anladı. Telâşla bakındı çevresine. Sonra:

«Sayın hakimim, o dilekçeyle ifade...»

Yargıç kaşlarını çatarak susturdu onu:

«Dinleyin şimdi. Sonra söylersiniz söyleyeceklerinizi».

Arzuhalcı aynı yılışık tavırla boynunu büküp başını sağa eğdi. Çaresiz kalan, kadere istemsizce boyun eğen kişilerin ruh haleti okunuyordu yüz hatlarından.

Yargıç ihbar dilekçesini okumaya başladı. Arzuhalcı şaşkın gözlerle kâh avukata, kâh dinleyici yerindeki yakınlarına bakıyordu. Arada bir de yargıçlarla savcıya göz atıyordu. Sık sık dilinin ucuyla dudaklarını ıslatmaya çalışıyordu. Buzların üzerindeki hindinin, bir ayağını kaldırıp öbürünü indirmesi gibi, her dakikada ağırlığını bir ayağının üzerine veriyordu. Yüzü renkten renge giriyor, önünde birleştirdiği ellerini oğuşturup duruyordu. Bu haliyle faka basıp da kurtulmaya çabalayan, fakat başaramayan bir tilkiyi andırıyordu».

Dilekçenin okunması bitince yargıç sordu:

«Ne dersiniz bu dilekçeye?».

Arzuhalcı mertlik taslayan bir kişi edasıyla başını zar zor dikleştirip karşılık verdi:

«Asılsız efendim. Külliye asılsız».

«Ama siz vermişsiniz bu dilekçeyi».

İçine düştüğü çıkmazın etkisinden, bunun yarattığı ruhsal çöküntüden ötürü, mahkemede söyleyeceğini tasarlamış olduğu sözleri unutmuştu. Aynı yanıtı tekrarlayıp duruyordu:

«Asılsız efendim, külliye asılsız».

«Peki, şu imza sizin değil mi? Gelin bakın bakalım. Gelin gelin, yaklaşın şöyle. Çekinmeyin canım, çekinecek ne var bunda?».

Arzuhalcı çekingen, hırsızlığa gider gibi ürkek adımlarla yaklaştı kürsüye. Baktı imzasına. Birden tassarısını hatırladı. Kendine cesaret vererek gözlerini yargıca çevirdi:

«İmza bendenizin efendim» dedi ve tanık yerine döndü.

Yargıç sordu:

«Hem 'asılsız' diyorsunuz, hem imza benim diye kabulleniyorsunuz. Bu nasıl olur?».

Ensesini kaşdı biraz. Sonra yanıtladı yargıcın sorusunu:

«Şey efendim. Yani hakim beyim. Demek oluyor ki muhterem hakim beyim. İmza benim ama dilekçedeki ifade şey. Asılsız efendim, külliye asılsız.»

«Nasıl yani, asılsız şeyler mi yazdınız dilekçeye?».

«Hayır efendim, ne münasebet? Ben yalancı değilim. Ömrümde tek yalan söylemedim.»

Yargıç çoğul zamiri kullanmaktan vazgeçti:

«Peki, yalan değil diyorsun. İmzanın da sana ait olduğunu kabul ediyorsun. Nasıl olur bu?»

«Şey efendim. O dilekçeyi zorla yazdırıp imzalatırlar bana».

«Polisler, hakim beyim. Bizim ilçedeki polisler, pek muhterem, kıymetli avukatımızdan hoşlanmıyorlar. Beni çağırıp kendisini ihbar etmemi istediler. Reddettim. Korkuttular. 'Yapmazsan sana şöyle şöyle yaparız» dediler.

«Şöyle şöyle ne yani? Ne yaparız dediler? Açık açık söyle».

«Şöyle şöyle işte. 'Senin için iyi olmaz, başın derde girer, polisin hışmına uğrarsın' dediler. Hatta dövdüler beni. Ben de korkudan kabul ettim. Onlar

söyledi ben yazdım. Yoksa dilekçedeki ifadeleri, töv-
beler olsun bilmem ben».

«Peki, neden hoşlanmıyorlardı avukattan? Arala-
rında düşmanlık filân mı vardı?».

«Bilmem efendim».

«Sana neden yaptırıldılar ihbarı? Kendileri yapa-
maz mıydı?».

«Bilmem efendim».

Yargıç, arzuhalcının askerî savcıya verdiği ifade-
yi okuduktan sonra sordu:

«Bu ifade de senin değil mi?».

Yine boynunu büküp başını sağ omuzuna eğdi:

«Bendenizindir efendim».

«Peki, 'ihbar dilekçesini polisler zorla yazdırdı
bana' dedin. Ya bu ifadeye ne dersin?».

«O ifadeyi de zorla aldılar hakim beyim».

«Kimler zorla aldı?».

«Polisler beni tehdit ettiler. 'İhbar dilekçesiyle
savcıya vereceğin ifade aynı olsun' dediler. Savcı da
beni korkuttu. 'İfaden dilekçeye uymazsa seni tutuk-
lar götürürüm' dedi».

Yargıç savcıya döndü:

«Ne dersiniz?».

Yüzü tiksintiyle buruşmuş olan savcı ayağa kalk-
tı:

«Tanığın beyanları kendi deyimiyle 'külliye asıl-
sızdır. En ufak bir baskı yapılmamıştır kendisine. Ta-
mamen serbest iradesiyle vermiştir ifadesini. Yalnız,
ihbarının ve ifadesinin gizli kalmasını istemiştir. Bu-
nun da gereği yerine getirilmiş, dosya savcılıkta kal-
dığı sürece gizli tutulmuştur. Ama ihbar ve ifadesinin
mahkemede açığa çıkması zorunluydu. Delil olarak
bunların okunması, tanığın huzurda da ifadesine baş-
vurulması gerekirdi çünkü».

Duruşma sonunda yargıçlar kurulu, arzuhalcının yalancı tanıklıktan tutuklanmasına karar verdi.

İÇERDE

Yoklama bitince tutuklular koğuşa girmeye başladılar. Adam subaya yaklaştı:

«Bir istirhamım var üsteğmenim» dedi.

Subay kaşlarını çatıp baktı yüzüne:

«Söyle».

«Beni buradan başka yere götürmenizi istirham ediyorum».

«Neden?».

«Burada hayatım tehlikededir».

Üsteğmenin gözleri hayretle açıldı:

«Ne münasebet? Dağbaşı mı burası? Herkes kanunların ve ordunun himayesindedir burada».

«Ama düşman gibi bakıyorlar bana. Hakaret edip yüzüme tükürüyorlar. Hayvana benzetiyorlar beni».

«Neden?».

«Bilmem. Yapıyorlar işte».

«Ne zaman tutuklandın sen?».

«Bugün».

«Suçun ne?».

«.....»

«Kürtçü müsün?»

«Hayır efendim, ne münasebet?».

«Solcusun öyleyse».

«Aman efendim, neler söylüyorsunuz? Ben solcuların baş düşmanıyım».

«Hımmmm, anladım. Nurcusun».

«Hayır hayır, allah etmesin».

Subay kızdı:

«E, ne kaldı peki? Buraya kürtcüler, solcular, bir de nurcular getiriliyor. O değilsin bu değilsin, öbürü değilsin... Nesin sen öyleyse».

«Şey efendim. Bir dilekçe yazmıştım da».

«Ne dilekçesi?».

«Hani, paşamız emir buyurmuşlardı ya, 'ihbar yapanlar ad ve adreslerini çekinmeden belirtip ihbarlarını öyle yapsınlar' diye. Ben de...»

Üsteğmen sözünü kesti:

«Anladım, muhbirlik yapmışsın.»

Boynunu büküp yaranmak isteyen gözlerle baktı subaya.

«Onun için mi sana hakaret ediyorlar?» diye sordu üsteğmen.

«Evet üsteğmenim. Beni buradan çıkarın. Yoksa dayanamam. Kalp sektesinden ölürüm».

Üsteğmen omuz silkti:

«Valla, bundan başka yerimiz yok bizim. Sıkıyönetim tutukevi burası».

«Bir çaresini bulun üsteğmenim. Anlayış gösterin, acıyın bana».

Subay düşündü biraz:

«Hücre var yalnız. Başka yerimiz yok».

Adamın yüzünde bir aydınlık beliriverdi:

«Hücre olsun efendim. Razıyım. Buradan çıkarın da kenefe atın isterseniz».

«Ama durup dururken hücreye atamam ki seni. Ancak disiplinsizlik edenleri atabiliriz hücreye. O da geçici olarak».

«Beni de disiplinsiz gösterin».

Subay düşündü yine. Sonra:

«İmza vereceksin bize» dedi, 'gönüllü olarak hücrede yatmak istiyorum' diye imza. Ancak öyle atabiliriz.»

«Başüstüne efendim. Buradan kurtarın beni, ne isterseniz yapayım».

«Gel benimle».

Üsteğmen önde, o arkada yürüdüler. Açılan demir kapıdan çıktılar. Sonra yine kapandı demir kapı.

KUŞKU

«Dinime imanıma bak, bu dişi dışarda bin kâğıt-
tan aşağı yaptıramazsın. Yalnız altını sekizyüz kâğıt.
En az ikiyüz de el emeği. Etti mi sana bin. Üstelik bu
adam, sınıfını geçmek için, dışardakilerden bin kat
sağlam da yapıyor».

Nevzat böyle diyordu Ramazan'a, Diyarbakır öğ-
renci yurdunun kantininde. Özel Dişçilik Okulunda bir
arkadaşı varmış Nevzat'ın. Sınıfını geçmek için bir diş
yaptırıp profesöre kabul ettirmesi gerekiyormuş. Nev-
zat kendi dişini yaptırmak istemiş, hatta adını da yaz-
dırmış; ama memleketten aldığı telgraftan anasının
hasta olduğunu öğrenince hemen gitmek zorunda kal-
mış. Arkadaşının sınıfta kalmaması için kendi yerine
birini götürmesi gerekiyormuş. Düşünmüş taşınmış,
Ramazan'ı götürmeyi uygun bulmuş.

«Yalnız iki kez gideceksin,» diyordu Nevzat. «Bir
ölçü almak için, bir de dişi taktırmak için. Bir saatlik
iş. Hepsi bu kadar. Bedavadan sekizyüz liralık altın diş
sahibi olacaksın. Pırıl pırıl parlayacak ağzında».

Ama Ramazan için önemli olan, ne gidip gelirken harcayacağı zaman, ne de altın dişin ağzında pırıl pırıl parlamasıydı. Kafası sekiz yüz liraya takılmıştı. Sekiz yüz lira... Az para değildi doğrusu. Hele Ramazan için.. Yirmi üç yaşına gelmişti, ama sekiz yüz lirayı hiç bir zaman bir arada görememişti çünkü. Hayatının ayrılmaz bir parçası durumuna gelen yoksullukla savaşıyordu hep. Aldığı burstan başka hiç bir geliri yoktu. Midesini az yemeye, zaman zaman da boş bırakmaya alıştırdığı için geçinip gidiyordu işte.

Ne demişti ataları: «Karnınızı üç öğüne, boyunuzu (sırtınızı) kaftanlara alıştırmayın.» O da öyle yapıyordu. Günde iki öğün yiyordu. Bunu da günlerin uzunluk ve kısalığına göre ayarlamıştı. Günlerin kısa olduğu mevsimlerde sabahları kahvaltı ediyor, bir de akşam yemeği yiyordu. Yazın ise yalnız öğle ve akşam yemekleri yiyordu. Yemek deyince de öyle etli metli, sebzeli filân değildi. Patates, kuru fasulye, nohut gibi yükte ağır pahada hafif şeylerdi.

İşte bunun için, Nevzat'ın sözünü ettiği sekiz yüz liralık altın diş, Ramazan'ın, henüz ağzında parlamadan, kafasında bir şimşek gibi parlamıştı. Dişleri sapasağlamdı aslında. Ama sekiz yüz lira... Kafasına bir çengel gibi takılan buydu işte. Yaptıracaktı dişini. Sonra altınını çıkarıp satacaktı. Sağlam diş nasıl olsa yerinde kalacaktı.

Sekiz yüz lira...

Az para mıydı bu, bunca sıkıntı içinde olan biri için!. Birikmiş üç aylık yurt ücretini ödeyecekti. Artan parayla da bir süre de olsa, yemek öğünlerini günde ikiden üçe çıkarabilecekti. Ya da iki yıllık ceketinin yerine Bit Pazarından bir yenisini alacaktı.

Bu nedenle Nevzat'ın önerisine «peki» diyecekti. Ama işi sağlama bağlamak istiyordu:

«Bu işte bir oyun moyun olmasın sakın».

Nevzat kaşlarını çattı:

«Ayibettin şimdi Ramazan. Arkadaşlığımızı, hemşehriliğimizi unutuyor musun? Kendime oyun yapsam sana yapar mıyım hiç?».

«Peki, bunca masrafa niçin girip bedava diş yapıyorlar? Bu akıl kârı değil».

«Yahu, okul veriyor bu masrafları okul. Kimsenin babasının kesesinden gitmiyor ki.»

«Peki, gidelim öyleyse. Ben sana güveniyorum. Bu işlerden anlamadığımı biliyorsun. Sonra bir terslik olsa bak karışmam ha!»

«Bırak Allahaşkına canım. Sana şeref sözü veriyorum ki bir terslik çıkmaz. İnandın mı şimdi?».

«İnandım».

«Yarın saat onda orada olacağız».

«Tamam».

Ertesi gün gittiler. Kalabalıktı klinik. Her dişçilik öğrencisi, dişini yapacak bir «hasta» getirmişti. Bunlar kuyruğa girmiş, bekliyorlardı. Çoğunun öğrenci olduğu belliydi. Konuşup şakalaşıyor, gülüşüyorlardı. Kızlı, erkekli yirmi-yirmi beş kişi vardı.

Nevzat bir odaya girdi. Dişçilik öğrencileri oradaydı. Arkadaşı görünce Nevzat'ı, işini bırakıp geldi yanına. Nevzat, kendi yerine getirdiği arkadaşının adını yazdırmasını istediye de dişçilik öğrencisi buna gerek olmadığını, onun da Nevzat adıyla işlem görebileceğini söyledi. Nasıl olsa gerçek hasta değildi bunlar. Bu yapılan iş bir formaliteden ibaretti, usul yerini bulsun diye yapılıyordu. Nevzat, arkadaşının maddî durumunun bozuk olduğunu, kendisinden para almamasını söyledi. Dişçilik öğrencisi biraz düşündü:

«Hiç mi yok parası?».

«Hiç yok».

«Peki, birşey yaparız. Olmasa keseden öderiz. Ne yapalım, sınıfta kalmaktansa».

Nevzat Ramazan'ı dişçilik öğrencisine tanıttıktan sonra çıkıp gitti.

O gün Ramazan'ın dişinin ölçüsü alındı ve deftere Nevzat adının karşısına yazıldı. O andan itibaren artık adı Nevzat'tı. Dişçilik öğrencisi ertesi gün gelmesini söyledi. Ramazan sevindi buna. Demek iki günde bitecekti bu iş. Üçüncü gün'de götürüp satacağı altın dişini. Ve sekiz yüz kâğıdı cebe indirecekti.

İkinci gün gittiğinde, dişçilik öğrencisi, kaplanacak dişini ufak bir çarkla yontmaya başladı. Bu iş bittikten sonra, ertesi gün yine gelmesini söyledi. Buna şaşıtı Ramazan. Hani topu topu iki kez gelecekti. Bu gidişle günlerce koşturabilirlerdi kendisini. Ama katlanacaktı buna. Sekiz yüz lira için katlanmak zorundaydı.

O gün akşam haberlerinin sonunda, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığının bir bildiri okundu radyodan. Bildiride Türk Ceza Kanununun 141, 142 ve 125. maddelerini ihlâlden sanık olanlar hakkında Sıkıyönetim Askerî Mahkemesince giyabi tutuklama kararı verildiği açıklanıyor ve sanıkların adları, adresleri sıralanıyordu.

Ramazan dikkat kesilerek dinliyordu. Spiker okuyordu, sanıkları tek tek sayarak. Birkaç ad okudu. Ve «Ramazan» dedi. Ramazan sarsılmadı. Şok geçirmedi. Bir öğrenci derneğinde kayıtlı olduğu için bekliyordu böyle bir kararı. Biraz düşündükten sonra bir şeyin farkına yeni varmış gibi telâşlanmaya başladı. Bildiride 125. madde de vardı. Bu da nerden çıkıyordu!. Hay-

di, 141 ve 142. maddeleri anlıyordu. Bir yerde bir söz söylemiş ve bununla propaganda yaptığı iddia edilmiş olabilirdi. Ya da kayıtlı olduğu öğrenci derneği gizli cemiyet kabul edilerek, 141. maddenin kapsamına sokulmak istenebilirdi.

Ama ya 125. madde ne oluyordu!.. İdamdı üstelik, 125. maddenin öngördüğü ceza. Ramazan hukuk öğrencisi olduğu için biliyordu bu maddeyi. Ve de biliyordu ki bu madde, ancak silâhlı ayaklanmayla ihlâl edilebilirdi. Oysa kendisi bir bıçak dahi taşımamıştı. Öyleyse 125. madde nereden çıkıyordu!. Akıl sır ermez bir muammaydı doğrusu.

Ama bunları uzun uzadıya düşünüp mantık ölçüsüne vuracak vakti toktu. Bildiri bütün Türkiye'ye duyurulmuştu. İstanbul Polisine de durum bildirilmişti mutlaka. Polis nerdeyse Yurda baskın yapacaktı kendisini yakalamak için. O halde zaman yitirmeden bir çare aramalıydı.

Hemen kalktı, dışarı fırladı. Hızla sokağa girdi. Yürümeye başladı. Ama nereye gidecekti, nerede barınabilecekti. Bilmiyordu. Amaçsız amaçsız yürüyordu sadece. Ceplerini yokladı, irili ufaklı bütün paralarını çıkarıp avucuna koydu. Önce kâğıt paraları saydı, kırk beş liraydı. Bunları cebine yerleştirdi. Sonra ufaklarına sıra geldi, altı yüz yirmi beş kuruştı onlar da. Bir de, ne zaman aldığını hatırlayamadığı bir telefon jetonu vardı ufak paraların arasında. Onu avucunun içinde tuttu bir süre. Jetonun paralar arasında yabancı oluşunu kendi durumuna benzetti. Sokaktan gelip geçenler de insandı, o da. Ama onlar özgürdü, serbest ve telâşsız dolaşıyorlardı. Neşeliydi çoğu. Kendisi ise, sırtında ağır, çok ağır bir tutuklama kararı taşıyor ve başını sokacak delik arıyordu. Öbür insanlar için geniş bir yaşam dolu olan bu koca dünya, kendisi için

daracık bir zindan, sıkıcı bir kâbus oluvermişti bir anda. Tıpkı paralar arasındaki jeton gibi yabancı bir varlık hissediyordu. kendini insanlar arasında.

Jetonu cebine koydu. Yürüye yürüye Aksaray'a geldi. Saraçhane'ye yöneldi. Nereye gideceğini bilemiyordu. Karanlıkta, zifiri bir karanlıkta, uçsuz bucaksız bir çölün ortasında yolunu şaşırarak bir yabancıya dönmüştü.

Birden kafasının içinde bir şimşek çaktı sanki. Aydınlanır gibi oldu kafası: Bir arkadaşı Kadıköy'de kalıyordu. Ev tutmuştu. Oraya gitmeli, geceyi orada geçirmeliydi. Kimse bilmeyecekti oraya gittiğini. Polis de bilmeyecekti. Ertesi gün gidip dışını taktıracak ve hemen bir kuyumcuya satacaktı. Sonra da gidecekti, İstanbul'dan uzaklaşacaktı. Nereye mi, Doğu'ya.. Orada da sıkıyönetim vardı ve hakkındaki tutuklama kararı oradan çıkmıştı gerçi ama, «olsun» dedi, kendi kendine. «Bir kere kapağı attım mı. Doğu'ya, gerisi kolay. Köylere giderim, çobanlık yaparım, sığırtmaçlık yaparım, mağaralarda yatarım olmasa. Ele geçmem oralarda. Oralar ele vermez beni. İhanet etmez bana o yöreler».

Saraçhane'den Şehzadebaşı'na döndü. Otobüs durağına yöneldi. Birkaç adım attı. Hemen bir şeyden ürker gibi geri döndü. Buralarda kendisini tanıyanlar çıkabilirdi. Durakta onlardan biriyle göz göze gelebilirdi. Üniversite çevresiydi ne de olsa buralar.

Hızla yürüdü. Saraçhane geçidine indi. Dolmuşla Karaköy'e gitti. Vapur iskelesinde gişelerin önünde uzun kuyruklar vardı. Çevreyi şöyle bir gözden geçirdi, tanıdık kimse var mı yok mu diye. Yoktu tanıdık. «Şu hayatın cilveleri ne tuhaf» diye düşündü. «Daha bir saat öncesine kadar, her gittiğim yerde arkadaş,

tanıdık arardım. Şimdi ise Azrail'den, polisten kaçır gibi tanıdıktan, kaçıyorum».

Vapura girince ayaktaki yolcuların arasına katıldı. Böyle daha iyiydi. Saklanabiliyordu kalabalığın içinde. En dibe yanaştı. Bir sigara yaktı. Düşünmeye başladı yine: Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesi... İdam mı edecekdirdi yoksa kendisini!..

Birden bir burukluk duydu içinden. Göğsünde bir daralma hissetti: Başbakan yardımcısı, daha önce radyoda yaptığı konuşmada, geçmişe yürürlü idam cezası getireceklerini söylememiş miydi? Demek rastgele bir söz değilmiş o. İşte şimdi çıkıyordu o sözlerin anlamı. Mesele anlaşılıyordu. İşin şakaya gelir yanı yoktu. Yıllarca önce Doğu'nun bazı kentlerinde mitingler yapılmıştı. O mitinglere kendisi de katılmıştı. Şimdi o mitinglere ayaklanma süsü veren çok kişinin canını yakabilirlerdi. 125. maddenin ortaya atılmasının nedeni demek buydu. O halde ne yapıp edip buralardan uzaklaşmalıydı.

Şu dış işi ne iyi olmuştu da tam zamanında yetişmişti yardımına. Ne güzel bir rastlantıydı! Demek insan yaşamında rastlantıların da olumlu ya da olumsuz rolü vardı.

Vapur Kadıköy'e yaklaşıyordu. Yeniden tasalandı Ramazan. Vapurdan inerken bir tanıdıkla karşılaşabildi. Radyoyu herkes dinlemişti. Kendisini tanıyanların hepsi onun giyabî tutuklu olduğunu biliyordu artık. Tanıdıkları arasında onu sevenler de vardı, sevmeyenler de. En tehlikeleri de, ajan olduklarından kuşkulananlarıydı. Bunlardan biriyle karşılaştı mı bitikti işi.

Kafasına birden yeni bir tehlike olasılığı gelip takıldı. Allak bullak oldu birden: Ya polis yakalanması için her yerde ve bu arada Kadıköy iskelesinde de ter-tibat almışsa!.. Ya şu anda sivil polisler iskelede ken-

disini bekliyorlarsa!.. Olabilirdi hani. Tutuklama kararı bugün verildiğine göre, İstanbul'a telsizle bildirilmişti mutlaka. Ve İstanbul polisi, kendisini yakalamak için iskele gibi her kalabalık yerde tertibat almıştı herhalde.

Fakat bir ümit, koyu karanlığın içinde birden açılan bir pencere gibi aydınlattı kafasını: Bildiri radyoda okunalı daha iki saat bile olmamıştı. «Bu kısa sürede, durum ne çabuk İstanbul polisine bildirildi ve polis ne çabuk iskelede tertibat aldı» diye geçirdi aklından.

Ne yazık ki, bu ümit karanlıkta açılan bir pencere değil, çakmasıyla ortalığı bir an aydınlatıp geçen bir şimşek gibi kısa ömürlü olmuştu: Tutuklama kararı, bildirinin radyodan okunmasından çok önce verilmiş, durum hemen İstanbul polisine telsizle bildirilmiş ve polis, daha bildiri radyoda okunmadan, kalabalık yerlerde tertibat almış olabilirdi.

Hem kendisi polisin önemsemeyeceği bir kişi değildi ki artık. Bir idam sanığıydı. Böyle sanıkları ele geçirmek için polisler, devletten aldıkları yetkiye bir de kendi gayretkesliklerini ekleyip bucak bucak arıyorlardı. En olmadık, akla hayale gelmedik yerlerde bile tertibat alıyorlardı. İşin ucunda ödüllendirilmek de vardı ayrıca. Öyle ya, «sayın muhbir vatandaşlar»ın bile cömertçe ödüllendirildikleri bir ortamda, kim bilir ne kadar para verilecekti.

Şu idam işi, şu 125. madde olmasaydı işin içinde, gidip teslim de olabilirdi. Bir süre hapis yatardı. Ne olacaktı sanki. Gençti, güçlüydü, dayanıklıydı. Ne var ki, idamdan aranılıyordu. Kolay değildi bu. İşin ucu yağlı ilmiğe dayanıyordu. Kendi ayağıyla gidip boynunu ipe uzatacak değildi ya.

Ne yapacaktı öyleyse! İskelede mutlaka polisler

bekliyordu. Bir ürperti geçirdi. Kapana mı girecekti yoksa. Hiç bir kurtuluş umudu yok muydu? «Şu vapura da ne diye bindim» diye yakındı kendi kendine. «Bir yerlerde barınabilirdim belki. Pisi pisine kendi ayağımızla gelip faka basıyoruz, acemi fareler gibi».

Vapurdan inmemeyi, yeniden Karaköy'e dönmeyi düşündü bir an. Ama bunun da tehlikeli olabileceğini anladı hemen. Vapur görevlileri, herkes indikten sonra kimsenin kalıp kalmadığını kontrol etmek için her yeri arayabilirlerdi. Görürlerse kendisini kuşkulanıp yakalayacaklardı. Ama böyle bir kontrol yapıyor muydu? Hiç dikkat etmemişti daha önce. O güne dek, kim bilir kaç yüz kere gelip gitmiş de, böyle bir kontrolun yapılıp yapılmadığına dikkat etmemiş diye sitem etti kendi kendine. Ama nerden bilecekti böyle bir durumla karşılaşabileceğini günün birinde.

Vapur iskeleye yanaşıyordu. Oysa hiç yanaşmaması, hep böyle yüzüp gitmesi, açık denizlere açılması, mavi suları yara yara günler ve günlerce yol alması ne hoş olurdu. Ne var ki, gerçek öyle değildi işte. İskeleye yanaşıyordu vapur. Hayır, iskeleye değil gerçeğe, hem de alabildiğine korkunç, kapkara bir gerçeğe yanaşıyordu. Ve bu gerçekten kurtuluş yoktu. Karar vermek zorundaydı artık. Vapurda kalamazdı, denize atlayamazdı. Bir tek yol vardı önünde: İskeleye çıkmak.

Birden bir sarsıntı oldu. Vapur iskeleye yanaşmıştı. Yolcular çıkmaya başladılar. Ramazan pencereden baktı ürkek bakışlarla. Çıkan yolcular iskelenin iki yanına akıyorlardı. Olağanüstü bir durum göze çarpmıyordu ilk bakışta.

O da yanaştı kapıya. Kalan yolcuların arasına girerek çıktı iskeleye. Yürüdü. Yüreği, ağzına gelmek için boğazına tıkanmış kalmıştı sanki. Güçlkle soluk

alıp veriyordu. Daha önce böyle bir durum hissetmemiştii hiç kendisinde. Demek tehlike karşısında böyle oluyordu insan. Heyecan mıydı, tasa mıydı, korku muydu. Belki hepsinin karışımı bir duyguydu bu.

Çevresine göz ucuyla baktı. Olağanüstü bir şey yoktu. Dolmuş duraklarına giden kalabalığa karıştı. Durağı geçerek köşeyi döndü ve sokağa girdi, derin bir soluk aldı. Demek boşuna kaygılanmıştı. Kendisini kollayan mollayan yoktu. «Karinca yuvasını andıran bu kalabalık şehirde kim kime» dedi kendi kendine.

Arkadaşının oturduğu dairenin kapısına gelince elini zile götürdü. Ama hızla çekti hemen. İçerde birileri olabilirdi. Düşündü: Polis buraya gelebileceğini düşünerek önceden gelip içerde pusu kurmuş olabilir miydi? Daha önce buraya geldiğini ve burada oturanla arkadaş olduğunu saptamış olabilir miydi polis? Nerden saptamış olabilirdi? Kimlerle gelmişti buraya önceleri? Hatırlamaya çalıştı: Bir falan arkadaşla, bir de filân ve filânla gelmişti. Onlar polise haber verecek kişilerden değillerdi. İki kez de yalnız gelmişti. Hayır hayır, polis saptamış olamazdı buraya geldiğini.

Yeniden elini zile götürdü. Hafifçe bastı. Elinin titrediğini gördü. Boğazının kurumuş olduğunu, müt-hiş susadığını da o anda anladı.

Kapıyı açan arkadaş kendisini buyur etti. İçeri girdiler. Öpüştiler. Arkadaşı iyi karşılamıştı onu. Buna sevindi Ramazan. Başka kimse yoktu içerde. Ramazan:

«Susuzluktan çatladım, dedi. Bir su içeyim hele».

Mutfağa girdi. Musluktan birkaç bardak su içti. Sonra salona döndü. Oturdular. Karşılıklı hoşbeşten sonra arkadaş sigara uzattı. Yaktılar.

«Ne var ne yok?» diye sordu ev sahibi.

Ramazan bir soluk çekti sigarasından. Su ve sigara içince biraz açılmıştı.

«Fena» dedi, «çok fena».

Arkadaşı hayretle sordu:

«Ne oldu, hayrola?».

«Radyoyu dinlemedin mi, haberleri yani?».

«Hayır, yoldaydım o zaman. Ne vardı haberlerde?».

«Bizi asacaklar».

Gülümsedi Ramazan bunu söylerken. Arkadaşının gözleri şaşkınlıktan açıldı. İnanılmayacak bir haberdan duyulan bir şaşkınlıktı bu.

«Bırak şakayı lo!» dedi.

Ramazan ciddileşti:

«Ne şakası yahu? 125. maddeyi ihlâlle suçlanıyorum. Bundan tutuklama kararı çıkmış hakkımda».

Arkadaşı hâlâ inanmamıştı. O da hukukçu olduğu için 125. maddeyi biliyordu.

«Ne diyorsun Ramazan» dedi, «Çocuk musun sen 125. madde örümcek ağı değil ki parmakla ihlâl edilmiş olsun. Ayaklanma maddesidir 125. madde, silâhlı ayaklanma hem de. Sen ne zaman ayaklandın ki».

«Ayaklandığım filân yok. Ama ortaya atmışlar işte».

Arkadaşı düşündü. Yüz hatları endişeli bir anlam aldı.

«Allah allah!. Olacak iş değil yahu».

«Olacak iş değil ama, olmayacak işler bile oluyor işte».

«Ne yapacaksın peki?»

«Bilmem ki. Şu anda yapabileceğim birşey yok. Haberi dinler dinlemez yurttan ayrıldım. Geceyi geçirecek bir yer aradım. Aklıma burası geldi. Geceyi burada geçirmeme izin verirsin diye düşündüm».

Arkadaşı önüne bakmaya başladı. Düşünceye daldı. Sigarasından üstüste soluklar çekiyordu. Ramazan onun bu tavrından olumsuz anlam çıkardı. «Hayır» diyecekti herhalde. «Başımı derde sokamam» diyecekti. Arkadaşı başını kaldırdı. Sakin ve yumuşak bir sesle karşılık verdi:

«İzin vermek ne demek Ramazan!. Burası senin evin sayılır. Arkadaş değil miyiz!»

Ramazan'ın gözleri sevinçten parladı. Kâbustan kurtulmuş gibi rahatladı. «Demek böyle sağlam, vefalı arkadaşlar da varmış bu dünyada» diye düşündü.

«Teşekkür ederim» dedi sonra,

«Rica ederim. Teşekküre değmez. Bir çare buluncaya dek burada kalabilirsin».

«Hele bu geceyi geçirelim, sonra düşünürüz».

Yatağa girdikten sonra Ramazan'ı uyku tutmadı. Düşünüyordu hep. Doğu'ya nasıl gidecekti? Yolda kimlik kontrolü yapılıyordu. Bütün şehirlerin giriş-çıkışları kontrol altına alınmıştı. Kuş bile uçurtmuyordu güvenlik kuvvetleri. İstanbul'da kalmak ise hiç olmazdı. Eninde sonunda yakayı ele verecekti, bu belâlı şehirde.

Birkaç kez kalkıp sigara içti. Ölçtü biçti durumunu. Çıkamadı bir türlü işin içinden. Bir bozkırda her yanı alevlerle sarılmış bir tepenin üzerinde hissediyordu kendini. Yer kuru, gök yüksekti. Hiç bir kurtuluş yolu görünmüyordu.

125. maddeyi hatırladı yeniden. Bunun bir göz dağı olarak bildiriye konmuş olabileceğini düşündü. İnanmıyordu 125. maddeden sanık olduğuna. Bu kadar tutarsızlık olamazdı. Devlet işlerinde, hele hukuk işlemlerinde böyle tutarsızlıklar, böyle ciddiyetsizlikler

olamazdı. Bıçak bile taşımayan, bir yere taş dahi atmayan biri hakkında bu maddeden dava açılmazdı. Olsa olsa bir göz dağı olabilirdi bu.

İyi ama, devlet bunu yapamazdı ki. Kişi kişiye göz dağı verebilirdi belki, ama devlet yapamazdı böyle bir şeyi. Devlet yurttaşın yüreğine korku salan bir organ değildi, olamazdı.

Birkaç kez kalkıp su içti. Boğazı sık sık kuruyordu. Uyumaya çalıştı, uyuyamadı. Düşüncesi, 125. madde ile hukuk devleti kavramı arasında dalgalanıp duruyordu. Ara sıra da kaçma plânları kuruyordu, bozuyordu, sonra yeniden kuruyordu. Her defasında birtakım aksaklıklar, birtakım, terslikler çıkıyordu karşısına.

Gece sessizdi. Gece karanlıktı. Gece acımasızdı. Her kötü olasılığı, sanki düşmanlığı varmış gibi bir bir akla getiriyordu gece. En olmadık, en uzak tehlikeler bile, kocaman birer canavar gibi, yırtıcı, çirkin, korkunç dişlerini gösterip sırtıyordu gecenin kucağında.

Arkadaşı, kendisine bu yakınlığı niçin göstermişti? Sinsice bir oyun, haince bir tuzak, namussuzca bir ihanet olmasındı bu?

Gidip kendisini ihbar etmesindi arkadaşı!. Para almak için böyle bir namussuzluğu yapmasındı! Arananların yerlerini bildiren «sayın muhbir vatandaşlar»a para verileceği, her gün bildirilmiyor muydu radyolardan! İdam sanığı olarak aranan bir kişiyi ihbar edene kim bilir ne kadar çok para vereceklerdi. Belki elli bin, belki yüz bin, belki de daha fazla... Arkadaşı da bunu hesaplayarak kendisini barındırmış olabilirdi.

Sessizce salona çıktı. Arkadaşının yattığı odanın kapısına gitti, ayak uçlarına basarak. Kulağını kapıya dayadı. Dinledi. Arkadaşının düzgün mışıldısını duydu

içerden. Sevindi bir an. Demek boşuna kaygılanmıştı.

Kapıdan uzaklaştı. Salondaki iskemlelerden birini el yordamıyla bulup oturdu. Bir sigara yaktı. Sonra kalkıp karanlıkta dolaşmaya başladı. Saatına baktı kibrit ışığında. Biri gösteriyordu. Dışarı çıkmayı aklından geçirdi. Giyindi. Kapıyı açıp çıkmak üzereyken vazgeçti. Gecenin bu saatinde çıkmasının tehlikeli olacağını düşündü. Sokaklar تنها olurdu bu sırada. Devriye gezen polisler, mahalle bekçileri, durumundan kuşku lanıp yakalayabilirlerdi kendisini.

Sabaha kadar uyuyamadı. Sigara üstüne sigara yakıyor, sık sık su içiyordu. Karanlıkta salonun içinde dolaşıp duruyordu.

Gün ağarınca artık bitkindi. Ayakta duracak hali kalmamıştı. Bu saata kadar yakalanmadığına göre, tehlikeyi atlatmıştı bir gece için. Biraz dinlenmek için iskemleye oturdu. Kafasının içi motor gibi uğuldayıp duruyordu, yorgunluk ve uykusuzluktan. Göz kapakları kendiliğinden indi, iskemlede uykuya daldı.

Arkadaşının yatak odasının kapısını açmasıyla Ramazan'ın irkilerek ayağa fırlaması bir oldu. Öyle irkilmışti ki, arkadaşının gözleri faltaşı gibi açıldı şaşkınlıktan. O da şaşkıncı, uyku sersemliği içinde. Bir süre baktı arkadaşına. Buz gibi bir soğukluk vardı bakışlarında. Birkaç saniye sessizce bakıştılar. Arkadaşının gözlerinde acıma anlatımı vardı. Yumuşak, müşfik bir sesle bozdu can sıkıcı sessizliği:

«Günaydın Ramazan'cığim»

«Günaydın» dedi Ramazan.

«Neden irkildin öyle, rüya filan mı gördün?».

«Hayır, rüya müya görmedim».

«Gece uyuyamadın mı? Bitkinsin bakıyorum».

«Yok bir şeyim».

Saatına baktı Ramazan. Altı buçuğu gösteriyordu.

Hemen lavaboya gidip elini yüzünü yıkadı. Aynaya baktı. Yüzü karma karışıktı. Gözleri kıpkırmızı olmuştu. Salona döndü. Arkadaşı mutfağa girmişti. Çaydanlığı dolduruyordu. Çay pişirecekti anlaşılın.

«Gidiyorum, Allahısmarladık» dedi Ramazan ve kapıya yöneldi.

«Dur yahu, kahvaltı edelim».

Ramazan karşılık vermeden kapıyı açıp çıktı.

İskele önünde bir gazete aldı. Baktı başlıklara. Hakkındaki tutuklama kararını aradı. Bütün başlıkları dikkatle gözden geçirdi. Yoktu haber. Buna sevindi bir an. Demek iş o kadar ciddî değilmişmiş. Gerçekten idamlık bir durum olsaydı, bütün gazetelerin manşetlerinde haberin yer alması gerekirdi.

Vapurun üst katına çıktı. Kenara oturup denizin mavi sularına baktı. Berrak sulara vapurlar birer ak güvercin gibi süzülüyorlardı.

Vapur hareket edince serin, temiz, yıkanmış bir esinti, yüzünü okşamaya başladı. Yumuşak, tatlı ve iç açıcıydı esinti. Bir an, içindeki sıkıntıdan sıyrılır gibi oldu. Ne güzeldi yaşam, ne güzeldi deniz, ne güzeldi özgürlük!.. Ciğerhun'un:

«Ah ciğerhun»

«Çok güzel bu yaşam»

«Çok güzel bu yaşam»

dizeleri geldi aklına. Bir de Nâzım'ın **Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim** adlı romanını hatırladı. Yıllarca önce okumuştı o romanı. Orada da kendisi gibi bir sanığın saklanması öyküsü anlatılıyordu. Galiba Nâzım'ın başından geçmişti olay. Öyle deniyordu. Evet, güzeldi yaşam. Ama bu güzel yaşamı insana zehir ediyorlardı işte.

Birden, gözetlenip gözetlenmediğini anlamak için çevresine baktı. Bir adamla göz göze geldi. Adam kim-

di? Gözlerini ne diye dikip durmuştu öyle? **Denizi**, yaşamı, yaşamın güzelliğini, Ciğerhun'u, Nâzım'ı, her şeyi unuttu. Bir sıkıntı bastı, boğucu, soluk kesici bir sıkıntı. Kimdi adam? Polis miydi, ajan mıydı yoksa? Kendisini izliyordu herhalde. Gözlerini çevirmişti şimdi adam ama, demin öyle dik dik baktığına göre mutlaka polis ya da ajandı. Belki de kendisini tanıyan bir muhbirdi.

Kalktı yerinden. Yavaşça yürüyerek aşağıya indi. Tuvaletin kapısına doğru gitti. İçeri girerken anî bir davranışla arkasına baktı. Adam yoktu. Demek kendisini izlemiyordu. Rahatladı biraz.

Vapur Karaköy iskelesine yaklaşıncaya dek tuvalette kaldı. Çıktığında yolcuların bir bölümü çıkış yerinde toplanmıştı. Göz ucuyla süzdü kalabalığı. Demin kendisine bakan adam yoktu. Kalabalığın arasına katıldı.

İskeleye çıktıktan sonra birkaç kez yine baktı yanlarına, ardına. Hayır, yoktu adam. «Boşuna tasalanıyorum, kimsenin beni izlediği yok» dedi kendi kendine.

Bir berbere uğrayıp traş olmak, bıyıklarını kestirmek istedi. Sonra vazgeçti. Berber bundan kuşkulandır, kendisini ele verebilirdi. Berber yapmasa bile dişini yapacak dişçilik öğrencisi ya da oradakilerden biri değişikliğinden kuşkulandı ihbar edebilirlerdi. İki simit alıp ayaküstü yedikten sonra Dişçilik Okuluna gitti.

Klinik yine kalabalıktı. Ramazan yüzünü buruşturarak ve iki elini midesine bastırıp vücudunu iki büküm yaparak girdi içeri. O haliyle çok acı çeken bir görünümü vardı. Öğrencilerin odasına girdi. Dişini yapacak öğrenci onu görünce telâşla kalktı:

«Geçmiş olsun Nevzat, rahatsız mısın?»

«Evet midemden rahatsızım. Ülser var».

«İlâç almıyor musun?»

«Alıyorum ama yararı olmuyor pek».

«Ameliyat olman gerekir öyleyse»

«Olacağım. Olacağım da, şu sınavlar bitsin diyorum, ondan sonra olayım».

«Aman dikkat et. Şakaya gelmez ülser».

«Oturacak bir yer yok mu? Ayakta duramıyorum sancıdan»

«Var var, gel benimle»

Çıktıklar odadan. Dişçilik öğrencisi bir odaya girdi. Ramazan da arkasından. Alçı odasıydı burası. Dişçilik öğrencisi bir sandalye gösterdi:

«Otur şuraya, dinlen biraz».

«Teşekkür ederim. Yalnız mümkünse bir an önce işimi görün de gideyim. Bu sancıyla fazla oturmam da».

«Olur olur, merak etme sen».

Çıkıp gitti. Ramazan yalnız kaldı. Rahatlamıştı. Ülser numarası yaparak, kalabalığın arasında durmak tehlikesinden kurtulmuştu çünkü. Bir sigara yaktı. İstanbul'dan nasıl kaçacağını düşünmeye başladı yeniden. Diş işi bugün bitse de bir an önce çıkıp gitse. «Şu Nevzat da ne iyi arkadaş» diye düşündü. «Tam zamanında yetişti yardımına, farkında olmadan. Yoksa beş parasız, bir yere gidemeyecektim. Burada pisi pisine yakayı ele verecektim».

Biraz sonra dışardan dişçilik öğrencisinin sesi duyuldu:

«Nevzat, Nevzat!».

Ramazan nasıl kaçacağını düşünüyordu. Buradaki adının Nevzat olduğunu unutmuştu. Karşılık vermedi.

«Nevzat, Nevzat!» diye seslendi yine, dişçilik öğrencisi.

Ramazan karşılık vermeyince içeri girdi:

«Nevzat, sesimi duymuyor musun? Gelsene».

Ramazan, elleri midesinde ayağa kalktı:

«Affedersiniz, duymadın. Sancı mahfetti beni. Aklım başımda değil ki».

Kliniğe geçtiler. Takılacak dişin ilk provası yapıldı. Dişçilik öğrencisi:

«Tamam» dedi, «şimdi git dinlen. Yarın takarız».

Ramazan, kafasına bir balyoz indirilmiş gibi sarıldı. Ne yapacaktı şimdi, geceyi nerede geçirecekti. Ne lânet şeymiş bu diş yaptırması da. «Bugün git, yarın gel» kanunu burada da geçerliydi demek. Oysa o kanunu devlet dairelerine özgü sanıyordu. İniltili bir sesle:

«Çok uzadı bu iş» dedi, «hâlimi görüyorsunuz. Bu sancıyla her gün nasıl gidip gelebilirim? Ben iki günde biter sanıyordum. Böyle olacağını bilseydim girmezdim bu maceraya».

«Valla haklısın ama, bizim de elimizden bir şey gelmez. Ancak yetiştirebiliriz.»

«Ama benim zorum ne her gün gidip gelmeye?».

Dişçilik öğrencisi alttan almayı uygun buluyordu. Ramazan'ı gücendirmeye gelmezdi çünkü. Gücenir de gidip gelmezse, sınıfta kalabilirdi kendisi. Ramazan ona değil, o Ramazan'a muhtaç durumdaydı.

«Çok haklısın Nevzat'cığim» dedi, «zorum yok ama, anlayış göstermelisin. Ben nihayet burada bir öğrenciyim. Elimden başka şey gelmez. Bu kadar yolmuşsun, yarın da yarım saatlığına uğra».

Ramazan hafif hafif inliyordu öğrenciyi dinlerken. Gelecekti tabii. Gelmek zorundaydı. Gelmeyip de ne yapacaktı. Sekiz yüz lira vardı işin ucunda. Ve onun İstanbul'dan kaçıp gitmesi, daha doğrusu kurtuluşu bu sekiz yüz liraya bağlıydı. İyisi mi, sert çıkışlar yaparak adamı gücendirmemeliydi. Adam gücendi miydi,

«yapmam» diyebilirdi. Hayatını kurtaracak sekiz yüz lirayı, sinirlenerek, duygusal bir davranışla tepmemeliydi.

«Peki» dedi, «yarın da geleyim. Ama yarın işimi bitirin artık. Sancıdan kıvrandığımı görüyorsunuz».

«Yarın tamamdır, merak etme sen».

Ramazan ayrıldı.

Haziran sıcağı İstanbul'u kasıp kavuruyordu. Bununla birlikte sokaklar insanlarla doluydu yine. O da karıştı insanların arasına. Nereye gidecekti. Bilmiyordu. Bütün derdi yarına kadar yakayı ele vermemekti. Bir süre dolaştı. Vitrinlere baktı. Bir büfeden iki sandöviç alıp öğle yemeği yerine yedi. Sonra plaja gitmeye karar verdi. Plâjda kimse kimseyi tanıyamazdı. Orada bütün gün saklanabilirdi. Sirkeci'den banliyö trenine binip Florya plâjına gitti.

Akşama doğru çıktı plâjdan. İstasyona geldi. Banliyö treninin ikinci mevkiine bindi. Tıklım tıklımdı tren. Oturacak yer yoktu. Ama Ramazan için böylesi daha iyiydi. Ayakta kalabalığın arasında güven içinde hissediyordu kendini.

Sirkeci istasyonunda insan selinin içinde bir damlaydı o. Meydanı geçip otobüs durağına gitti. Nereye gideceğini bilemiyordu. İş olsun diye gitmişti durağa. Birden, Emniyet müdürlüğünün yakınlarda olduğunu hatırlayarak ürperdi. Müdürlükten çıkan sivil polislerden kendisini tanıyanlar olabilirdi. Hemen uzaklaştı duraktan. Ankara Caddesine girdi.

Sonra daha fazla ilerlemenin tehlikeli olacağını düşünerek durdu. Polisin Ankara Caddesindeki ve Cağaloğlu'ndaki kitapçı dükkânlarına zaman zaman baskın yapıp kitap topladığını duymuştu. O sırada da böyle bir baskın yapılırsa kendisi oradan geçerken teşhis edilip yakalanabilirdi.

Birden Sultanahmed'e gidip Hippilerin arasına girmeye karar verdi. Ebussuud Caddesine girdi. Sultanahmed'e çıkınca uzaktan baktı Hippilere. Aralarına girmekten vazgeçti. Yabancı dil bilmediği ve saçları kısa olduğu için Hippi olmadığı hemen anlaşılırdi.

Gülhane Parkı'na doğru yürüdü.

Karanlık basmıştı. Park kalabalıktı. O da karıştı aralarına. Yalnız olduğu için dikkati çekip yakalanmak korkusu içinde ürkek adımlarla dolaşmaya başladı. Hayvanlar bölümüne gidip kafesteki aslanları, maymunları, ayıları seyretti. Sonra seyyar köfteciden birkaç köfte alarak karnını doyurmaya çalıştı. Bir açık hava gazinosuna girdi.

Gece yarısından sonra Sarayburnu yönünde ilerledi. Park tenhalaşmıştı. Asfaltın üst yanındaki ağaçların arasına girip gözlerden kayboldu. Karanlıkta oturdu. Sırtını bir ağaca dayadı. Sonra sırtüstü uzandı. Ayakkabılarını üstüste koyup yastık yaptı başının altına. O kadar yorgun, bitkin ve uykusuzdu ki, kuştüyü yataktaymış gibi rahatladı. Ağaçların gür dalları arasından birkaç yıldız gözüküyordu. Uzak, çok uzaktı yıldızlar. İnsanların haline güler gibi parlayıp duruyorlardı. «Ne güzel şu gökyüzü» dedi kendi kendine.

Yıldızları saymaya başladı: Bir, iki, üç, dört... vazgeçti. Nasıl kaçacağını, İstanbul'dan nasıl uzaklaşabileceğini düşündü. Otobüsle mi gitmeliydi, trenle mi? Elinde olmadan göz kapakları indi. Yıldızlar görünmez oldu yine.

Uyandığı zaman önce hiç bir şey hatırlayamadı. Gerindi. Gözlerini açtı yavaş yavaş. Gözüne ilk çarpan gökyüzünün açık, parlak maviliği oldu. Yıldızlar kaybolmuştu. Bırakıp gitmişlerdi kendisini anlaşılan.

Ağaçların tepeleri güneşte parlayıp duruyordu. Nerede olduğunu hatırlamaya başladı. Emin olmak için başını çevirdi. Ağaçların kalın gövdeleri, daha ileriye görmesini engelleiyverdiler. İyice hatırladı bulunduğu yeri. Ve acı bir burukluk hissetti içinde. Her şeyi hatırladı: 125. madde, tutuklama kararı, sıkıyönetim, askerî mahkeme, İstanbul'dan kaçmak gereği...

Oysa uykudayken hepsini unutmuştu bunların. Ne güzeldi uyku!. Acı gerçeklerden insanı koparıp götürüyordu bilinmez dünyalara.

Saatına baktı. Sekize geliyordu. Doğrulup oturdu. Kulak kabarttı. Parkın içi sessizdi. Açılmamıştı demek. Açılana dek ne yapacaktı. Ağaçların arasından çıkmazdı. Park bekçileri kendisini yakalayacaklardı derhal. En iyisi burada kalmaktı, parkın kapıları açılana dek. Bir sigara yakmak istedi ama vazgeçti. Bekçiler dumanı görüp yangın sanabilirlerdi. Sonra ağaçlara baktı. Sık ve büyük ağaçların arasından dumanın görülemeyeceğini anlayarak sigarasını yaktı. Sırtüstü uzandı yine.

Bir süre sonra parkın içinden sesler gelmeye başladı. Gezenlerin ayak sesleri, çocukların bağrıışmaları yoğunlaşıyordu gittikçe. Kapılar açılmıştı anlaşılan. Ayakkabısını giydi. Sessizce ağaçların arasından yürüdü. Asfalta yaklaşınca durup eğildi. Park ziyaretçileri asfaltta gidip geliyorlardı. Ama ağaçların arasından birden çıkması dikkatleri çekebilirdi. Elini pantolonunun düğmelerine attı. Böylece onu görenler ağaçların arasına gidip ufak su döktüğünü sanacaklardı. Yavaşça asfalta çıktı. Kimsenin dikkatini çekmemişti.

Parkın kapısına doğru hızla yürüdü. Bir geceyi daha kazasız belâsız atlatabildiğinin sevinci, bugün altın

dişini taktırıp satacağının ve sekiz yüz lirayı cebe indireceğinin umudu içinde kapıdan çıktı.

Dişçilik Okuluna yine iki eli midesinde, yüzü buruşuk, iki büklüm olarak girdi. Dişçilik öğrencisi kendini alçı odasına aldı. Bir süre sonra gelip götürdü ve dişlerini taktı. Köprü olarak yapılmış üç altın diş Ramazan'ın ağzında parlamaya başladı. Ama iyice oturmamıştı. Dişçilik öğrencisi çıkardı, Dişinin birinden çarkla biraz aldı, sonra yine yerleştirdi köprüyü.

«Sık» dedi, «iyice sık».

Ramazan sıkı. Dişçilik öğrencisi baktı, parmaklarıyla yokladı yanlarını.

«Tamam» dedi, «şimdi çıkarıp yapıştırıcı madde sürer, yine takarız. Artık sondur».

Ramazan'da şafak attı. Yapıştırıcı sürülse çıkarıp satamayacaktı. Oysa satmak ve sekiz yüz lirayı almak için girmişti bu işe. Fırladı koltuktan.

«Hayır, istemez» dedi, «böyle daha iyi».

Dişçilik öğrencisinin, altın dişi çıkarmakla uğraşan parmakları, Ramazan'ın ağzından çıktığı gibi havada kalmış, gözleri şaşkınlıktan açılmıştı.

«Olur mu yahu» dedi, «çocuk musun sen?»

«Diş benim değil mi kardeşim? Ben razıyım».

«Ama böyle takma diş olmaz ki. Her şeyin bir usûlü var».

«Temiz tutulması için böyle daha iyi. Sık sık çıkarıp yıkayabileceğim».

«Yapıştırılrsa da temiz kalır. Altın olduğu için paslanmaz. Altına yiyecek artıkları filân da girmez».

«Olsun, ben böyle istiyorum».

«Ama profesöre göstereceğim. Kendisine kabul ettirmek zorundayım. Yoksa sınıfta kalırım»

Ramazan buna da çare bulmakta gecikmedi:

«O kadar sıktım ki profesör farkına varmaz. Far-kına varsa bile sorumluluğu ben üzerime alır, yapıştı-ricı sürdürmediğimi söylerim».

Dişçilik öğrencisi sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Birlikte profesörün odasına yöneldiler. Rama-zan'ın elleri midesindeydi.İçeri girdiklerinde Profesör ayağa kalktı. Ramazan'ın haline acımalı gözlerle bak-tı.

«Hasta mısın evlâdım?» dedi.

Ramazan iniltiiler arasında:

«Midemde ülser var hocam» dedi, «sancı yapı-yor».

«Geçmiş olsun. Gel şöyle bakıyım, ağzını aç».

Ramazan açtı ağzını. Profesör baktı. Sonra par-maklarıyla yokladı.

«Tamam» dedi, «gidebilirsin».

Yapıştırıcı sürülmediğini farketmemişti. Rama-zan da, dişçilik öğrencisi de sevinçten uçacaklardı. Dışarı çıktılar. Ramazan elini uzatarak:

«Allahaismarladık arkadaş» dedi, «teşekkür ede-rim».

Dişçilik öğrencisi gülümsüyordu:

«Gel seni öpeyim Nevzat'cığım. Bana sınıfımı ge-çirttin. Sana bir ziyafet vermem gerekir aslında».

«Sağol. Ağzımdaki diş en büyük ziyafet oldu be-nim için».

Öpüştüler. Ramazan ayrıldı.

Sokaklar, caddeler her zamanki gibi tıklım tıklım-dı. Şimdi gidip altın dişini satacağı. Sonra da İstan-bul'dan ayrılmanın çarelerini, yollarını arayacaktı. Se-

kiz yüz lirayla nasıl olsa Doğu'ya kapağı atabilecekti. Gerisi kolaydı.

Caddeye çıkmadan önce parasını yeniden saydı. Yirmi dört lira yirmi beş kuruş kalmıştı. Altın dişini çıkarıp cebine koymayı düşündü. Ama vazgeçti. Kuyumcular kendisini hırsız sanıp ele verebilirlerdi.

Kapalıçarşıda ilk rasladığı kuyumcuya girdi. Dişlerini göstererek satmak istediğini söyledi. Yaşlı kuyumcu önce süzdü kendisini, numaralı gözlüğün üstünden bakarak. Ramazan kuşkulandıysa da adamın karşılığını beklemek zorundaydı. Karşılık almadan çıkıp gitmek daha tehlikeli olurdu.

«Çıkarabilir misin?» diye sordu kuyumcu.

Ramazan karşılık vermeden elini ağzına götürüp çıkardı altın köprüyü. Kuyumcu bezle kuruladıktan sonra teraziye koyup tarttı. Arkasından hesap makinesinin tuşlarında parmaklarını gezdirerek bazı hesaplar yaptı. Başını kaldırıp:

«Seksen liraya alabiliriz» dedi.

Ramazan yanlış duyduğunu sanarak sordu:

«Kaç lira dediniz?».

«Seksen lira».

Ramazan'ın gözleri karardı, diz bağları çözülür gibi oldu. İstemsiz olarak ağzından «eyvah» sözcüğü çıktı. Kuyumcu da duydu bunu. Yüzüne bakarak:

«Ne o, Bin lira filân mı sandın?» diye sordu, alaylı.

«Bin değil de sekiz yüz lira biliyordum» dedi Ramazan, üzüntü dolu bir sesle.

Kuyumcu için içinde bir iş olduğunu sezinlemişti, Ramazan'ın tavrından, üzüntüsünden.

«Dolandırıldın mı yoksa?» dedi.

Ramazan adamı kuşkulandırmamak için, bu sözüne cankurtaran simidi gibi sarıldı:

«Dolandırıldım. Bir dişçiye bin liraya yaptırdım. Yalnız altınının sekizyüz lira olduğunu söyledi. Ben de inandım. Yaptırıp taktırdıktan sonra bir arkadaşım uyardı. Gerçek fiyatını öğrenmek istedim. Ne yazık ki dolandırmış herif bizi».

Kuyumcu altın fiyatlarını gösteren bir çizelge gösterdi. Dişinin kaç gram geldiğini söyleyerek hesapladığının sonucunu bildirdi yine.

Ramazan teşekkür edip ayrıldı. Bir kaç kuyumcuya daha gitti. Hepsine dolandırıldığını, altın dişinin gerçek değerini öğrenmek istediğini söyledi. Hepsi anlaşmış, ağız birliği etmiş gibi aynı şeyi söylüyordu: Seksen lira.

İçinden Nevzat'a verip veriştiriyordu. Göğsü her an biraz daha daralıyordu. Dizlerinin titrediğini neden sonra farketti. Kapalıçarşı'dan çıktı.

AÇIK KALAN GÖZLER

ANA

Tutukluların aileleriyle görüştürülecekleri haberi köye gelince, yaşlı Zeyno'nun yüzü aydınlanıp canlandı. Tıpkı, nisan yağmuru gören ekinlerin, hava açtıktan sonra güneş altındaki görünümü gibi.

Önce inanmadı. Karamsarlığı, umutsuzluğu engel olmuştu inanmasına. Ama haberi getiren köy muhtarı ant içti, haberin doğru olduğuna.

Muhtarın ant içmesi inandırdı Zeyno'yu. Yaşlı, kırış kırış olmuş, güneş yanığı yüzü aydınlanıverdi. Gözleri, çevrelerini sarmış mor halkalar içinde parıldadılar hemen. Yüreği hızlı hızlı atmaya başladı heyecandan. Sevincinden uçacaktı. O ana dek duymamış olduğu bir sevinçti bu. Apayrı bir heyecan, bir zevk veriyordu bu sevinç.

Demek oğlunu görebilecekti bundan böyle. Av-

şin'inin yüzüne ara sıra da olsa bakabilecekti artık. Yüreğine, oğlunun tutuklanıp götürüldüğü günden beri aleve tutulmuşcasına yanıp tutuşan, şefkat dolu ana yüreğine su serpebilecekti azıcık. Acısını biraz olsun dindirebilecekti haftada bir.

Sıkıyönetimin ilk günlerinde alıp götürmüşlerdi Avşin'ini. Jandarmalar, resmî ve sivil polisler, yüreğinin bir damarını koparır gibi koparmışlardı ondan.

Gece vaktiydi. Avşin'in arkasından bayılmıştı. Sabaha karşı ancak ayılabılmıştı. Ağlayıp sızlamıştı. Göz yaşları, yüzündeki kırışıklar arasında kıvrıla kıvrıla inmişti çenesine.

Günlerce böyle sürmüştü bu. Ne gecesi geceydi, ne de gündüzü gündüz. Yaşiyor muydu, farkında değildi.

Arada bir, köylü kadınları gelip avutmaya çalışıyorlardı onu. Zeyno, bomboş, umutsuz gözlerle bakıyordu karşısındakilere. Gövdesi orada, kendisiyle konuşan kadınların yanındaydı ama, akli Avşin'indeydi hep. Ne haldeydi acaba oğlu?

Başını umutsuzca, tüm çaresiz kadınların, tüm dertli, kederli anaların yaptıkları gibi iki yana sallayıp duruyordu. Başıyla birlikte tüm gövdesi de ağır ağır sallanıyordu. Ve gece gündüz yakarıyordu.

Aylar geçmiş, temmuza girilmişti. Avşin'den hâlâ haber yoktu. Ara sıra kasabaya giden köylülere yalvarıp oğlunu sormalarını, ondan bir haber almalarını istiyordu.

Ne var ki, kimse böyle bir tehlikeye atılmayı göze alamıyordu. Bu korkulu dönemde, bir siyasî tutukluyu sormak, ondan haber almaya çalışmak, «hukumat» adamlarını kuşkulandırıp, insanın başına türlü belâlar açabilirdi.

Bu umutsuzluk karanlığı içinde kıvranan Zeyno, tutukluların bundan böyle yakınlarıyla görüşmelerine izin verileceğini haber alınca, sevincinden göz yaşlarını tutamadı. Ertesi günün görüşme günü olduğunu da söylemişti, haberi getiren muhtar.

Haberi kendisinin getirdiğini kimseye söylememesini de Zeyno'ya tembih etmeyi unutmadı. Ne olur ne olmazdı. Muhtarın Avşin'den haber getirdiği duyulursa «hukumatın» kulağına da gidebilirdi.

Zeyno, boyası sökülmüş, keli çıkmış eski, çatlak sandığını açıp karıştırdı. Sandığın diplerinden bir çaput çıkardı, epey aradıktan sonra. Bağlanıp düğümlemişti çaput. Düğümünü çözdü. Çaputun katlarını açtı. İki ellilik, birkaç tane de onluk, beşlik paralar çıktı ortaya. Her iki ellilikle iki beşlik ayırdı. Ellilikleri Avşin'inine verecekti. İki beşlik de kendi yol masrafı; beş gidiş, beş de dönüş içindi. Kuşağının katları arasına koydu, ayırdığı paraları.

Sonra kilerden, söğüt dallarından örülmüş ufak bir sepet aldı. Samanlığa gidip fistanının etekliğine, geçen seneden kalma kirli samandan doldurdu. Samanın üstüne de kırk-elli tane yumurta koydu. Dönüp sepetin önünde oturdu. Sepetin dibine iki parmak kalığında saman yaydı. Üstüne birkaç yumurta dizdi. Aralarına da saman koydu. Üstlerini yine samanla iyice örttü. Birkaç yumurta daha dizdi. Böyle böyle, yumurtaların hepsini samanların arasında sepete yerleştirdi. Bir bakraçta da yoğurt mayaladı.

Ertesi günü Avşin'ini görmeye gidecekti. Yoğurtla yumurtaları da ona götürecekti.

OĞUL

Babası öldüğü yıl okul açılmıştı köylerinde. O da okula gitmek istemişti. Anası önce razı olmamıştı buna. Caydırıcı sözler söylemişti:

«Baban yok artık. Rençberlik edeceksin artık sen. okula gitsen evi kim geçindirir?»

Ama bu sözler hevesini kıramamıştı Avşin'in. Ağlayıp sızlamış, anasına yalvarmıştı, kendisini okula göndermesi için.

Bu yalvarmalar karşısında Zeyno'nun yüreği yumuşamıştı. Oğlunu, babası da ölmüş olduğu için kıramamıştı. Sonunda izin vermişti okula gitmesine.

Ne var ki, anasının izin vermesi yetmemişti, Avşin'in okula gitmesine. Karşısına başka bir engel çıkmıştı bu kez: Öğretmen nüfus cüzdanı istemişti kendisinden. Avşin de, anası da böyle bir şeyin olmadığını ancak o zaman farketmişlerdi. Muhtara sormuşlardı. O da bilmiyordu.

Ama muhtar iyi adamdı. Babasının da arkadaşıydı. Ölmüş arkadaşının oğlunu sevindirmek için kalkıp kasabaya gitmiş, köy defterini açtırmıştı. Açtırmıştı ama, işler orada daha da karışmıştı. Avşin'in anası ile babası defterde bekâr görünüyordular. Muhtar, eli boş dönmüştü köye.

Avşin yine işin peşini bırakmamıştı. Bu kez öğretmen koşmuştu. Ne edip edip kendisini okula almasını istemişti. Onun akli ermiyordu nüfus cüzdanı, kayıt mayıt işlerine.

Köy öğretmeni, gözleri fıldır fıldır dönen bu zeki, bu girişken, bu okuma tutkunu çocuğu çok sevmişti. Kalkıp muhtarla birlikte o da kasabaya gitmişti. Avşin'in önce nüfusa, sonra da okula yazılmasını sağlayacak çareleri araştırmışlardı birlikte.

Bereket, o sırada, resmî nikâhı olmayanların çocuklarının cezasız yazılmasını kolaylaştıran af kanunu yürürlükteydi. Çocuğun ana-babası bir kâğıda, şu tarihten beri karı-koca gibi yaşadıklarını, çocuklarının adını yaşıyla birlikte yazıp, altına parmaklarını bastılar mı, muhtar da mühürledi mi tamamdı iş.

Ama Avşin'in babası ölmüştü. Nasıl parmak basacaktı kâğıda? Nüfus memuru bunun da kolayını buluvermişti. Adamın ölümü deftere geçmemişti daha. Birisi onun yerine parmağını bassa olur biterdi iş. Bir süre sonra da ölümü yazılırdı deftere.

Muhtarla öğretmen hemen oracıkta halledivermişlerdi Avşin'in işini. Birisi babası, öbürü de anası yerine parmağını basmıştı kâğıda. Böylece hem ölmüş kocayla sağ karısının evlenme işlemlerini yaptırmış, hem de Avşin'le iki ablasını nüfusa yazdırmışlardı. Avşin'in o sırada kaç yaşında olduğu onlar için önemli değildi. Önemli olan okula gidebilmesiydi. Bunun için yedi yaşında yazdılar çocuğu. Oysa Avşin o yaz başında onuna basmıştı.

Avşin, oynaya zıplaya gitmeye başlamıştı okula. Babasının ölümünü bile unutmuştu sevincinden. Sabahları erkenden kalkıp okulun kapısına gidiyor, açılıncaya kadar bekliyordu. Ucunu kalem gibi sivirttiği çubuğuyla, öğretmenin bellettiği harfleri yere çiziyor, sonra defterindekilerle karşılaştırıyordu.

Türkçeyi öğreninceye kadar çok sıkıntı çekmişti. Yalnız o değil, bütün köy çocukları çekiyorlardı aynı sıkıntıyı. Öğretmen de bu sıkıntıdan payını alıyordu. Çocuklar bir türlü akıllarında tutamıyorlardı bellettiği Türkçe sözcükleri. Sil baştan yapıyordu o da. Çocukların çoğu soğuyordu bu nedenle okuldan. Ama Avşin

soğumuyordu yılmıyordu. Ve bütün çabasını yoğunlaştırıyordu Türkçe öğrenmeye. Bildiği Türkçe sözcükleri evde anasına, ablalarına anlatıyordu. Neyin adının Türkçede ne olduğunu tekrarlayıp duruyordu boyunca.

ANA

Temmuz güneşinin ilk ışığı, sararmış kuru otları parlatmaya başladığında, Zeyno tümseğinin yamacını dönmüştü. Yoğurt bakracı sağ kolunu koparırcasına çekip zorluyordu. Bir an duraklayıp bakracı yere bıraktı. Sonra sol elindeki yumurta dolu sepeti sağa aktardı. Bakracı sol eline aldı. Sepet hafif olduğu için sık sık bakraçla el değiştirmişti, yol boyunca.

Yoluna devam etmek istedi. Ama yapamadı. Tabanları zonklayan ayakları, tir tir titreyen dizleri baş kaldırmışlardı. Bir adım atmıyorlardı ileriye. Yere bıraktı bakraçla sepeti, çaresiz. İstemeyerek oturdu yolun kenarına, serin toprağın üzerine.

Gözünü ileriye çevirdi. Elazığ-Diyarbakır asfaltı, sararmış otların üzerinde kıvrıla kıvrıla ilerleyen kocaman bir kara yılan gibi uzayıp gidiyordu, ovayı ikiye bölerek. Bir şey de kalmamıştı asfalta. Taş çatlasa on dakika. Ama gidemiyordu. Dinlenmek zorundaydı. Ama bir an önce oğluna kavuşmak, Avsin'ini görmek için sabırsızlanıyordu. Fazla dinlenmeden kalkıp asfalta doğru ilerledi. «Allah vere Ergani makinesi (arabası) rast gele» diyordu içinden.

Çünkü Diyarbakır şehrine ilk kez gidiyordu. Ergani'den araba gelse içindekilerden kendisine yardım edecek, şehirde yol gösterecek birileri çıkabilirdi. Kürtçe bildikleri için onlara sorabilirdi nereye gitmesi, ne yapması gerektiğini.

Asfalta varınca bakraç ve sepetini yere bırakıp yolun kenarında oturdu. Çok geçmeden uzaktan bir otobüs görüldü. Zeyno ayağa kalktı. Tülbendini yukardan kaşlarına, aşağıdan da burnuna kadar çekip bekledi.

Yoldan geçen arabaları durdurmak için el kaldırmak gerektiğini duymuştu. Köylüler, Avşin, şehre gidip geldiklerinde, arabayı el kaldırarak durdurduklarını söylemişlerdi. O da öyle yaptı. Otobüs gelip yanında duruverdi.

Bakraç ve sepetini alarak bindi. Arka sıraya oturuldu. Arabanın yabancı olması canını sıkılmıştı.

OĞUL

Türkçeyi öğrendikten, okuma-yazmayı da kavradıktan sonra kanatlanıp uçuyormuş gibi seviniyordu Avşin. Anadan doğma kör olan ve gözleri ameliyatla açılıp ışığa kavuşan kişiler gibi hissediyordu kendini.

Kibrit kutuları, sigara paketleri, köy delikanlılarının, genç kızların çerçilerden aldıkları cep aynaları, sabun kalıpları, lâstik ayakkabılar... ne bulursa, gözüne ne ilişirse arkasındaki, üzerindeki yazıyı okumadan edemiyordu. Sahiplerine yalvarır, ellerinden alıp okur, sonra geri verirdi.

En sevinçli günü çerçinin köye geldiği gündü. Gidip sandıklarının önüne çömelir, kadınların aldıkları her şeyi, yalvarıp ellerinden alır, okurdu. Köy kadınları da severlerdi kendisini. Babası öldüğü için herkes acırdı ona.

Öğretmeni de seviyordu Avşin'i. Hele okumaya karşı olan tutkusu çok hoşuna gidiyordu öğretmenin. Üçüncü sınıftan sonra kendisine gelen gazetele-ri okuyup ona vermeye başlamıştı. Avşin alıp eve gö-

türüyordu gazeteleri, yutmak istercesine okuyordu. Birçok yerini anlamıyordu. Ertesi günü öğretmenine soruyordu.

Arada bir satmak için yoğurt, ayran, yağ, yumurta götüren anasıyla birlikte kasabaya gidiyordu.

Kasabaya ilk gidişinde çok heyecanlanmıştı. Üçüncü sınıfı yeni bitirmişti. O kadar çok insanı bir arada görünce kasabada, çok şaşırmıştı. Köy gibi değildi kasaba. Evleri tek katlı, kerpiç duvarlı köy evlerine benzemiyordu. İki katlıydı, taştan yapılmıştı hepsi.

Dükkânlar, kahveler sıra sıraydı. Dükkânlarda ne de çok eşya vardı. Köye gelen çerçilerin sandıkları bu dükkânların yanında gülünç kalıyordu.

Fakat Avşin'in asıl ilgisini çeken ve hoşuna giden, dükkân tabelâları olmuştu. Büyüklü-küçüklü bir sürü tabelâlarda renk renk yazılar vardı. Sırayla okuyordu bunları. Anası durup onu beklemek zorunda kalıyordu.

Anası tasalanıyordu oğlunun bu durumuna. Bu yaşta böylesine her şeye merak saran, her gördüğünü, duyduğunu öğrenmeden edemeyen, her rastladığı yazıyı okumadan geçmeyen bu çocuğun başına bir hal gelebilirdi. Nazar mazar degebilirdi. Hep kaygılanıyordu Zeyno bu yüzden. Besmele çekip oğlunun çevresine üflüyordu sık sık.

ANA

Yoğurt bakracını önüne koymuş, devrilmemesi için iki bacağının arasına almıştı. Yumurta sepetini de dizlerinin üzerinde tutuyordu.

Şoför yardımcısı para isteyince, kuşağının katları arasından bir beşlik çıkarıp uzattı.

Otobüs asfaltın üzerinden yel gibi süzülüp ilerliyordu. İlerledikçe de Zeyno'nun heyecanı, sabırsızlığı artıyordu. Oğlunu görecekti o gün. Bir saat, çok çok iki saat sonra Avşin'inin yanında olacaktı. Acaba kucaqlayıp öpebilecek miydi onu? Buna izin verilmese bile oğlunun yüzünü görecekti, onunla konuşacaktı ya. Bu da yeterdi, yüreğinin ateşini söndürmeye.

«İnsanın gözü uzak yolda olsun da derin mezarda olmasın».

OĞUL

Öğretmeni, Avşin'in yeteneğine, zekâsına, çalışkanlığına, her şeyi öğrenip kavrama merakına, sürekli arayışına hayrandı. Köyde kalıp körelmesine, ziyan olmasına gönlü razı olmuyordu öğretmenin.

Kararını çoktan vermişti: İlkokulu bitirince Öğretmen Okulu sınavına sokacaktı öğrencisini. Avşin'e de bir gün söylemişti bunu. O zaman beşinci sınıfta olan Avşin bir heyecanlanmış, bir heyecanlanmıştı ki, ne diyeceğini, sevincini nasıl belirteceğini şaşırılmıştı. Sonra öğretmenin ellerine sarılmıştı. Işıl ışıl gözlerini gözlerine dikerek sormuştu:

«Ben de öğretmen olacağım ha.. Ben de sizin gibi bilgili olacağım ha öğretmenim!».

Öğretmen okşamıştı başını:

«Beni geçeceksin Avşin, benden bilgili olacaksın».

Anası razı olmamıştı önce, Öğretmen Okuluna gitmesine. Oğlunu kendinden ayırmak istemiyordu Zeyno. Olacak iş miydi bu.. Evlât dediğin, baba ocağında, ana kucağında büyüdü. Baba evini bırakıp git-

mek baba ocağını söndürmek demektir. Yavru kuş yuvadan çıkarılır mıydı hiç.

Ama sonunda yumuşamıştı Zeyno. Avşin'in yalvarması, ikide bir serkeş bir tay gibi ayağını yere vurup başını kaldırarak:

«Gideceğim işte. Vallahi gideceğim» diye diretmesi karşısında razı olmuştu.

Öğretmen okulunda da aynı başarısını sürdürmüştü Avşin. Derslerinde gösterdiği başarının yanı sıra, durmadan kitap, dergi, gazete okuyordu. Ders saatleri dışında okul kitaplığına kapanıp saatlerce çalışıyordu.

Beşinci sınıfa geçtikten sonra, sınıftaki kimi öğrencilerden, okula sokulması yasak olan, fakat okul dışında serbest satılan bazı kitap adlarını öğrenmişti. O kitapların birkaçı okula gizlice sokulmuştu. Kendisine de vermelerini istemişti Avşin. Vermişlerdi, Okumaya başlamıştı. Okumuş, okumuş, okumuştu.

Parası olmadığı için kendisi kitap alamıyordu. Alabilecek durumda olan arkadaşları vardı. Onlar yeni yeni kitaplar alıp getiriyorlardı. Ona da veriyorlardı. Obur bir kişinin yemek yiyişi gibi büyük bir hevesle, doymamacasına okuyordu bu kitapları. Bazılarına gerçekten doymuyordu, yine, yine okuyordu.

Öğretmen okulundan mezun olunca kendi köyünün öğretmenliğine atanmıştı. Sevinci, mutluluğu son kerteye varmıştı. Köy çocuklarını, kendi köyünün çocuklarını okutacak, karanlıktan çıkaracaktı.

Anasının sevinci ise, değişik nedenlerle Avşin'in-kindenden kat kat fazlaydı. Oğlunu artık hep yanında görecekti Zeyno. Oğlunun kendi köyünde öğretmen ol-

ması da yüceltecekti onu. Köy kadınlarına karşı bir üstünlük sağlayacaktı ona. Artık kimse kendisini dul ka-
lışından ötürü horlamayacaktı.

Avşin, okul lojmanını öbür öğretmen arkadaşına bırakarak baba evine, anasının yanına yerleşmişti. Kü-
çük ablası da kocaya varmıştı, kendisi öğretmen oku-
lundayken.

Hızlı bir çalışmaya girmişti görevine başlar baş-
lamaz. Öğrencilerini okutuyor, köylülerle konuşuyor,
çeşitli sorunlarını tartışıyordu. Akşamları da evde ça-
lışıyor, geç saatlara kadar kitap okuyordu. Bir lüks
lambası almıştı, rahat çalışmak, kitap okumak için.
Her ay maaşını almaya gittiği kasabadan bir çanta do-
lusunu kitapla dönüyordu eve. Doymak bilmiyordu kitap-
lara.

Ama anası üzülmüyordu oğlunun fazla çalışıp yo-
rulduğuna, kitap okuyup uykusuz kaldığına. Hele sa-
bahları, uykusuzluktan kızarmış gözlerle kalkıp oku-
la gittiğini gördüğünde, yüreği yanıyordu.

Bu kadar kitap okuması şaşırtıyordu ayrıca onu.
Yıllarca okulda okumuş, öğretmen olmuştu. Her şeyi
öğrenmişti. Ne diye kitap okuyordu durmadan?

Avşin, gülümseyerek dinliyordu anasını. Sonra
kitap okumanın yararlarını anlatmaya çalışıyor, kitap
okudukça insanın bilgisizliğini daha iyi anladığını söy-
lüyordu.

Ama Zeyno'nun bunlara aklı ermiyordu. Ne de-
mekti insanın okudukça bilgisiz olduğunu anlaması?

ANA

Diyarbakır'ın Seyrantepe garajları oldukça kala-
balıktı. Zeyno, ellerinde yoğurt bakracı ile yumurta se-

peti, ürkek ürkek bakınıyordu çevresine. Sıkıyönetim tutukevinin nerede olduğunu soracak birini arıyordu. Ama sormaya cesaret edemiyordu pek. Bu kalabalığın içinde kendisi gibi bir köylü kadına hangi adam ilgi gösterebilirdi acaba?

Kalabalığın arasına daldı. Birçok otobüs dizilmişti. Hepsinin önünde kadınlı erkekli insan kümeleri vardı. İki kişinin Kürtçe konuştuğunu gördü. Yaklaşip sordu onlardan. Adamlardan biri biliyordu sıkıyönetim tutukevinin yerini. Salıkladı kadına. Minibüsle de gidilebilirdi, yürüyerek de. Yürüyerek on-onbeş dakikada gidebileceğini söyledi. Garajlardan çıkıp asfalt boyunca gitmesi gerekirdi.

Kadın yürüyerek gitmeye karar verdi. Minibüse verecek parası yoktu çünkü. Avşin'e vereceği paradan başka beş lirası kalıyordu. Onu da köye dönüşünde otobüse verecekti.

OĞUL

Serin bir ilkbahar gecesi idi.

Geceleri sabaha dek karanlığa ve de sessizliğe gömülü kalırdı köy.

Yine öyleydi o gece.

Arada bir, köyün orasında burasında köpek havlaması da olmasa, orada köy olup olmadığı bilinmezdi uzaktan.

O gece yine öyleydi.

Sabaha karşı horoz sesleri bozardı, köyü çepeçevre saran sessizliği.

O gece öyle olmamıştı.

Jandarma arabaları horozlardan önce davranmışlardı o gece. Horozlar uykudaydı henüz. Arabalar ho-

murdanarak çıkardıkları gürültüyle bozmuşlardı gecenin sessizliğini. İki taneydi. Farlarından saçtıkları ışık hüzmeleriyle tüm köyü ışığa boğarak girmişlerdi. çığden nemlenmiş hayvan pisliği kokan sokaklara. Gözleri kamaşan köpekler, kuyruklarını art bacakların arasına alıp sessizce uzaklaşmışlardı.

Tüm köy halkı bir anda fırlamıştı yataklardan. Herkes kapıya koşup, neler olup bittiğini anlamaya çalışıyordu. Gecenin o saatında bu arabaların gürültüyle köye girmelerinin hayra alâmet olmadığı belliydi. Kimdi gelenler, ne istiyorlardı? Kimse bilmiyordu. Ama bir kaygı, bir korku, hafifçe esen serin bahar yeliyle birlikte yalamıştı tüm köyü. Komandalardı belki de gelenler. Onların geceleri ansızın köyleri bastıkları söyleniyordu hep.

Köy okulunun önünde duran arabalardan art arda jandarmalar atlamışlardı aşağıya. Silâhlıydı hepsi. Aralarında birkaç resmî ve sivil polis de vardı. Jandarmalar okulun çevresini sarmışlardı hemen. Köşebaşlarını, kapı ve pencere önlerini tutmuşlardı. Polisler de okul lojmanının kapısına yönelmişlerdi.

Muhtar koşuyordu bu sırada. Subayın önüne gelince kasketini çıkarmıştı. Eğilmiş eğilmiş, tam iki büklüm olmuştu jandarma subayının karşısında. Sonra doğrulup sağ elini göğsüne bastırarak selâmlamıştı onu. Sonra askerler gibi hazırola geçip saygıyla sormuştu:

«Hayırdır begim?».

Jandarma subayı iki elini arkasında birleştirmişti.

«Öğretmenin evinde arama yapılacak» demişti.

«Hangi öğretmen begim?»

«Kaç öğretmen var köyünüzde? Yalnız Avşin değil mi?».

«Başka biri daha var. Okul locmanında o oturiy. Avşin de kendi evinde».

Avşin'lerin evine yönelmişlerdi hep birlikte.

Köylüler kapı ağızlarında, köşe başlarında kömeleşip kaygılı, acımalı, ürkek bakışlarla izliyorlardı onları. Avşin'in başına gelecekleri tahmin etmişlerdi.

Zeyno da öbür köylüler gibi araba sesine uyanıp kapıya çıkmıştı. Jandarma ve polislerin kendi evlerine doğru geldiğini görünce, bir iç organı birden kopmuş gibi derin bir acı duyup sarsılmıştı.

Avşin her geceki gibi çok geç yatmıştı. Araba sesine uyanmamıştı derin uykusundan. Anası kendisini uyandırmak için içeri dönmüştü.

Jandarmalar evin çevresini çabucak sarmışlardı. Subayla polisler içeri girmişlerdi muhtarla birlikte. Avşin, elinde çıra, eyvanda karşılamıştı onları. Pijamalıydı. Giyinmeye zaman bulamamıştı. Sakindi. Geleşlerini bekliyormuş gibi bir hali vardı. Subayla polisler çıranın titrek ışığında şöyle bir bakmışlardı yüzüne. Subay sormuştu:

«Sen misin öğretmen Avşin?»

«Benim» demişti Avşin.

«Evi arayacağız».

«Ev önünüzde. Arayabilirsiniz. Ama aceleniz yoksa lüks lambasını yakayım da öyle arayın».

«Çabuk yak».

Avşin içeri dönmüştü. Oda kapısının arasında iki elini çaprazlama koltuklarının altına sokmuş, korku içinde ayakta duran anasına korkmamasını söylemişti.

Lüks lambasını yaktıktan sonra polisler evi aramışlardı. Kitaplardan başka bir şey bulamamışlardı. Bütün kitaplarını almışlardı öğretmenin. Avşin, kitaplarının yasak olmadığını, piyasada satılan kitaplar ol-

duğunu söylemişti. Komiserin karşılığı kesin ve kısa olmuştı:

«Mahkemede söylersin bunu».

Ve kitaplarıyla birlikte alıp götürmüşlerdi Avşin'i.

ANA

Yorgun yorgun yürüyordu Zeyno, asfaltın kenarında. Nizamiye kapısına yaklaşmıştı. Yirmi-yirmibeş adım ancak vardı. Birçok adam görünüyordu nizamiyenin önünde. Kadınları, erkekleri, çocuklu bir kalabalık. Sıraya girmişlerdi. Belli ki ziyaretçiydi onlar da. İçerdeki oğullarını, kocalarını, kardeşlerini, babalarını görmeye gelmişlerdi. Ne denli de çoktular. Demek çok adam vardı içerde. Yalnız Avşin değil, Avşin'ler yatıyordu şu dikenli telörgülerin ardında.

Asfaltın iki yanına askerî yapılar dizilmişti. Telörgüler asfaltla aralarına girmişti bu yapıların. Yer yer ağaçlık kesimler de vardı. Telörgülerin arkasında. Tanklar, toplar, çeşitli askerî araçlar da görülüyordu.

Asfalttan ne de çok araba gelip gidiyordu. Demek şehirde bu kadar çok araba vardı. Hele minibüslerin haddi hesabı yoktu. Kayıp kayıp gidiyorlardı asfaltın üzerinden, iki yana. Şehir yönüne gidenler Zeyno'nun hemen yanından «vızzz» diye bir ses çıkarıp geçiyorlardı. Savurdukları yel ona sertçe çarpıyordu.

Çok yorulmuştu Zeyno. Hele bakracı tutan kolu, kopacakmış gibi ağrıyordu. Birkaç kez el değiştirmek zorunda kalmıştı. Ama artık bitiyordu bu yorgunluk. Birkaç adımlık bir yolu kalmıştı.

Bir minibüs geliyordu arkadan, yıldırım gibi hız-

lı. Bir minibüs de onun solunda aynı hızla ilerliyordu. Yarışıyorlar mıydı ne?

Bir askerî araba çıktı birden, nizamiyenin kapısından. Beklenmedik bir şeydi bu. Sağdaki minibüs aynı hızla gitse, askerî arabaya çarpacaktı yüzde yüz. Sola kırmak istedi sağdan giden minibüsün şoförü. Olmadı. Yanında giden minibüsle çarpışacaktı.

Birden fren yaptı sağdan giden minibüsün şoförü. Zeyno'yla arasında iki-üç adımlık bir uzaklık vardı bu sırada. Araba «vijj» diye acı bir çığlık attı. Asfaltta sürüklendi, Zeyno'nun hizasına kadar. Durmadı önce. Kıçı asfalttan sağa kaydı hızla. Bir ses, bir çarpma sesi yayıldı hemen çevreye.

Zeyno, asfalttan birkaç metre ötedeki telörgülerin hemen yanına fırlatılmıştı.

Yolcular inip koştular. Nizamiye kapısında sıraya girmiş adamlar koştular. Askerler koştular.

Yoğurt geniş bir alanı beyaza bürümüştü. Yumurtalar çevreye saçılıp kırılmıştı.

İlk yetişenler kaldırdılar Zeyno'yu. Kan dolmuş gözlerini naçar bir halde açmaya çabalıyordu.

Institut kurde de Paris

KORAL YAYINLARI: 3

Amilcar Cabral

GİNE'DE DEVRİM

bir Afrika halkının kurtuluş mücadelesi

Türkçesi : DEFNE BEHRAMOĞLU

208 Sayfa 15 Lira

**İsteme Adresi : Koral Yayınları
P.K. 907 Sirkeci/İSTANBUL**

KORAL YAYINLARI : 2

g. d. obiçkin

LENİN, HAYATI VE MÜCADELESİ

Türkçesi: Aykut BAYKAL

200 Sayfa 15 Lira

KORAL YAYINLARI : 1

emil galip sandalcı

SEYREDERKEN KENDİMİZİ

344 Sayfa 20 Lira

Institut kurde de Paris

12 Mart ve sonrası "Ara Rejim"in özellikle basına yansımayan, yada yansıtılmayan bir yanı daha var : Doğu bölgemizde 12 Mart ve uygulamaları nasıl oldu? Bu devrimciler açısından önemli bir konu, Örneğin, 2 Mart , 1973 olayı nedir, nasıl oldu? Aralarında ünlü bilim adamlarının, yazarların, şairlerin, öğretmenlerin, ilerici din adamlarının, işçilerin, köylülerin, öğrencilerin bulunduğu bu olayı gün ışığına çıkarıyor yazar. Elinizdeki kitabın ilk bölümü bu anıları kapsıyor. İkinci bölümdeyse, o dönemde halkın duyduğu tedirginlik, acı vb ... olaylar hikâye ediliyor. Bu hikâyelerin tümü yaşanmış , ve tanıklarla doludur. Bu küçük, özünde önemli hikâyeler, edebi olmaktan çok, gerçekleri verme amacındadır.

korall yayınları